

มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา
Dhamma Study and Support Foundation

แนวทางเจริญวิปัสสนา

เล่ม ๑๐๙ ตอนที่ ๑๐๘๑ – ๑๐๙๐

บรรยายโดย

สุจินต์ บริหารวนเขตต์

แนวทางเจริญวิปัสสนา

๑๐๘๑

โดยวัตถุ ๖ หมายถึงเฉพาะรูปซึ่งเป็นที่เกิดของจิต มี ๖ รูป ได้แก่

จักขุปสาท เป็นจักขุวัตถุ คือ เป็นที่เกิดของจักขุวิญญาณ ๒ ดวง ขณะที่กำลังเห็นในขณะนี้ให้ทราบว่า จักขุวิญญาณและเจตสิกซึ่งเกิดกับจักขุวิญญาณกำลังเกิดดับที่จักขุปสาทซึ่งเป็นจักขุวัตถุ เป็นที่เกิดของจักขุวิญญาณ

ขณะที่กำลังได้ยินเสียง โสตปสาทเป็นโสตวัตถุ คือ เป็นที่เกิดของโสตวิญญาณที่กำลังได้ยินเสียง ๒ ดวง

ขณะที่กำลังได้กลิ่น ฆานปสาทเป็นฆานวัตถุ คือ เป็นที่เกิดของฆานวิญญาณ ซึ่งกำลังได้กลิ่น ท่านผู้ฟังมีการได้กลิ่นอยู่บ่อยๆ แต่ไม่ทราบว่า ขณะนั้นสภาพที่รู้กลิ่น กำลังรู้กลิ่นที่จมูก ที่ฆานปสาท และเกิดดับที่ฆานปสาทนั่นเอง

หรือขณะที่ลิ้มรส เวลารับประทานอาหาร สติระลึกรู้ลักษณะของสภาพที่ลิ้ม คือ รุขรส หรือลักษณะของรสที่กำลังปรากฏ ให้ทราบว่า ในขณะที่รสปรากฏ ชิวหาวิญญาณกำลังลิ้มรสที่กระทบกับชีวหาปสาท และชีวหาวิญญาณที่ลิ้มรสนั้นเกิดดับที่ชีวหาปสาท ซึ่งเป็นชีวหาวัตถุ

เพราะฉะนั้น สำหรับวัตถุ ๖ ได้แก่ จักขุวัตถุ ๑ โสตวัตถุ ๑ ฆานวัตถุ ๑ ชิวหาวัตถุ ๑ กายวัตถุ ๑ เป็นที่เกิดของทวิปัญจวิญญาณ ๑๐ ดวง คือ เป็นที่เกิดของ จักขุวิญญาณ ๒ ดวง เกิดที่จักขุวัตถุ โสตวิญญาณ ๒ ดวง เกิดที่โสตวัตถุ ฆานวิญญาณ ๒ ดวง เกิดที่ฆานวัตถุ ชิวหาวิญญาณ ๒ ดวง เกิดที่ชีวหาวัตถุ กายวิญญาณ ๒ ดวง เกิดที่กายวัตถุ

นี่เป็นชีวิตประจำวันของแต่ละท่านตามความเป็นจริง ซึ่งควรที่จะได้ทราบว่า จิตแต่ละชนิดแต่ละขณะเกิดดับที่ใดอย่างรวดเร็ว

สำหรับวัตถุที่ ๖ คือ หทยวัตถุ เป็นที่เกิดของจิตอื่นทั้งหมด เว้น ทวิปัญจวิญญาณ ๑๐ ดวง คือ เว้นจิตเห็น จิตได้ยิน จิตได้กลิ่น จิตลิ้มรส จิตรู้สิ่งที่

กระทบสัมผัสผัสกาย จิตอื่นทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นโลภมูลจิตก็ดี หรือว่าจะเป็นกุศลจิตก็ดี เป็นสัมปฏิจฉันนจิต สันตึรณจิต โภควัสสพพนจิตก็ดี เกิดดับที่หทยวัตถุ

เพราะฉะนั้น โดยวัตถุ ๖ ผัสสเจตสิกเกิดที่ไหนบ้าง เกิดที่วัตถุ ๖

ขณะที่ผัสสเจตสิกเกิดกับจักขุวิญญาณ ขณะนั้นผัสสเจตสิกเกิดที่จักขุปสาท ซึ่งเป็นจักขุวัตถุ ขณะที่ผัสสเจตสิกเกิดกับโสตวิญญาณ ขณะนั้นผัสสเจตสิกเกิดที่โสตปสาทซึ่งเป็นโสตวัตถุ ขณะที่ผัสสเจตสิกเกิดกับจิตอื่นที่เกิดที่หทยวัตถุ ขณะนั้นผัสสเจตสิกก็เกิดที่หทยวัตถุ เพราะฉะนั้น โดยวัตถุ ๖ ผัสสเจตสิกก็เกิดดับที่วัตถุ ๖ ที่ละวัตถุ ไม่ใช่พร้อม ๆ กันทั้ง ๖ วัตถุ

ถ. หทยวัตถุอยู่ที่ไหน

ส. ขณะที่ปฏิสนธิจิตเกิด เป็นจิตดวงแรกของภพนี้ มีกรรมเป็นปัจจัยทำให้วิบากจิต แล้วแต่ว่าจะเป็นกุศลวิบากหรืออกุศลวิบากทำกิจปฏิสนธิเกิดขึ้นพร้อมกับเจตสิกอื่น ๆ และกัมมชรูป คือ รูปซึ่งเกิดเพราะกรรม ในภูมิซึ่งมีชั้น ๕ ในภูมิมนุษย์ ขณะที่ปฏิสนธิจิตเกิด ขณะนั้นจะมีกัมมชรูป ๓ กลุ่ม หรือ ๓ กลาปะ ที่ภาษาไทยเรียกกันว่า กลาปะ เกิดร่วมกันในขณะนั้น ได้แก่ กายทสกกลาปะ ๑ กลุ่ม มีรูปในที่นั้น ๑๐ รูป ภาวทสกกลาปะ อีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งเป็นกลุ่มที่ทำให้ปรากฏในภายหลังว่าเป็นเพศหญิงหรือเพศชาย และหทยวัตถุ เป็นวัตถุทสกกลาปะอีก ๑ กลุ่ม ซึ่งท่านผู้ฟังส่วนมากจะได้ยินคำว่า หัวใจ และเวลาที่เติบโตขึ้นมา ก็มีส่วนของผม ของเล็บ ของปอด ของม้าม ส่วนต่าง ๆ รวมทั้งรูปซึ่งเป็นรูปร่างของหัวใจด้วย แต่ในทันทีที่ปฏิสนธิจิตเกิดขึ้น ในขณะนั้นก็มีวัตถุรูปซึ่งเป็นที่เกิดของปฏิสนธิจิต ซึ่งกรรมเป็นปัจจัยทำให้จิต เจตสิก และรูปเกิดในขณะนั้น

เพราะฉะนั้น ทันทีที่ปฏิสนธิจิตเกิด ยังไม่มีรูปร่างหัวใจ แต่มีรูปซึ่งละเอียดมองด้วยตาเปล่าไม่เห็น เพราะทั้ง ๓ กลาปะนี้แม้จะรวมกันแล้วก็ยังไม่เห็นด้วยตาเปล่าเป็นรูปที่ละเอียดที่ใช้คำอุปมาว่า เหมือนกับใช้ขนจามรีซึ่งเป็นขนสัตว์ที่ละเอียดมาก จุ่มลงในน้ำมันงา และสะบัดออก ๗ ครั้ง ส่วนที่เหลือก็เป็นส่วนที่เป็นรูปในขณะ

ปฏิสนธิ ซึ่งเล็กมากและมองไม่เห็นเลย เพราะฉะนั้น ไม่มีรูปร่างของหัวใจ แต่แม้กระนั้นในภูมิที่มีขั้น ๕ ก็จะต้องมีรูปซึ่งเป็นที่เกิดของจิตรวมอยู่ด้วย

และเมื่อร่างกายเจริญเติบโตขึ้น ส่วนต่าง ๆ ก็เพิ่มขึ้น มีปมอกขึ้น เป็นส่วนของศีรษะ เป็นส่วนของมือ เป็นส่วนของขา และส่วนต่าง ๆ ในร่างกายเจริญเติบโตขึ้นที่บัญญัติเรียกเป็นปอด เป็นม้าม เป็นไต เป็นตับ รวมทั้งเป็นหัวใจด้วย

ตามปกติ ร่างกายซึ่งเจริญเติบโตแล้ว หทยวัตถุจะเกิดที่กลางหัวใจ จะมีรูป ๆ หนึ่งซึ่งกรรมเป็นปัจจัยทำให้รูปนั้นเป็นที่เกิดของจิต มองด้วยตาเปล่าไม่เห็น เสียงก็มองไม่เห็น กลิ่นก็มองไม่เห็น แม้แต่หทยวัตถุซึ่งเป็นที่เกิดของจิตก็มองไม่เห็น เพราะสิ่งเดียวที่จะมองเห็นได้คือรูปารมณฺ์ สิ่งที่สามารถกระทบกับจักขุปสาทเท่านั้น ซึ่งสีสนัณฺณะไม่ใช่หทยวัตถุ ไม่ใช่รูปซึ่งเป็นที่เกิดของจิต แต่รูปซึ่งเป็นที่เกิดของจิตมีกรรมเป็นปัจจัยทำให้เกิดดับอยู่ที่กลางหัวใจ

จะพิสูจน์ได้ไหม จะพิสูจน์ว่า จักขุวิญญาณเกิดที่จักขุปสาทได้ไหม

โลภมูลจิตไม่ได้เกิดที่จักขุปสาท โสภมูลจิตไม่ได้เกิดที่โสทรปสาท แต่กายปสาทซึมซาบอยู่ทั่วตัว เป็นเหตุให้เมื่อกระทบส่วนหนึ่งส่วนใดภายในหรือภายนอกของร่างกายก็สามารถที่จะรู้ถึงลักษณะที่อ่อนหรือแข็ง เย็นหรือร้อน ตึงหรือไหวส่วนใดส่วนนั้นมีกายปสาทเป็นกายวัตถุ เป็นที่เกิดของกายวิญญาณ ซึ่งเป็นจิตที่รู้สิ่งที่กระทบสัมผัสกาย เพราะฉะนั้น ในที่นั้นก็ไม่ใช่หทยวัตถุ

เพราะฉะนั้น สำหรับหทยวัตถุเป็นที่เกิดของจิตเป็นส่วนมาก เว้นจิตเพียง ๑๐ ดวงเท่านั้นที่เกิดที่จักขุวัตถุ โสทรวัตถุ ฆานวัตถุ ชิวหาวัตถุ และกายวัตถุ

ถ. กรณีที่ผ่าตัดเปลี่ยนหัวใจ คือ เอาหัวใจของผู้อื่นมาแทน จิตของผู้นั้นจะมากเกิดดับที่หัวใจใหม่นี้หรือไม่

ส. ถ้าพูดถึงหัวใจ ดูเหมือนจะเก่ามาก คือ อยู่มานานนานมาก เป็นหัวใจอันหนึ่งอยู่หลายวัน หลายเดือน หลายปีตามอายุ แต่ถ้าพูดถึงรูปแล้ว เกิดดับเร็วที่สุดเพียงแต่ช้ากว่าจิต เพราะรูป ๆ หนึ่งจะดับเมื่อจิตเกิดดับ ๑๗ ขณะ ซึ่ง ๑๗ ขณะนี้จะเร็วสักแค่ไหน เพราะฉะนั้น หทยวัตถุซึ่งเป็นที่เกิดของจิต เกิดดับเร็วมาก แต่ว่าก่อน

เนื้อหวัใจที่เป็นไปตามอายุนี้ ดูเหมือนของเดิมตั้งแต่เด็กจนโต เพียงแต่ว่าเจริญเติบโตขึ้น แต่ก็ยังเป็นของเก่า ของเดิม แต่ตามความเป็นจริงแล้วรูปทุกรูปเกิดดับ เป็นรูปใหม่ แม้แต่หทัยวัตถุก็ไม่ใช่ก้อนเนื้อหัวใจ และก้อนเนื้อหัวใจเองแท้จริงแล้วก็เกิดดับ จึงทำให้มีการเปลี่ยนแปลง ทำให้มีการเสื่อม หรือว่ามีการชรา หรือพยาธิ เป็นโรคภัยต่าง ๆ ได้

เพราะฉะนั้น เวลาที่พูดถึงปรมัตถธรรม แม้แต่รูปธรรม ก็ต้องเข้าใจให้ชัดถึงลักษณะสภาพที่แท้จริงของรูปธรรมแต่ละรูปซึ่งเกิดดับจริง ๆ อย่างรวดเร็ว อย่ายึดถือรูปเก่ารูปเดิม เพราะตามความเป็นจริงรูปธรรมเกิดดับเร็วมาก มากกว่าการที่จะยึดถือรูปเดิมทั้งหมด

ถ. คำว่า เกิดดับ เช่น สีมาระทบทตา ขณะนั้นเกิดการเห็น นั้นหมายความว่าถึงการเกิด และเวลาที่มีการเห็นหมดไป ก็หมายถึงสีนั้นดับไป ใช่ไหม

ส. การเห็นเวลานี้หมดไปหรือยัง

ถ. บางทีก็ไม่เห็น

ส. แต่ว่ารูปก็ดับแล้ว นามก็ดับแล้ว นี่คือความหมายของคำว่า เกิดดับ คือ เกิดดับสืบทอดกันจนไม่ปรากฏว่าเกิดดับ

ถ. อย่างรูปที่ไม่ปรากฏ จะมีการเกิดดับไหม

ส. หมายความว่า ขณะนั้นไม่ได้เป็นอารมณ์ใช่ไหม

ถ. ใช่

ส. ธรรมดาของสังขารธรรมทั้งหลาย หมายความว่าถึงสภาพธรรมใดที่เกิดขึ้นเป็นสังขารธรรม สฬุเพ สงฺขารวา อนิจฺจา ต้องดับ สภาพธรรมที่เกิดแล้วไม่ดับ ไม่มีสังขารธรรม คือ สภาพธรรมที่เกิดขึ้นต้องดับ

ถ. อะไรคือ สังขารธรรม

ส. สภาพธรรมที่เกิด

ถ. วันก่อนอาจารย์อธิบายคำว่า รูป วิญญาน สงฺขาร

ส. ชันห์ ๕ ใช้ใหม่ เมื่อจำแนกตามปรมาัตถธรรม ๔ จะเป็นรูปชันห์ ๑ เวทนาชันห์ ๑ สัญญาชันห์ ๑ สังขารชันห์ ๑ วิญญาณชันห์ ๑ ซึ่งบางที่บางท่านอาจจะทึ่งคำว่า ชันห์ ก็มีแต่รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ

การศึกษาต้องละเอียด เวลาที่ได้ยินคำว่า สังขาร ในขณะนั้นได้แก่ เจตสิก ๕๐ ดวง ๕๐ ชนิด ซึ่งเกิดดับพร้อมกับจิต เพราะฉะนั้น สังขารในที่นั้นก็ เป็นสภาพธรรมซึ่งได้แก่เจตสิกเท่านั้น ซึ่งจำแนกเป็นสังขารชันห์

การศึกษารวมจะชัดเจนขึ้นเวลาที่พูดเต็ม ถ้าพูดย่ออาจจะทำให้สับสน และ อาจจะให้ผู้เริ่มศึกษาเข้าใจผิดได้ เช่น สังขารธรรม กับสังขารชันห์ ถ้าไม่พูดคำว่า ชันห์ ก็อาจจะเข้าใจว่า สังขารในชันห์ ๕ หมายความว่าถึงสังขารธรรม แต่ความจริงแล้ว สังขารในชันห์ ๕ หรือ สังขารที่เป็นชันห์ ไม่ใช่หมายถึงถึงสังขารธรรมทั้งหมด เพราะ สังขารธรรม ได้แก่ จิตทั้งหมด เจตสิกทั้งหมด รูปทั้งหมด ซึ่งเป็นสภาพธรรมที่เกิดดับ เป็นสังขารธรรมทั้งสิ้น แต่สำหรับสังขารชันห์นั้น ได้แก่ เจตสิก ๕๐ ดวง

เจตสิกทั้งหมดมี ๕๒ ดวง เวทนาเจตสิก ๑ เป็นเวทนาชันห์ สัญญาเจตสิก ๑ เป็นสัญญาชันห์ เจตสิกอีก ๕๐ เป็นสังขารชันห์ เพราะฉะนั้น ถ้าพูดโดยนัยของ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ให้ทราบว่า ไม่ได้กล่าวคำเต็ม คือ ละคำว่า ชันห์

ถ. ที่ว่าสังขารทั้งหลายไม่เที่ยง หมายถึงถึงสังขารธรรมใช่ไหม

ส. ใช่ สังขารธรรมทุกชนิด

ถ. ที่อาจารย์อธิบายเป็นประจำว่า การเจริญสติให้รู้ลักษณะของรูป ของนาม อย่างลักษณะของรูป สมมติว่าเป็นสี มีลักษณะอย่างไร

ส. กำลังปรากฏทางตา

ถ. ใช่ ปรากฏทางตา

ส. เรื่องของทวาร เป็นเรื่องที่มีความสำคัญที่จะต้องพิจารณา เพราะบาง ท่านอาจจะคิดว่า ทำไมพูดเรื่องตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจบ่อย ๆ ดูเหมือนกับว่า เป็นเรื่องธรรมดาสามัญ ใคร ๆ ก็ทราบแล้ว

แต่ตามความเป็นจริง การอบรมเจริญปัญญาจนกระทั่งสามารถรู้แจ้ง อริยสัจธรรม จะข้ามการพิจารณาสิ่งที่ปรากฏทางทวารทั้ง ๖ นี้ไม่ได้เลย เพราะว่า แม้รูปจะมีจริง แต่ถ้าไม่มีทวาร ไม่มีจักขุปสาทเป็นจักขุทวาร จะรู้ไหมว่า สิ่งทีปรากฏทางตาเป็นสภาพธรรมที่มีจริง กำลังปรากฏ ซึ่งจะต้องรู้ให้ถูกต้องตามความเป็นจริงว่า สภาพธรรมที่กำลังปรากฏทางตา ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตนทั้งสิ้น เป็นแต่เพียงลักษณะของสภาพธรรมชนิดหนึ่งเท่านั้นเอง ที่จะละคลายการยึดถือว่าเป็นเรา หรือว่าเป็นสัตว์ เป็นบุคคลได้ ต้องอาศัยทวารจึงจะรู้ได้ว่า สิ่งที่กำลังปรากฏทางตา ลักษณะที่แท้จริงไม่ใช่คน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่วัตถุสิ่งใด ๆ เป็นแต่เพียงสภาพธรรมที่ปรากฏทางตาเท่านั้น

ถ. ลักษณะของรูปที่เป็นสี คือ ปรากฏทางตาเท่านั้น ใช่ไหม

ส. ใช่ เป็นเพียงสิ่งที่ปรากฏทางตา และเมื่อไรจะรู้จริง ๆ อย่างนี้ ซึ่งนี่คือ ความจริง เป็นสัจธรรม จึงต้องเน้น ต้องพูดถึงบ่อย ๆ เพื่อที่จะให้สติระลึกได้โดยถูกต้องว่า ขณะนี้ไม่มีคน ไม่มีสัตว์ ไม่มีวัตถุสิ่งใด ๆ นอกจากสิ่งที่ปรากฏทางตา เมื่อกระทบกับจักขุทวาร เป็นทางที่จะทำให้รู้ลักษณะของสิ่งที่มีจริงถูกต้อง

ถ. ลักษณะของนาม อย่างนามโทสะ มีลักษณะอย่างไร

ส. หยาบกระด้าง เดือดร้อน ไม่แช่มชื่น ที่จะรู้ลักษณะของโทสะ ต้องรู้ทางใจ ทางตาไม่สามารถจะเห็นโทสะได้ เห็นแต่เฉพาะสิ่งที่ปรากฏทางตาเท่านั้น

ถ. การเจริญสตินี้ ต้องพยายามรู้ทุกลักษณะ

ส. เป็นการอบรมเจริญปัญญาที่จะศึกษาให้รู้ชัดในลักษณะของสิ่งที่กำลังปรากฏทางหนึ่งทางใดใน ๖ ทาง ที่ละทาง จนกว่าจะรู้ชัดตามความเป็นจริง

ของจริงมี กำลังปรากฏ แต่อวิชชาหรือโมหะไม่สามารถที่จะรู้ลักษณะที่แท้จริงของสิ่งที่กำลังปรากฏได้ อวิชชาไม่สามารถรู้ว่า ในขณะนี้ไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล ไม่มีตัวตน มีแต่เพียงสภาพธรรมที่ปรากฏทางตาเมื่อกระทบกับจักขุปสาท และกำลังเกิดดับ

ทางหู ไม่ใช่เราได้ยิน แต่ที่จะประจักษ์ชัดในลักษณะของธาตุรู้ สภาพรู้ ซึ่งเวลาที่ได้ยิน เสียงปรากฏ ขณะนั้นเป็นสภาพรู้เสียง ไม่ใช่สภาพรู้สิ่งที่ปรากฏทางตา เพราะฉะนั้น อย่าเพียงชินกับชื่อนามธรรม ถ้าเพียงชินกับชื่อนามธรรม ไม่มีทางที่จะดับกิเลส เพราะยังไม่ได้ใกล้ชิดคุ้นเคยกับลักษณะของนามธรรม ซึ่งเป็นแต่เพียงสภาพรู้ หรือธาตุรู้เท่านั้น แต่มีจริง ๆ สภาพรู้ ธาตุรู้ กำลังรู้ กำลังเห็น กำลังได้ยิน กำลังคิดนึก กำลังกระทบสัมผัสสิ่งที่ปรากฏ และสภาพรู้ ธาตุรู้ นั้น ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน อาศัยปัจจัย คือ อารมณ์กระทบกับทวาร และผัสสเจตสิก เกิดขึ้นกระทบอารมณ์ใด อารมณ์นั้นก็ปรากฏ แม้ว่าอารมณ์นั้นมีจริงแต่ถ้าผัสสเจตสิก ไม่กระทบกับอารมณ์นั้น อารมณ์นั้นก็ปรากฏไม่ได้

เสียง ใครจะทำให้เสียงปรากฏ ถ้าผัสสเจตสิกไม่กระทบเสียง โสตวิญญานไม่เกิดขึ้นได้ยินเสียง เสียงก็ปรากฏไม่ได้ทั้ง ๆ ที่เสียงมีจริง แต่ทั้ง ๆ ที่เสียงมีจริง ก็จะต้องอาศัยปัจจัย คือ ทวาร โสตปสาท ถ้าโสตปสาทไม่มี รูปเสียงก็ปรากฏลักษณะของเสียงไม่ได้

เพราะฉะนั้น ในวันหนึ่ง ๆ ก็เป็นแต่เพียงสภาพธรรมแต่ละอย่าง เป็นธาตุแต่ละชนิดซึ่งเกิดขึ้นปรากฏเพราะเหตุปัจจัย และดับไปอย่างรวดเร็ว จึงไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน

การที่ปัญญาจะเจริญขึ้น ต้องอาศัยทวารต่าง ๆ ที่กำลังมีอารมณ์ต่าง ๆ ปรากฏให้รู้ และสติระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏตามความเป็นจริง จนกว่าจะรู้ชัด

สำหรับโดยนัยของสสังขาริก อสังขาริก ก็แล้วแต่จิต ถ้าจิตเป็นสสังขาริก ผัสสเจตสิกก็เป็นสสังขาริก คือ เกิดโดยการชักจูง ถ้าจิตเป็นอสังขาริก ผัสสเจตสิกก็เป็นอสังขาริก

๑๐๘๒

โดยนัยของสัมปยุตต์ และวิปยุตต์ หมายความว่าถึงสัมปยุตต์ที่เป็นอกุศล ๔ และที่เป็นโสภณ ๑

สำหรับอกุศลสัมปยุตต์ ๔ คือ

ทวิฏฐิตสัมปยุตตจิต เกิดร่วมกับความเห็นผิด เป็นโลภมูลจิตประเภทหนึ่ง

ปฏิกขสัมปยุตต์ คือ จิตที่เกิดขึ้นร่วมกับโทสะ เป็นปฏิกขสัมปยุตต์

วิจิกิจฉาสัมปยุตต์ เป็นโมหมูลจิตที่เกิดร่วมกับความสงสัย ลังเล ไม่แน่ใจ

อุทธัจจสัมปยุตต์ เป็นโมหมูลจิตที่เกิดร่วมกับอุทธัจจเจตสิก ซึ่งลักษณะของอุทธัจจเจตสิกในขณะนั้นปรากฏให้รู้ว่า เป็นลักษณะของอุทธัจจสัมปยุตต์

และที่เป็นโสภณสัมปยุตต์ คือ ญาณสัมปยุตต์

ผัสสเจตสิกเกิดกับจิตใดก็เป็นเช่นเดียวกับจิตนั้น เช่น ถ้าผัสสเจตสิกเกิดกับโลภมูลจิตทวิฏฐิตสัมปยุตต์ ผัสสนั้นก็เป็นทวิฏฐิตสัมปยุตต์ และถ้าขณะใดผัสสเจตสิกเกิดร่วมกับโทสมูลจิต ขณะนั้นผัสสเจตสิกนั้นก็เป็นปฏิกขสัมปยุตต์

วิจิกิจฉาสัมปยุตต์ อุทธัจจสัมปยุตต์ ญาณสัมปยุตต์ ก็โดยนัยเดียวกัน

โดยโสภณ อโสภณ จิตใดเป็นโสภณ ผัสสเจตสิกที่เกิดร่วมกับจิตนั้นก็เป็นโสภณ จิตใดเป็นอโสภณ ผัสสเจตสิกที่เกิดร่วมกับจิตนั้นก็เป็นอโสภณ

โดยโลกียะ โลกุตตระ ผัสสเจตสิกเกิดกับโลกียจิตก็เป็นโลกียะ ผัสสเจตสิกเกิดกับโลกุตตรจิตก็เป็นโลกุตตระ เพราะฉะนั้น แม้ผัสสเจตสิกก็เป็นโลกุตตรธรรมในขณะที่จะกระทบกับนิพพาน มีนิพพานเป็นอารมณ์

เพราะฉะนั้น ถ้าได้ศึกษาเรื่องของสภาพธรรมโดยละเอียดยิ่งขึ้นเท่าที่สามารถจะเข้าใจได้ในตอนต้น ก็จะเห็นความเป็นอนัตตาท้ายขึ้น

ขอกว่าเรื่องของปัจจัยบ้างตามสมควร เพราะถ้าได้ทราบเรื่องของปัจจัย จะทำให้เห็นความเป็นอนัตตาของสภาพธรรมทั้งหลายว่า สภาพธรรมแต่ละประเภท

เกิดขึ้นเพราะมีปัจจัย ไม่ใช่ว่าจะเกิดขึ้นได้ลอย ๆ และสภาพธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว เป็นปัจจัยที่จะให้สภาพธรรมอื่นเกิดขึ้นขณะนั้นพร้อมกัน หรือว่าเป็นปัจจัยที่จะให้สภาพธรรมอื่นเกิดขึ้นข้างหน้าในอนาคต แม้ในอีกแสนโกฏิกัป ผัสสะในขณะนี้เอง ก็จะเป็นปัจจัยได้ถึงอย่างนั้น

สำหรับเรื่องของปัจจัย ท่านผู้ฟังจะยินได้ฟังตั้งแต่ต้นทีเดียวว่า สภาพธรรมที่เป็นสังขารธรรมต้องอาศัยปัจจัยจึงเกิดขึ้น ถ้าไม่มีปัจจัยก็ไม่สามารถที่จะเกิดขึ้นได้ ต้องเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย เพราะฉะนั้น ก็ได้ยินคำว่า ปัจจัย บ่อย นับตั้งแต่ได้รู้ลักษณะของสังขารธรรม

สำหรับปรมาัตถธรรม มี ๔ คือ จิตปรมาตถ์ เจตสิกปรมาตถ์ รูปปรมาตถ์ นิพพานปรมาตถ์ เพราะฉะนั้น สภาพธรรมที่เป็นปรมาัตถธรรมนั่นเองเป็นปัจจัยที่ทำให้สภาพปรมาัตถธรรมอื่นเกิดขึ้นพร้อมกันกับตน หรือว่าอาจจะเกิดขึ้นภายหลังที่สภาพธรรมที่เป็นปัจจัยนั้นดับไปแล้ว

ปัจจัยทั้งหมดโดยประเภทใหญ่ ๆ มี ๒๔ ปัจจัย ไม่จำเป็นที่จะต้องฟังแบบท่อง หรือว่าตั้งใจที่จะจำชื่อทั้งหมด แต่ควรที่จะเพียงเริ่มพิจารณาให้เข้าใจในเหตุผลของสภาพธรรมที่กำลังศึกษาให้ละเอียดขึ้น เพื่อการศึกษาต่อไปในแต่ละประเภทเมื่อถึงโอกาส

การศึกษาเรื่องปัจจัย จะต้องศึกษาถึงลักษณะของจิตแต่ละดวงซึ่งเกิดดับสืบต่อกัน ถ้ายังไม่ทราบว่า จิตดวงไหนเกิดและดับไป เป็นปัจจัยให้จิตดวงไหนเกิดต่อก็ไม่สามารถรู้ได้ว่า ในจิตดวงก่อนซึ่งเกิดและดับไปเป็นปัจจัยอะไรที่จะทำให้จิตดวงต่อไปเกิดขึ้น เพราะฉะนั้น การที่จะรู้ปัจจัยของจิต จะต้องรู้ลักษณะของจิตแต่ละประเภทแต่ละดวง และจะรู้ว่าในจิตแต่ละประเภทแต่ละดวงนั้นเป็นปัจจัยอะไรแก่เจตสิกซึ่งเกิดร่วมกัน หรือว่าแก่สภาพของจิต เจตสิก ซึ่งจะเกิดในภายหลัง

เรื่องปัจจัยจะขอกล่าวโดยโดยย่อ เพียงเพื่อให้คุ้นเคยกับชื่อ และให้เข้าใจสภาพของปัจจัยนั้น ๆ ตามสมควร

สำหรับปัจจัยทั้งหมด ๒๔ ปัจจัย บางปัจจัยจะขึ้นหูกมาก เช่น **ปัจจัยที่ ๑ เหตุปัจจัย**

ได้ยินคำว่า เหตุ บ่อย ๆ และเมื่อศึกษาโดยปรมาตถธรรมก็ทราบว่า สภาพธรรมที่เป็นเหตุ ได้แก่ เจตสิก ๖ ประเภทเท่านั้น จิตทั้งหมดไม่ใช่เหตุ เป็นนเหตุ รูปทั้งหมดไม่ใช่เหตุ เป็นนเหตุ นิพพานก็ไม่ใช่เหตุ เป็นนเหตุ และเจตสิกอื่นอีก ๔๖ ดวงก็ไม่ใช่เหตุ เป็นนเหตุ เพราะฉะนั้น เฉพาะเจตสิก ๖ ดวง คือ โลกเจตสิก ๑ โทสเจตสิก ๑ โมหเจตสิก ๑ เป็นอกุศลเหตุ ๓ ถ้าโลกเหตุเกิดขึ้นขณะใด จะให้จิตเป็น กุศลไม่ได้ เพราะโลกเหตุเป็นอกุศลเหตุ โทสเหตุ โมหเหตุ ก็เช่นเดียวกัน

สำหรับอโลกเจตสิก ๑ อโทสเจตสิก ๑ อโมหเจตสิก ๑ เป็นโสภณเหตุ ไม่ใช่ คำแคบ ๆ ว่า กุศลเหตุ เพราะเจตสิก ๓ ดวงนี้ สามารถเกิดกับกุศลจิตก็ได้ กุศลวิบากจิตก็ได้ หรือว่ากิริยาจิตซึ่งดีงาม ประกอบด้วยเหตุที่ดีงามก็ได้ เช่น จิตของ พระอรหันต์ที่ไม่มีกุศลอีกต่อไป แต่จิตของท่านประกอบด้วยจิตที่ดีงาม เพราะฉะนั้น อโลกเจตสิก อโทสเจตสิก อโมหเจตสิก เป็นโสภณเหตุ เพราะเป็นกุศลก็ได้ เป็นกุศลวิบากก็ได้ เป็นกิริยาก็ได้

เมื่อกล่าวถึงผัสสเจตสิก ซึ่งเป็นเจตสิกหนึ่งในอัญญสมานเจตสิก ๑๓ หรือใน สัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๗ ซึ่งเกิดกับจิตทุกดวง จะทราบว่า ผัสสเจตสิกไม่ใช่ เหตุปัจจัย เป็นปัจจัยอื่นแต่ไม่ใช่โดยความเป็นเหตุอย่างโลกะ โทสะ โมหะ หรือ อโลกะ อโทสะ อโมหะ เพราะฉะนั้น ถึงแม้ว่าจะไม่ใช่เหตุ แต่เพราะผัสสะกระทบจึง นำมาซึ่งผล เช่น เกิดความยินดีบ้าง หรือความโกรธบ้าง ทำให้เกิดการประทุษร้าย บ้าง ทำให้เกิดอกุศลกรรมทางกาย ทางวาจาบ้าง หรืออกุศลกรรมทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง เพราะผัสสะเป็นผัสสาหาร เป็นอาหารปัจจัย ไม่ใช่เหตุปัจจัย เพราะว่าเป็นไม่ใช่เจตสิก ๖

นี่คือปัจจัยที่ ๑ ที่ได้ยินบ่อย ๆ เพราะฉะนั้น ไม่ว่าจะในปีไหน ถ้ามีคำพูด ถึงเรื่องเหตุปัจจัย ให้ทราบทันทีว่า ได้แก่ เจตสิก ๖ ดวง เจตสิกอื่นจะเป็นเหตุปัจจัย ไม่ได้ และข้อความในพระไตรปิฎกก็ต้องสอดคล้องกันทั้งหมดด้วย

ปัจจัยที่ ๒ คือ อารัมมณปัจจัย

โลกนี้เกิดขึ้นเป็นไป และมีภพมีชาติสืบต่อไปเรื่อย ๆ เพราะยังไม่ได้ดับเหตุ ยังมีเหตุปัจจัยเป็นปัจจัยที่สำคัญ เป็นปัจจัยแรกที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดง แต่ปัจจัยที่ ๒ ที่สำคัญ คือ อารัมมณปัจจัย

ได้ยินได้ฟังบ่อย ใช้นม อารมณ คือ สิ่งที่จิตรู้ สิ่งที่จิตกำลังรู้

ทางตา สิ่งที่กำลังปรากฏเป็นอารมณ์ของจักขุวิญญาณที่เห็น ทางหู เสียงเป็นอารมณ์ของโสตวิญญาณที่กำลังได้ยิน ซึ่งในวันหนึ่ง ๆ ทุกท่านปรารถนาอารมณ์ต่าง ๆ ทางตาก็ต้องการเห็นสิ่งต่าง ๆ ทางหูก็ต้องการได้ยินเสียงต่าง ๆ ทางจมูกก็ต้องการได้กลิ่นต่าง ๆ ทางลิ้น อร่อยอีกแล้ว ต้องการที่จะได้รสต่าง ๆ ทางกาย ต้องการที่จะกระทบสัมผัสสิ่งต่าง ๆ ทางใจก็คิดนึกอยู่เสมอด้วยความต้องการ แม้จะไม่ว่า ในขณะที่ยังคิดก็เป็นโลกมูลจิตแล้วที่คิด

โลกมูลจิตเป็นประจำ ไม่ว่าจะทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย หรือ แม้ไม่ได้เห็น ไม่ได้ยิน ไม่ได้กลิ่น ไม่ได้ลิ้มรส ไม่รู้สิ่งที่กระทบสัมผัส แต่ทางใจคิดขณะใด ถ้าขณะนั้นไม่ใช่กุศลประเภทหนึ่งประเภทใด ทั้งทาน หรือศีล หรือความสงบของจิต หรือสติปัญญา ให้ทราบว่า เป็นโลกมูลจิต ยินดีในอารมณ์ที่กำลังปรากฏในขณะที่ยังคิด

ทุกท่านคิดเรื่องที่ท่านต้องการหรือเปล่า ไม่ทราบเลยว่า เพราะต้องการจึงคิดเรื่องนั้น โดยทั่วไปในวันหนึ่ง ๆ ถ้าขณะนั้นไม่ใช่โทสมูลจิตก็ต้องเป็นโลกมูลจิต ให้เห็นความเกิดขึ้นบ่อย ๆ เนือง ๆ เพราะว่าทุกท่านคิดเนือง ๆ บ่อย ๆ ด้วยโลภะซึ่งเป็นเหตุ และเหตุนี้เองปรารถนาซึ่งอารมณ์ เพราะว่าโลภะเป็นสภาพที่ยินดี ต้องการอารมณ์ต่าง ๆ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ

ผัสสะเป็นสภาพธรรมที่มีจริง เป็นอารัมมณปัจจัยให้เกิดจิตและเจตสิกที่กำลังรู้ผัสสะได้ใหม่

การศึกษาต้องพิจารณาในเหตุผล ถ้าเหตุผลถูก ตรวจสอบได้กับพระไตรปิฎก แต่ถ้าเหตุผลไม่ถูก กลับไปตรวจสอบกับพระไตรปิฎกจะไม่ตรง

อาร์มมณปัจจัย หมายความว่าถึงสิ่งซึ่งเป็นอารมณ์ เป็นปัจจัยให้เกิดจิตและเจตสิกที่กำลังรู้อารมณ์นั้น หรืออีกนัยหนึ่ง จิตและเจตสิกกำลังรู้สิ่งใด สิ่งนั้นเป็นปัจจัยโดยเป็นอารมณ์ เป็นอาร์มมณปัจจัยให้แกจิตและเจตสิกที่กำลังรู้อารมณ์นั้น

เพราะฉะนั้น อาร์มมณปัจจัย ไม่ใช่อื่นไกลจากสิ่งซึ่งกำลังเป็นอารมณ์ เพราะสิ่งใดที่จิตกำลังรู้ สิ่งนั้นเป็นปัจจัยให้เกิดจิตนั้นโดยเป็นอารมณ์ของจิตนั้น จิตไม่มีอารมณ์เกิดไม่ได้ จิตไม่รู้อารมณ์เกิดไม่ได้

ข้อความในพระไตรปิฎก อุปมาจิตเหมือนกับคนที่มีร่างกายอ่อนแอ จะลุกขึ้นต้องอาศัยไม้เท้า หรือสิ่งที่จะช่วยพยุง คือ อารมณ์ ฉะนั้น จิตจะปราศจากอารมณ์ไม่ได้ ฉะนั้น จิตเป็นสภาพรู้ เป็นธาตุรู้ ก็ต้องรู้อารมณ์ จึงต้องอาศัยอารมณ์เกิดขึ้น ไม่มีอารมณ์เกิดไม่ได้ ถ้าเสียงไม่เกิด จะให้จิตได้ยินเกิด เป็นไปไม่ได้เลย เพราะฉะนั้นที่โสทวิญญูญาณจะเกิด ก็เพราะว่ามีเสียงเป็นปัจจัยให้เกิดโสทวิญญูญาณ โดยเสียงนั้นเป็นอาร์มมณปัจจัยของโสทวิญญูญาณ

อาร์มมณปัจจัย เป็นปัจจัยที่สำคัญ เพราะจิตเป็นสภาพที่เกิดขึ้นรู้อารมณ์ และเมื่อจิตเป็นสภาพที่รู้อารมณ์ ก็มีความต้องการอารมณ์ แสวงหาอารมณ์ไม่สิ้นสุด เพราะฉะนั้น จึงทรงแสดงอาร์มมณปัจจัยเป็นปัจจัยที่ ๒ ซึ่งผัสสเจตสิกเป็นสภาพที่มีจริง และสามารถที่จะเป็นอาร์มมณปัจจัยของจิตที่กำลังรู้ลักษณะของผัสสเจตสิกในขณะนั้นได้

สำหรับตัวท่าน เฉพาะตัวท่าน ผัสสเจตสิกเป็นอาร์มมณปัจจัยแล้วหรือยัง เป็นแล้วหรือยัง

ผู้ฟัง ผัสสจะเป็นนามธรรม เป็นอารมณ์ให้จิตให้สติระลึกได้

ส. เวลาที่สติเกิด ระลึกรู้สภาพธรรมอะไร

ผู้ฟัง รูปบ้าง นามบ้าง

ส. เคยระลึกรู้ลักษณะของผัสสะไหม

ผู้ฟัง ไม่เคย

ส. เพราะฉะนั้น ผัสสยังไม่เป็นอาร์มมณปัจจัยแกจิต

ธรรมเป็นเรื่องที่จะต้องคิด ไม่ใช่เรื่องท่อง ถ้าไม่เข้าใจในเหตุผลเพียงแต่จำก็ลืมได้ แต่ถ้าเข้าใจจริง ๆ พิจารณาจริง ๆ จะไม่ผิด

สภาพธรรมทุกอย่างเป็นอารมณ์ของจิตและเจตสิกได้ ปรมัตถธรรม ๔ คือ จิตปรมัตถ์ เป็นสภาพรู้ เป็นธาตุรู้ มีจริง ๆ กำลังรู้ กำลังได้ยิน เป็นสภาพที่ได้ยิน เป็นสภาพที่รู้ เพราะฉะนั้น ถ้าสติระลึกรู้ลักษณะของสภาพรู้ หรือธาตุรู้ ก็จะรู้ลักษณะของนามธรรมที่เป็นจิตได้ และสำหรับเจตสิกต่าง ๆ ก็มีลักษณะเฉพาะของเจตสิกแต่ละประเภท เช่น เวทนาเจตสิกเป็นสภาพที่รู้สึก สัญญาเจตสิกเป็นสภาพที่จำ โลภะเป็นสภาพที่ต้องการ โทสะเป็นสภาพที่หยาบกระด้าง เพราะฉะนั้น เมื่อเจตสิกแต่ละประเภทมีลักษณะอาการปรากฏขณะใด สามารถที่จะเป็นอารมณ์ คือ ให้จิตเกิดขึ้นรู้ลักษณะของเจตสิกนั้น ๆ ได้

เพราะฉะนั้น จิตเป็นอารมณ์ปัจจัยได้ เจตสิกทั้งหมดเป็นอารมณ์ปัจจัยได้ รูปเป็นอารมณ์ปัจจัยได้ นิพพานเป็นอารมณ์ปัจจัยได้ ปรมัตถธรรมทั้งหมดเป็นอารมณ์ปัจจัยได้ แม้นิพพานก็เป็นอารมณ์ปัจจัยของโลกุตตรจิต

นอกจากนั้นธรรมอื่นซึ่งไม่ใช่ปรมัตถธรรม เช่น บัญญัติต่าง ๆ ก็เป็นอารมณ์ปัจจัยด้วย กำลังเห็นอะไร เห็นแก้ว อี้ แก้วเป็นบัญญัติสำหรับสิ่งที่มีรูปร่าง สันฐานที่ปรากฏทางตาอย่างนั้น ที่ใช้คำว่าแก้ว นึกถึงคำว่าแก้ว ขณะนั้นไม่ใช่ปรมัตถธรรม เป็นบัญญัติ แต่ก็ยังเป็นอารมณ์ของจิตได้ทางใจ ไม่ใช่ทางตาที่เห็น ไม่ใช่ทางหูที่ได้ยิน

เพราะฉะนั้น สภาพธรรมทุกชนิด ทั้งปรมัตถธรรมและบัญญัติธรรม เป็นอารมณ์ปัจจัยขณะที่จิตกำลังรู้สภาพธรรมนั้น ๆ

ที่กำลังคิดถึงทุกวัน ๆ คิดถึงอะไร คิดถึงปรมัตถธรรม หรือบัญญัติ คิดถึงปรมัตถ์บ้างหรือไม่ แต่ไม่ว่าที่จิตกำลังรู้สิ่งใด ขณะนั้นสิ่งนั้นเป็นอารมณ์ปัจจัยแก่จิตนั้น

เพราะฉะนั้น ผัสสเจตสิกเป็นอารมณ์ปัจจัยได้ไหม ได้ เป็นหรือยัง ยัง

ต้องรู้ตามความเป็นจริง เป็นได้ แต่ยังไม่เป็น เพราะสติยังไม่ได้ระลึกถึงตรงลักษณะของผัสสเจตสิก เพียงเข้าใจเรื่องของผัสส และใช้คำว่า ผัสสะ นี่ก็ถึงชื่อว่า ผัสสะ ซึ่งในขณะนั้นให้ทราบว่ายังไม่ได้มีผัสสเจตสิกที่เป็นปรมาตถธรรมเป็นอารมณ์ เพียงแต่ว่ามีบัญญัติ คือ ความจำในเสียงของคำว่าผัสสเป็นอารมณ์

นี่คือสภาพธรรมตามความเป็นจริงในชีวิตประจำวัน เพราะเสียงต่าง ๆ เป็นคำ และเสียงต่าง ๆ เป็นชื่อ เพราะฉะนั้น เวลาที่ทุกท่านมีการคิดนึกเกิดขึ้น ก็คิดนึกถึงชื่อ คิดนึกถึงคำ ด้วยสัญญาความจำในเสียงต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดการคิดนึกถึงสัตว์ บุคคล ต่าง ๆ ตามเสียงต่าง ๆ นั้น เช่น ได้ยินคำว่า นก คิดถึงสัตว์ชนิดหนึ่ง ได้ยินคำว่า แมว จะคิดถึงนกหรือเปล่า ก็ไม่คิด เพราะฉะนั้น เสียงต่าง ๆ ก็เป็นคำที่ทำให้จำ หรือว่านึกถึงรูปร่างลักษณะของสิ่งต่าง ๆ วัตถุต่าง ๆ

ปัจจัยที่ ๓ คือ อธิปัตติปัจจัย

ชื่อของปัจจัยต่าง ๆ ฟังคุ้นหูในภาษาไทย แต่ยังไม่ทราบว่า โดยสภาพธรรมตามความเป็นจริงได้แก่อะไร เช่น อธิปัตติในภาษาไทยใช้คำว่า อธิบดี ธรรมที่เป็นปัจจัยโดยเป็นใหญ่

สภาพธรรมทั้งหลายไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน และสภาพธรรมที่เป็นปรมาตถธรรมซึ่งเป็นสภาพธรรมที่มีจริงก็เป็นสภาพธรรมที่เป็นนามธรรมบ้าง รูปธรรมบ้างเท่านั้น แต่ว่าสภาพธรรมที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นนามธรรมหรือรูปธรรมก็ตาม อาศัยกันและกันเกิดขึ้นโดยปัจจัยใดปัจจัยหนึ่ง

๑๐๘๓

ทั้งนามธรรมและรูปธรรมเป็นสภาพธรรมที่ต่างกันก็จริง แต่ว่าอาศัยกันและกัน เกิดขึ้นเป็นไปโดยละเอียด โดยสภาพของลักษณะของธรรมนั้น ๆ ซึ่งถ้าศึกษาโดยละเอียดจะเห็นได้ว่า ขณะจิตหนึ่ง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นจะมีปัจจัยหลายประการที่ทำให้เกิดขึ้น เช่น เหตุปัจจัย ที่เคยได้กล่าวถึงแล้ว ได้แก่ เจตสิก ๖ ดวง เป็นอกุศลเหตุ ๓ คือ โลกเจตสิก ๑ โทสเจตสิก ๑ โมหเจตสิก ๑ และโสภณเหตุ ๓ คือ อโลภเจตสิก ๑ อโทสเจตสิก ๑ อโมหเจตสิก ๑

และไม่ใช่ว่าเกิดขึ้นเฉพาะโลกเจตสิกเท่านั้น แต่มีเจตสิกอื่นเกิดร่วมด้วย ซึ่งแสดงให้เห็นว่า โลกเจตสิกที่เกิดเป็นปัจจัยให้สภาพธรรมอื่นเกิดร่วมด้วย คือ เป็นปัจจัยที่ทำให้จิตเป็นโลภมูลจิตเกิดขึ้น และทำให้อกุศลเจตสิกอื่น ๆ เกิดร่วมด้วย เช่น ทำให้ความเห็นผิด คือ ทิฏฐิเจตสิกเกิดร่วมด้วยก็ได้ หรือทำให้ความสำคัญตน คือ มานะเกิดร่วมด้วยก็ได้ นอกจากนั้นเวลาที่โลกเจตสิกเกิดกับโลภมูลจิตและเจตสิกอื่น ๆ ซึ่งเป็นสัมปยุตตธรรมเกิดขึ้นพร้อมกันแล้ว ยังเป็นปัจจัยให้รูปเกิดขึ้นด้วย

เพราะฉะนั้น นามธรรมและรูปธรรมซึ่งเกิดขึ้นเป็นไปตามปกติในชีวิตประจำวัน แต่ขณะที่เกิดขึ้นและดับไปอย่างรวดเร็วนั้น ถ้าได้ทราบถึงความละเอียดว่า สภาพธรรมหนึ่งสภาพธรรมใดจะเกิดขึ้นโดยอาศัยสภาพธรรมใดเป็นปัจจัยแล้ว จะทำให้เห็นความเป็นอนัตตาจริง ๆ ว่า แม้จะเป็นสภาพธรรมที่เกิดดับอย่างรวดเร็ว แต่ก็ต้องอาศัยความละเอียดของปัจจัยหลายปัจจัย สภาพธรรมนั้นจึงจะเกิดขึ้นได้

มีท่านผู้ฟังท่านหนึ่งถามว่า จะต้องศึกษาปริยัติธรรมละเอียดสักแค่ไหนจึงจะปฏิบัติได้ ที่ว่าเป็นปริยัติธรรมที่ละเอียด ไม่ได้อยู่ที่อื่นเลย แต่อยู่ที่ทุกท่านในขณะนี้ ตามปกติตามความเป็นจริง เพียงแต่ที่ท่านจะเข้าใจลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังเกิดปรากฏที่ตัวท่านแต่ละบุคคลละเอียดแค่ไหน

โดยไม่ละเอียดยกก็ทราบว่า สภาพธรรมที่กำลังปรากฏเกิดขึ้นในขณะนี้ เป็นนามธรรมบ้าง เป็นรูปธรรมบ้าง เช่น กำลังเห็นเป็นสภาพรู้ เป็นธาตุรู้สิ่งที่กำลังปรากฏ เป็นนามธรรม เสียงเป็นรูปธรรม ได้ยินเป็นนามธรรม เป็นต้น นี่โดยความไม่ละเอียดย แต่แม้กระนั้นก็ยังยึดถือเห็น ยึดถือได้ยิน ยึดถือสิ่งที่ปรากฏทางตา หรือ เสียงที่ปรากฏทางหูว่า เป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัวตน เป็นวัตถุสิ่งต่าง ๆ ทั้ง ๆ ที่รู้ว่า เป็นนามธรรมและรูปธรรม ซึ่งก็ยังไม่พอ เพราะฉะนั้น ที่จะปฏิบัติธรรม ไม่ใช่รอให้เรียนจบ หรือว่าให้ละเอียดยถึงขั้นนั้นขั้นนี้ แต่ขณะใดที่ศึกษาเรื่องสภาพธรรมที่กำลังมีอยู่เกิดขึ้นปรากฏ และมีความเข้าใจเพิ่มขึ้น จะเป็นสังขารขันธ์ปรุงแต่งให้สติเกิดระลึก ได้ตามที่เข้าใจแล้วว่า สภาพธรรมใดไม่ใช่ตัวตนเพราะเป็นสภาพของนามธรรมชนิดใด สภาพธรรมใดไม่ใช่ตัวตนเพราะเป็นสภาพของรูปธรรมประเภทใด

แต่ทุกท่านก็กล่าวว่า หลงลืมสติมาก ซึ่งก็เพราะการฟังหรือการเข้าใจเรื่อง สภาพธรรมยังไม่ละเอียดยพอ ยังไม่เป็นพหุสูตร ยังไม่เป็นปัจจัยที่จะทำให้ตรึก พิจารณาลักษณะของสภาพธรรมตามที่ได้ยินได้ฟังจนกระทั่งเป็นความเข้าใจที่แจ่มแจ้ง ชัดเจนขึ้น เป็นสัญญาที่มั่นคง ทำให้ไม่หลงลืม และสติสามารถที่จะเกิดขึ้นระลึก รู้ ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏได้

เพราะฉะนั้น ตราบใดที่ขาดการฟัง ขาดความเข้าใจในความละเอียดยของ สภาพธรรม แม้สติจะเกิดบ้าง ปัญญาก็ยังไม่คมพอที่จะละการยึดถือสภาพธรรมที่ ปรากฏว่าเป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัวตนได้

ทำอย่างไรปัญญาจึงจะคมขึ้น เพราะสติก็ไม่มีปัจจัยที่จะเกิดบ่อยเท่ากับอวิชชา หรืออกุศลธรรมซึ่งสะสมพอกพูนมากขึ้นเรื่อย ๆ เพราะฉะนั้น ทางเดียว คือ ฟัง พระธรรมโดยละเอียดยยิ่งขึ้น เพื่อเป็นเครื่องปรุงประกอบเป็นสังขารขันธ์ เวลาที่สติ ระลึกรู้ลักษณะของสภาพนามธรรมใด รูปธรรมใด ความเข้าใจในลักษณะที่เป็น อนัตตาโดยละเอียดยยิ่งขึ้นของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏในขณะนั้นจะเกื้อกูลทำให้ ปัญญาคมขึ้น เพราะรู้ว่าสภาพธรรมนั้น ๆ ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตนอย่างไร ตามที่ได้ยินได้ฟัง

เพราะฉะนั้น ท่านผู้ฟังควรที่จะศึกษาสภาพธรรมที่เป็นจิตปรมัตถ์ เจตสิกปรมัตถ์ รูปปรมัตถ์โดยละเอียดยิ่งขึ้น ซึ่งจะเห็นได้ว่า แม้จะกล่าวถึงสภาพธรรมหนึ่งสภาพธรรมใดเพียงสภาพธรรมเดียว เช่น ผัสสเจตสิก ก็รวมไปถึงจิตทุกดวงได้ เพราะผัสสเจตสิกเกิดกับจิตทุกดวง และยังรวมไปถึงเจตสิกทุกดวงได้ เพราะ ผัสสเจตสิกเกิดกับจิตทุกดวงและเกิดกับเจตสิกทุกดวง และยังรวมไปถึงรูปทุกชนิดได้ เพราะเมื่อผัสสเกิดกับจิตและเจตสิกทุกดวง ก็เป็นปัจจัยให้รูปทุกชนิดเกิดขึ้นได้ด้วย

สำหรับปัจจัยที่ ๓ ต่อจากเหตุปัจจัยและอาร์มมณปัจจัยที่ได้กล่าวถึงแล้ว คือ อธิปัตติปัจจัย สำหรับคำว่า อธิปัตติ หมายความว่าถึงธรรมที่เป็นหัวหน้า เป็นธรรมที่ชักจูงให้สภาพธรรมอื่นเกิดขึ้นเป็นไปตามกำลังของตน

จิตกับเจตสิกแยกกันเกิดไม่ได้เลย เวลาที่จิตเกิดจะมีเจตสิกเกิดร่วมด้วย เวลาที่เจตสิกเกิดก็มีจิตเกิดร่วมด้วย เพราะทั้งจิตและเจตสิกเป็นสังขารธรรม แต่โดยความละเอียดโดยการตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาคก็ยิ่งทรงแสดงความเป็นปัจจัยของจิตและเจตสิกแต่ละประเภท โดยความเป็นสภาพที่เป็นหัวหน้าที่จะชักจูงให้สภาพธรรมอื่นเกิดขึ้น

และสำหรับรูป ก็สามารถเป็นปัจจัยชักจูงให้สภาพธรรมอื่น คือ จิตและเจตสิกเกิดได้ถ้ารูปนั้นเป็นอารมณ์ที่หนักแน่น เป็นที่พอใจ เป็นอารมณ์ที่ควรได้ไม่ควรทอดทิ้ง หรือว่าไม่ควรดูหมิ่นด้วยอำนาจความเคารพยำเกรง หรือด้วยอำนาจความปรารถนา นี่เป็นชีวิตประจำวันจริง ๆ เพราะฉะนั้น สำหรับอธิปัตติปัจจัยแยกเป็น ๒ ปัจจัย คือ **สหชาตาทิปัตติ และอาร์มมณาทิปัตติ**

สำหรับสหชาตาทิปัตติ คือ สภาพธรรมที่เป็นใหญ่ ได้แก่ นามธรรม คือ จิตเจตสิก ๑ วิริยเจตสิก ๑ จิต ๑ และวิมังสา คือ ปัญญาเจตสิก ๑

ชีวิตประจำวันจริง ๆ ที่เรารู้ว่า แม้จิตเจตสิกจะเกิดพร้อมกัน ดับพร้อมกัน แต่สภาพอื่นนอกจากจิตเจตสิก นอกจากวิริยเจตสิก นอกจากจิต และนอกจากปัญญาเจตสิกแล้ว เป็นอธิบดีหรือเป็นอธิปัตติปัจจัยไม่ได้ นี่เป็นชีวิตประจำวันที่จะต้องทราบ ซึ่งเหตุผลจะได้พิจารณาต่อไป

จิตเกิดดับสลับต่อกันอยู่เรื่อย ๆ ในวันหนึ่ง ๆ โดยชาติ จิตที่เป็นกุศลก็มี อกุศลก็มี วิบากก็มี กิริยาก็มี เพราะฉะนั้น ควรที่จะได้ทราบว่า เวลาที่เป็นวิบากจิต เป็นโลกียวิบาก จันตะซึ่งเกิดกับโลกียวิบาก หรือว่าวิริยะซึ่งเกิดกับโลกียวิบาก หรือ ปัญญาที่ตามซึ่งเกิดกับโลกียวิบาก ไม่เป็นอธิปัตติ คือ ไม่เป็นอธิปัตติปัจจัย ไม่เป็นใหญ่ ไม่เป็นหัวหน้า

ฟังดูเหมือนเรื่องอื่น แต่ให้ทราบว่าเป็นชีวิตประจำวันจริง ๆ เพราะเหตุใด เพราะจิตที่เป็นชาติวิบาก ที่เป็นโลกียวิบากทั้งหมดทำอะไรไม่ได้ จะทำกุศลก็ไม่ได้ จะทำอกุศลกรรมใด ๆ ก็ไม่ได้ ไม่ใช่โลภะ ไม่ใช่โทสะ ไม่ใช่โมหะ ไม่เป็นไปในทาน ไม่เป็นไปในศีล ไม่เป็นไปในภาวนา ตั้งแต่ขณะปฏิสนธิ ปฏิสนธิจิตเกิดขึ้นสืบต่อกัน จิตจิตของชาติก่อนโดยมีกรรม แล้วแต่ว่าจะเป็นกุศลกรรมหรืออกุศลกรรมเป็นปัจจัยทำให้อกุศลวิบากหรือกุศลวิบากทำกิจปฏิสนธิเกิดขึ้น ในภุมิมนุษยเป็นกุศลวิบากเกิดขึ้น ทำกิจปฏิสนธิ ขณะนั้นทรงแสดงไว้โดยละเอียดว่า จันตเจตสิกเกิดร่วมกับ มหาวิบากจิตซึ่งประกอบด้วยโสภณเหตุ คือ อโลภเหตุ อโทสเหตุ สำหรับการเกิดเป็น มนุษย์ที่สมบุรณ์ ไม่บกพร่อง ไม่พิการตั้งแต่กำเนิด แต่ถึงแม้ว่าจันตเจตสิกจะเกิดกับ วิบากจิต วิริยะเจตสิกจะเกิดกับวิบากจิต ทำกิจอะไรได้ไหมในชั่วขณะที่ปฏิสนธิจิตเกิด และดับ แม้ว่าจะเป็นมหาวิบาก เป็นผลของกุศลที่ทำให้เกิดเป็นมนุษย์ที่สมบุรณ์ ไม่พิการพิการตั้งแต่กำเนิด แต่โดยสภาพ โดยชาติของจิตซึ่งเป็นวิบาก คือ เป็นจิตซึ่ง เกิดขึ้นเป็นผลที่สูงงอมของกรรมที่ทำให้วิบากจิตเกิดขึ้นและดับไป วิบากจิตทั้งหมด เป็นจิตที่ไม่มีกำลังโดยฐานะที่ไม่สามารถทำให้วิบากเกิดขึ้นได้ เพราะวิบากจิตเองเป็น ผลของกรรมที่สูงงอม เกิดขึ้นและก็ล่วงหล่นคือดับไป ไม่เป็นปัจจัยให้วิบากต่อ ๆ ไป เกิดได้ ไม่เหมือนกับกุศลจิตและอกุศลจิตซึ่งมีกำลัง

เพราะฉะนั้น วิบากจิตนอกจากทำกิจปฏิสนธิและกัดับไป ปัญญาในขณะนั้น ทำกิจอะไรไม่ได้ จะเป็นอธิปัตติ เป็นอธิปัตติ เป็นหัวหน้าอะไรก็ไม่ได้ เพราะเป็นเพียง ชาติวิบาก เป็นผลของกรรม เกิดและกัดับ เมื่อปฏิสนธิจิตซึ่งเป็นวิบากจิตดับแล้ว ภวังคจิตเกิดสลับต่อ เป็นวิบากอีก เช่น ในขณะที่กำลังนอนหลับสนิทจะไม่ปรากฏว่า

เจตสิกใดเป็นอธิปัติหรือว่าเป็นหัวหน้าเลย เพราะเจตสิกทั้งหมดเป็นวิบากด้วยกัน พร้อมทั้งจิตก็เป็นวิบาก เกิดขึ้นเพราะความสุกงอมของกรรมทำให้วิบากจิตเกิดและกีดดับไป

วิบากเป็นสภาพธรรมที่ปราศจากกำลัง ไม่มีกำลังอะไรเลย เป็นแต่เพียงสภาพธรรมที่เกิดขึ้นเป็นผลของกรรมโดยการปฏิสนธิ และเป็นภวังค์ ต่อจากนั้นก็เป็นการเห็นบ้าง การได้ยินบ้าง การได้กลิ่นบ้าง การลิ้มรสบ้าง การรู้สิ่งที่กระทบสัมผัสบ้าง แต่ปรากฏวิบากกันมากเหลือเกินที่จะทำให้เป็นกุศลวิบาก โดยลืมนึกว่า แท้ที่จริงแล้วเป็นจิตประเภทที่ไม่มีกำลังอะไรเลย เพียงเกิดขึ้นรู้อารมณ์และกีดดับ

เพราะฉะนั้น โลเกียวิบากทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นปฏิสนธิจิต ภวังคจิต หรือว่า จักขุวิญญาณ โสทวิญาณ ฆานวิญาณ ชิวหาวิญาณ กายวิญาณ สัมปฏิจฉันนจิต สันตிரณจิต ทั้งหมดเป็นวิบาก เจตสิกที่เกิดขึ้นพร้อมด้วยไม่เป็นอธิปัติปัจจัย ตามเหตุ ตามผล ตามความเป็นจริงในชีวิตประจำวัน ซึ่งจะเข้าใจตัวท่านละเอียดขึ้นเมื่อได้ทราบกำลังของเจตสิกซึ่งเกิดกับจิตแต่ละประเภท ที่จะเห็นความเป็นอนัตตา

สำหรับสหชาตาธิปัติ ได้แก่ ฉันทเจตสิก ๑ วิริยเจตสิก ๑ จิต ๑ และวิมังสา คือ ปัญญา ๑ ที่เกิดกับขวนจิต ๕๒ ประเภทเท่านั้น ที่จะเป็นอธิปัติ มีกำลังเป็นหัวหน้า เป็นปัจจัยที่จะชักจูงให้สภาพธรรมอื่นที่เกิดขึ้นด้วย ซึ่งต้องในขณะที่เป็นขวนจิต และยังต้องเว้นจิตที่ปราศจากกำลังด้วย

เวลาที่โลภะเกิดขึ้น หรือว่ากิเลสงานใด ๆ ก็ตามที่กระทำสำเร็จลงไป ให้ทราบว่า ไม่ใช่สำเร็จด้วยวิบากจิต เพราะวิบากจิตเป็นเพียงผลของกรรมซึ่งเกิดขึ้นทำกิจปฏิสนธิ ภวังค์ จุตติ และกีกิเห็น กิจได้ยิน กิจได้กลิ่น กิจลิ้มรส กิจรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส และกิจอื่น คือ สัมปฏิจฉันนกิจ สันตிரณกิจ ตทาลัมพนกิจ เท่านั้นเอง ที่เหลือทั้งหมดที่จะเป็นกรรมหนึ่งกรรมใด เป็นกุศลกรรมหรืออกุศลกรรม ให้ทราบว่า ไม่ใช่วิบากจิตซึ่งเป็นผล แต่เป็นสาเหตุ

เพราะฉะนั้น ในระหว่างที่เป็นขวนจิตซึ่งเป็นกุศลบ้าง อกุศลบ้างนั่นเอง สภาพธรรมที่เป็นฉันทะบ้าง หรือว่าเป็นวิริยะบ้าง เป็นจิตบ้าง เป็นวิมังสา คือ ปัญญาบ้าง เป็นอธิปัตติได้ หมายความว่า เป็นหัวหน้าที่ทำให้สภาพธรรมอื่นเกิดขึ้นใน ขณะนั้น

ไม่ใช่เรื่องตำรา อย่าลืม เป็นเรื่องชีวิตประจำวันที่จะสังเกต พิจารณาได้ว่าการกระทำของท่านในวันหนึ่ง ๆ เวลาที่เป็นกุศลบ้าง อกุศลบ้างนั้น เพราะสภาพธรรมใดเป็นอธิปัตติ หรือไม่ปรากฏว่าเป็นอธิปัตติก็ได้ ไม่ได้หมายความว่า จะต้องเป็นอธิปัตติ ทุกครั้งที่ฉันทเจตสิกเกิดกับขวนจิต หรือว่าวิริยะเจตสิกเกิดกับขวนจิต ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน แต่ว่าที่จะเป็นอธิปัตติได้ต้องเกิดกับจิตที่มีกำลัง เพราะฉะนั้น จิตที่ปราศจากกำลังที่เว้น มี ๓ ดวง คือ เว้นโมหมูลจิต ๒ ดวง กับหสิตุปปาทจิต จิตยัมของพระอรหันต์ ซึ่งไม่เกิดร่วมด้วยกับเจตสิกที่เป็นเหตุ

ท่านชอบอะไรบ้าง คนอื่นไม่สามารถจะรู้ได้ แต่ท่านเองสามารถที่จะรู้ชีวิตประจำวันของท่านได้ว่า ท่านกำลังทำสิ่งใดด้วยความพอใจ ขณะนั้นฉันทะเป็นอธิปัตติ ไม่จำเป็นที่จะต้องเป็นกุศล แม้อกุศล ท่านชอบเล่นอะไร ท่านชอบสนุกอะไร ท่านชอบอ่านอะไร ท่านชอบพูดคุยเรื่องอะไร

หรือว่าท่านอาศัยวิริยะในการทำอะไร การกระทำสิ่งนั้นเกิดขึ้นเพราะต้องมีความเพียรจริง ๆ ไม่ได้เป็นไปด้วยฉันทะ ซึ่งในขณะนั้นจะทราบได้ว่า เพราะวิริยะเป็นอธิปัตติ

เพราะฉะนั้น ก็คือการระลึกถึงลักษณะสภาพของกุศลจิตและอกุศลจิตของแต่ละบุคคลนั่นเองว่า ในขณะที่ไหนสภาพธรรมใดเป็นอธิปัตติปัจจัย ทั้ง ๆ ที่จิตและเจตสิกเกิดร่วมกัน ก็ยังเห็นความต่างกันในชีวิตประจำวัน ซึ่งบางครั้งสภาพธรรมหนึ่งก็เป็นอธิปัตติ บางครั้งก็ไม่เป็นอธิปัตติ

ยากไหม เป็นสภาพธรรมที่เกิดกับแต่ละบุคคล ถ้าไม่รู้ ก็ไม่รู้เท่านั้นเอง คือไม่เห็นความเป็นอนัตตา แต่ถ้ารู้ ก็สามารถเป็นผู้ที่ละเอียดขึ้นที่จะรู้ว่า อกุศลจิตมีสภาพธรรมใดเป็นอธิปัตติ หรือว่ากุศลจิตมีสภาพธรรมใดเป็นอธิปัตติ

ถ้าท่านผู้ฟังเป็นช่างจัดดอกไม้ เวลาที่กำลังจัดดอกไม้ อะไรเป็นอธิปติ ทำในสิ่งที่ชอบ ทำด้วยความพอใจ ในขณะนั้น ไม่ว่าจะเป็นกุศลหรืออกุศล ท่านที่ชอบทำอาหาร เวลาที่ท่านทำอาหาร ทำด้วยฉันทะ หรือว่าด้วยวิริยะ บางคนไม่ชอบ แต่จำเป็นที่จะต้องทำ หรือว่าจำเป็นที่จะต้องช่วย ขณะนั้นก็กำลังทำและต้องมีวิริยะด้วย ขณะนั้นจึงเห็นว่า วิริยะเป็นอธิปติ ไม่ว่าจะเป็นกุศลหรืออกุศลก็ตาม

๑๐๘๔

สำหรับสหชาตาริบัติปัจจัย จะต้องเกิดพร้อมกันกับสภาพธรรมที่เป็นปัจจัยป่วน ซึ่งตนเองเป็นหัวหน้า หรือว่าเป็นสภาพธรรมที่ชักจูงให้สภาพธรรมอื่นเกิดร่วมด้วย พร้อมกันในขณะนั้น เพราะว่าจิตและเจตสิกเกิดพร้อมกัน ดับพร้อมกัน เพราะฉะนั้น เมื่อเจตสิกเป็นอธิปติ ก็ต้องเป็นสหชาตาริบัติ เนื่องจากเกิดร่วมกับจิตและเจตสิก

ถ้าจิตเป็นสหชาตาริบัติ จิตก็เป็นสภาพธรรมที่เป็นหัวหน้าชักจูงให้สภาพธรรมอื่นเกิดพร้อมกันกับตน ดับพร้อมกันกับตน จึงเป็นสหชาตาริบัติ คือ จิตและเจตสิกซึ่งเกิดร่วมกันในวันหนึ่ง ๆ นั่นเอง ซึ่งขณะใดมีสภาพธรรมใดปรากฏความเป็นอธิปติ ขณะนั้นก็ใช่อธิปติปัจจัย เป็นชีวิตประจำวัน

โลภะเกิดขึ้นโดยไม่มีฉันทะเป็นอธิปติก็ได้ ไม่มีวิริยะเป็นอธิปติก็ได้ ไม่ใช่หมายความว่า จะต้องมื่อธิปติปัจจัยเกิดร่วมด้วยทุกครั้ง เพราะบางครั้งสภาพที่เป็น โลภะก็เกิดพอใจเพียงเล็กน้อยและก็หมดไป แต่ว่าขณะไหนซึ่งแสดงความสนใจ พอใจ มาก ขณะนั้น อย่าลืม เป็นอธิปติปัจจัยตามที่ได้ศึกษาแล้ว ปรากฏแสดงความเป็น อธิปติของสภาพธรรมนั้นในขณะนั้น

เพราะฉะนั้น ก็พิสูจน์ได้ว่า ขณะไหนท่านกำลังเกิดกุศลหรืออกุศลที่มีความพอใจเป็นอธิปติ หรือว่ามีวิริยะเป็นอธิปติ หรือว่ามีปัญญา คือ วิมังสาเป็นอธิปติ

- ถ. ขณะที่กำลังตั้งใจฟังธรรม ขณะนี้มีอะไรเป็นอธิปติ
- สุ. คนอื่นจะรู้ได้ไหม ถ้าคนอื่นไม่ได้เลย นอกจากสติจะเริ่มระลึกไว้ในขณะนั้น
- ถ. สติระลึกอยู่แล้ว ก็ยังไม่เห็นว่ามื่ออะไรเป็นอธิปติ
- สุ. เพราะฉะนั้น การที่จะเห็นว่าไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน จะต้องมื่อปัญญาเพิ่มขึ้นจนสามารถรู้ชัดจริง ๆ ว่า สภาพธรรมแต่ละอย่างเพียงเกิดขึ้น เป็นปัจจัยและกัดับไป แต่ถ้ายังไม่ประจักษ์ความเป็นปัจจัยก็เพียงรู้ว่า ขณะนั้นไม่ใช่

ตัวตน เพราะเป็นแต่เพียงลักษณะของนามธรรมชนิดนั้น หรือรูปธรรมชนิดนั้นเท่านั้น ก่อน ต้องตามลำดับขั้นจริง ๆ

เพราะฉะนั้น การศึกษา ศึกษาสำหรับให้ถึงการที่จะบรรลุความเป็นพระโสดาบันบุคคล โดยการประจักษ์แจ้งจริง ๆ ว่า แม้ลักษณะของนามธรรมนั้นก็ปรากฏลักษณะซึ่งเป็นอริยธรรม ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน เพราะว่าเป็นแต่เพียงปัจจัยหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นในขณะนั้น

ถ. ขณะที่กำลังตั้งใจฟังธรรม คิดว่าต้องมีฉันท์เป็นอริยธรรม หรือมีวิริยะเป็นอริยธรรม นี่คิดเอง จะตรงหรือไม่ตรงไม่แน่ใจ แต่ว่าขณะใดที่กำลังนั่งอยู่ และจิตคิดไปถึงเรื่องอื่น ๆ ไม่ได้ฟังธรรม อาจารย์พูดอะไรก็ได้ใส่ใจ ขณะนั้นก็ไม่มีอริยธรรมใช้ไหม

ส. ใช่ ตามความเป็นจริงถึงแม้ว่าอริยธรรมปัจจัยมี ๔ แต่เวลาที่กระทำกิจเป็นอริยธรรมนั้น เฉพาะอย่างเดียว คือ ถึงแม้ว่าฉันท์จะเกิดร่วมกับวิริยะ จะเกิดร่วมกับจิต จะเกิดร่วมกับปัญญา แต่ถ้าฉันท์เป็นอริยธรรม ธรรมอื่นเป็นอริยธรรมไม่ได้ในขณะนั้น จะต้องเป็นสภาพธรรมหนึ่งใน ๔ เท่านั้นที่เป็นอริยธรรมแต่ละครั้ง หรือจะไม่ปรากฏว่าเป็นอริยธรรมก็ได้ เพราะเป็นจิตซึ่งมีกำลังอ่อน แต่เวลาที่เป็นอริยธรรม แสดงว่ามีความพอใจ ปรากฏให้เห็นในลักษณะที่เป็นหัวหน้า หรือว่ามีวิริยะปรากฏลักษณะของความเพียร ซึ่งขณะนั้นไม่ใช่เพราะความพอใจ ไม่ใช่เพราะฉันท์เป็นหัวหน้า แต่ขณะใดที่ไม่ปรากฏ ขณะนั้นก็ไม่ใช่ลักษณะของอริยธรรมปัจจัย

แต่บางครั้งถึงแม้มีก็ไม่รู้ เช่น เวลาที่ทุกท่านกำลังมีความสุขเพลิดเพลิน แล้วแต่ว่าอริยธรรมของท่านจะสมมาที่จะพอใจในความสุขประเภทใด ถ้าไม่ได้ระลึกหรือไม่ได้ฟังเรื่องของอริยธรรมปัจจัยจะไม่ทราบเลยว่า ขณะนั้นมีสภาพธรรมหนึ่งเกิดขึ้นเป็นอริยธรรม คือ เป็นหัวหน้าในขณะนั้น บางท่านทำสิ่งที่ท่านไม่มีฉันท์ แต่ทำด้วยวิริยะ เป็นอย่างนั้นบ้างไหม

ถ. อริยธรรมปัจจัย กับอิทธิบาท ๔ เหมือนกันไหม

ส. อิทธิบาท ๔ ใช้สำหรับการอบรมเจริญสมถภาวนา หรือวิปัสสนาภาวนา เพราะอิทธิบาทหมายถึงความสำเร็จ ปาธ หมายความว่า เป็นบาทเบื้องต้นที่จะให้ถึง

ความสำเร็จ คือ ความสงบชั้นฌานจิตเกิดขึ้น หรือว่าอิทธิปาฏิหาริย์ต่าง ๆ เกิดขึ้น หรือว่าวิปัสสนาญาณต่าง ๆ เกิดขึ้น ซึ่งก็ได้แก่สภาพธรรมที่เป็นสภาพธรรมประเภทเดียวกัน คือ จันทเจตสิก วิริยเจตสิก จิต และวิมังสาคือปัญญาเจตสิก

ถ้าไม่ใช่เป็นการอบรมเจริญภาวนา ยังไม่เป็นอิทธิบาท เป็นแต่เพียงอธิปัตติ เพราะเป็นหัวหน้า สำหรับอธิปัตติปัจจัยเกิดได้ทั้งที่เป็นกุศลจิตหรืออกุศลจิต แต่ถ้าเป็นการอบรมเจริญภาวนา เป็นอิทธิ เป็นความสำเร็จในทางความสงบ หรือในทางปัญญา จึงจะเป็นอิทธิบาท

ถ. หมายความว่า อธิปัตติปัจจัย กับอิทธิบาท องค์ธรรมเหมือนกัน แต่ความประพฤติเป็นไปไม่เหมือนกัน อิทธิบาท ๔ ต้องเป็นกุศลอย่างเดียว

ส. เวลาเป็นอธิปัตติปัจจัยเกิดได้กับกุศลทั่ว ๆ ไป และกับอกุศลก็เกิดได้ แต่ถ้าเป็นการอบรมเจริญสมถภาวนา หรือวิปัสสนาภาวนา เป็นอิทธิบาท เพราะเป็นสภาพธรรมที่จะทำให้ถึงความสำเร็จเป็นความสงบชั้นอัปปนาสมาธิที่เป็นฌานจิต และให้ถึงความสำเร็จเป็นวิปัสสนาญาณแต่ละขั้น

ถ. อธิปัตติปัจจัย โดยนัยของสสังขาริก ต่างกันอย่างไร

ส. สสังขาริก หมายความว่าเกิดขึ้นโดยอาศัยการชักจูง แต่ไม่ได้หมายความว่าชักจูงแล้วจะปราศจากราคะ หรือจะปราศจากวิริยะ เพราะฉะนั้นแล้วแต่ขณะจิตในขณะนั้นว่า สภาพธรรมใดปรากฏโดยความเป็นหัวหน้าหรือไม่

ทุกท่านมีโลภะอย่างรวดเร็ว ซึ่งขณะนั้นไม่ปรากฏว่าอะไรเป็นอธิปัตติเลย เพราะฉะนั้น ไม่ได้หมายความว่า สภาพธรรมเหล่านี้จะต้องเป็นอธิปัตติทุกครั้ง แต่เวลาที่เป็นหัวหน้า ไม่ใช่สภาพธรรมอื่น ต้องได้แก่ สภาพธรรม ๑ ใน ๔ นี้เองที่เป็นอธิปัตติ จิตและเจตสิกในชีวิตประจำวันนี้ซึ่งเกิดดับ ขอให้พิจารณา จะเห็นสภาพความเป็นอนัตตา

ควรจะรู้ใหม่เรื่องอธิปัตติปัจจัย แม้เพียงเล็กน้อยพอที่จะเข้าใจวาง ๆ ก็ยังเห็นความเป็นอนัตตา ซึ่งจะช่วยให้เวลาที่สติระลึกลักษณะของนามธรรมและรูปธรรม จะทำให้ปัญญาคมกล้าที่จะเห็นว่า ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตนได้ แม้ว่าจะ

ไม่ได้เป็นไปอย่างรวดเร็ว ต้องอาศัยการฟัง การพิจารณา การไม่ลืมที่จะระลึก ตรึก พิจารณาลบๆ จนกระทั่งถึงขณะที่สติกำลังระลึกตรงลักษณะของนามธรรมและ รูปธรรม และจะเห็นว่า ปัญญาที่ค่อยๆ คมขึ้นจะปราศจากความเป็นพหุสูตรไม่ได้ ถ้าขาดการฟังเรื่องของปรมัตถธรรมเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ให้เกิดความเข้าใจละเอียดขึ้น ก็ไม่มีหนทางที่ปัญญาจะคมขึ้นได้ แม้ว่าสติจะระลึกลักษณะของนามธรรมและรูปธรรม ก็ยากที่จะดับการยึดติดนามธรรมว่าไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล แต่เพราะ ฟังมาก ๆ ฟังบ่อย ๆ และเข้าใจขึ้น เริ่มสังเกตขึ้น เริ่มระลึกได้ เริ่มตรึก พิจารณาถึง เรื่องของปรมัตถธรรม จะเป็นปัจจัยทำให้ขณะที่สติเกิด ขณะนั้นปัญญาก็มี สังขารขันธซึ่งปรุงแต่งให้เกิดความคมที่จะละการยึดถือสภาวะธรรมว่า เป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัวตน

นี่คือการอบรมเจริญปัญญา ไม่ใช่โดยวิธีอื่น ไม่ใช่โดยการเพ่งจ้องอยากจะทำให้ ประจักษ์การเกิดดับ

ท่านผู้ฟังเป็นผู้ที่บำเพ็ญกุศลและเจริญกุศล ขอให้ดูการบำเพ็ญกุศล การเจริญ กุศลของแต่ละท่านว่า ท่านมีฉันทะ ความพอใจที่จะกระทำกุศลอย่างไร แม้แต่ในเรื่อง ของทาน ก็มีฉันทะต่าง ๆ กัน ซึ่งบางครั้งต้องเป็นวิริยะจึงจะสำเร็จ มีฉันทะจริง แต่ ฉันทะนั้นไม่มีกำลังพอที่จะทำให้สำเร็จ ต้องอาศัยวิริยะเกิดขึ้นเป็นหัวหน้า เป็นอภิติ การกระทำกุศลนั้นจึงจะสำเร็จได้ เพราะฉะนั้น ถ้าสติระลึกในขณะนั้น จะเห็นลักษณะ ที่เป็นอภิติของกุศลจิตในขณะนั้นว่าอะไรเป็นอภิติปัจจัย ฝ่ายอกุศลก็เช่นเดียวกัน พอที่จะระลึกได้ต่อไปนี้ว่า ท่านมีฉันทะ หรือว่าอาศัยวิริยะในขณะนั้น

เวลาที่ทำธุรกิจการงาน ซึ่งทุกคนมีอาชีพประจำ มีกิจการงานที่จะต้องกระทำ อยู่ ขณะนั้นเป็นกุศลหรืออกุศล ต้องรู้ก่อน ถ้าขณะนั้นเป็นอกุศล ขณะทำนั้นมีฉันทะ เป็นอภิติ หรือว่ามีวิริยะเป็นอภิติ

สำหรับการทำงานอาชีพซึ่งไม่ได้เป็นไปในเรื่องของกุศล ไม่เป็นไปในทาน ไม่เป็นไปในศีล ไม่เป็นไปในสมถภาวนา ไม่เป็นไปในการเจริญสติปัฏฐาน จะไม่มี ปัญญาเป็นอภิติแน่นอน เพราะว่าเป็นปัญญาไม่เกิดกับอกุศลจิต หรือแม้กุศลซึ่งเป็น

ญาณวิปัสยุตต์ คือ ไม่ประกอบด้วยปัญญา ก็จะมีเพียงฉันทะหรือวิริยะเป็นอธิบดี แต่จะไม่มีวิมังสา คือ ปัญญา เป็นอธิบดี

เพราะฉะนั้น เป็นเรื่องที่จะยึดในชีวิตประจำวันของแต่ละบุคคล ที่จะได้เห็น ความเป็นปัจจัยแม้เพียงชั่วขณะจิตที่เกิดว่า ขณะนั้นประกอบด้วยเจตสิกอะไร และ เป็นปัจจัยอะไร เช่น โลกะเป็นเหตุปัจจัย ไม่เป็นอธิบดีปัจจัย ฉันทะเป็นอธิบดีหรือ เป็นอธิบดีปัจจัย แต่ไม่ใช่เหตุปัจจัย ผัสสะไม่ใช่เหตุปัจจัย ไม่ใช่อธิบดีปัจจัย แต่เป็น อาหารปัจจัย ทั้ง ๆ ที่เป็นเจตสิกที่เกิดร่วมกันและดับไปอย่างรวดเร็ว แต่เจตสิกแต่ละ เจตสิกก็เป็นปัจจัยเฉพาะตามลักษณะของตน ๆ ซึ่งแสดงให้เห็นความเป็นอนัตตา จริง ๆ

สำหรับอารัมมณาริบัติ เป็นคำรวมของอารมณ์กับอธิบดี ซึ่งท่านผู้ฟังทราบ เรื่องของอารัมมณปัจจัยแล้วว่า หมายถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็ตามที่จิตกำลังรู้ เป็นปัจจัยของ จิตที่รู้โดยเป็นอารมณ์ จึงเป็นอารัมมณปัจจัย แต่สำหรับอารัมมณาริบัติปัจจัย ไม่ใช่ เพียงอารมณ์ธรรมดา ๆ แต่ต้องเป็นอารมณ์ที่หนักแน่น ที่ควรได้ ไม่ควรทอดทิ้ง หรือ ว่าไม่ควรดูหมิ่น ด้วยอำนาจความเคารพยำเกรง หรือด้วยอำนาจของความปรารถนา

โลภมูลจิตเกิดบ่อยเหลือเกินในชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะรู้หรือไม่รู้ก็ตาม เพราะ ทันทิที่เห็น หลงลืมสติ เกิดความยินดีพอใจในสิ่งที่เห็น และในการเห็นด้วย ไม่มีท่าน ผู้ใดที่อยากจะไม่เห็น หรือไม่อยากจะเห็นอีกแล้ว แสดงให้เห็นว่า มีความยินดี มีความพอใจในสิ่งที่ปรากฏ เพียงแต่ท่านไม่ทราบเท่านั้นเองว่า ถึงแม้ว่าจะนั่งเฉย ๆ และเห็น ไม่ได้กระทำการใด ๆ ทั้งสิ้น ทางกาย ทางวาจา โลภมูลจิตก็เกิดขึ้นเป็นไป ในอารมณ์ที่ปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจแล้ว แต่ถ้าไม่มี กำลัง ไม่เป็นอารมณ์ที่หนักแน่น หรือว่าไม่เป็นอารมณ์ที่ไม่ควรทอดทิ้ง ก็ไม่ใช่ อารัมมณาริบัติปัจจัย

เพราะฉะนั้น ในวันหนึ่ง ๆ โลกะเกิดก็เกิดและก็ดับไป แต่ขณะใดที่ปรารถนา อย่างยิ่งในอารมณ์ใด อารมณ์นั้นเป็นอารัมมณาริบัติปัจจัย เป็นชีวิตประจำวันใหม่

และควรที่จะทราบว่า อารมณใดบ้างที่เป็นอรัณมณวิปัสสนาในชีวิตประจำวันของแต่ละท่าน

ในวันหนึ่ง ๆ ท่านผู้ฟังอดคิดไม่ได้ ถ้าเห็นสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็คิดถึงสิ่งนั้นแล้วทันที ถ้ามองไปที่หน้าต่างเห็นดอกไม้ จะไม่คิดถึงดอกไม้ที่เห็นสักครู่หนึ่งได้ไหม อย่างน้อยก็จะต้องคิด อาจจะเป็นความคิดสั้น ๆ ไม่ได้คิดยาวอะไร เพราะฉะนั้น ในขณะที่สิ่งปรากฏทางตายังไม่ใช่อารมณวิปัสสนา เพราะไม่ได้ทำให้เกิดความต้องการ หรือเป็นไปอย่างหนักแน่นในอามณนั้น แต่ขณะที่ท่านผู้ฟังประเดี๋ยวก็คิดถึงสิ่งนั้นอีก ประเดี๋ยวก็คิดถึงสิ่งนั้นอีก จนกระทั่งดูเหมือนว่าคิดถึงสิ่งนั้นบ่อย ๆ มีความปรารถนา มีความพอใจ มีความต้องการในสิ่งนั้น ให้ทราบว่า ในขณะที่อามณที่ท่านกำลังคิดถึงนั้นเป็นอรัณมณวิปัสสนา เป็นอามณซึ่งเป็นปัจจัยโดยเป็นใหญ่ที่ทำให้จิตหนักแน่นในอามณนั้น ไม่ใช่เพียงผ่านไป ๆ

พิสูจน์ได้ไหมในชีวิตประจำวันที่จะเข้าใจว่า อารมณใดเป็นอรัณมณปัจจัยและ อารมณใดเป็นอรัณมณวิปัสสนา ซึ่งแต่ละคนมีอยู่เป็นประจำวัน เพียงแต่ไม่ทราบว่า ขณะนั้นเป็นเพียงอรัณมณปัจจัย หรือว่าเป็นอรัณมณวิปัสสนา

ผัสสเจตสิกเป็นวิปัสสนาปัจจัยได้ไหม

ถ้าโดยสหชาตวิปัสสนา ซึ่งได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ผัสสะเป็นสหชาตวิปัสสนาไม่ได้ เพราะเป็นเพียงสภาพธรรมที่เกิดกระทบกับอามณและดับไป ไม่ใช่ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา แต่สำหรับอรัณมณวิปัสสนา ผัสสเจตสิกจะเป็นอรัณมณวิปัสสนาปัจจัยได้ไหม

ชีวิตประจำวัน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ในสังสารวัฏฏ์ ซึ่งจะต้องเกิดขึ้นเป็นไป ถ้าได้ทราบสภาพธรรมที่เป็นปัจจัย ย่อมเห็นความที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตนแล้วแต่ว่าสภาพนั้น ๆ จะเป็นปัจจัยโดยประการใด

ผัสสเจตสิกเป็นอรัณมณวิปัสสนาปัจจัยได้ไหม

ท่านผู้ฟังปรารถนาอะไร โลกะมีความต้องการบางอย่างหนักแน่นมาก และไม่
ลืมที่จะแสวงหาสิ่งนั้น ไม่ลืมที่จะพยายามหาสิ่งนั้น ในขณะนั้น สิ่งนั้นเป็น
อารมณ์ณาริบัติปัจจัย

เป็นอกุศลได้ไหมสิ่งที่ท่านต้องการ ท่านผู้ฟังอยากมีโลกะมาก ๆ ใหม หรือว่า
ไม่อยากจะโลกะแล้ว ไม่อยากจะลิ้มรสอาหารอร่อย ๆ พิเศษแล้ว หรือว่าอาหาร
บางชนิดช่างอร่อยจริง ๆ ไม่ได้รับประทานหลายวันแล้ว วันนี้จะต้องพยายาม
รับประทานให้เกิดความยินดีพอใจในรสนั้นก็เพื่อความยินดีอย่างมาก ต้องการความ
ยินดีพอใจขั้นนั้นใหม่ จากรส จากรูป จากกลิ่น จากเสียง ต้องการใหม่ ก็ต้องการ
เพราะฉะนั้น ในขณะนั้นต้องการผัสสะที่จะกระทบกับอารมณ์นั้น ๆ อยากจะให้ผัสสะ
กระทบอารมณ์อะไร

ทางตา ก็คงจะมีรูปพิเศษที่อยากจะให้ผัสสะกระทบอารมณ์นั้น ทางหู ก็
อาจจะมีเพลงบางเพลงซึ่งพอใจเป็นพิเศษที่อยากจะให้ผัสสะกระทบกับเพลงนั้น
ทางจมูกอาจจะมีน้ำหอมหลายชนิดที่อยากจะให้ผัสสะกระทบกับกลิ่นที่น่าพอใจเป็น
พิเศษ ทางลิ้น ก็อาจจะมีรสอาหารที่อยากจะให้ผัสสะกระทบกับรสนั้นเป็นพิเศษ
ทางกาย โดยนัยเดียวกัน

เพราะฉะนั้น ต้องการให้ผัสสะเกิดขึ้นกระทบกับอารมณ์ที่ปรารถนาอย่าง
หนักแน่นขณะใด ขณะนั้นผัสสะเป็นอารมณ์ณาริบัติปัจจัยของจิตที่กำลังปรารถนาที่
จะให้ผัสสะกระทบกับอารมณ์นั้นในขณะนั้น นี่เป็นชีวิตประจำวันตามความเป็นจริง

สังสารวัฏฏ์ไม่มีวันที่จะสิ้นสุดได้ ถ้าไม่สามารถเห็นว่า แม้ขณะที่กำลังมีความ
ยินดีต้องการสิ่งหนึ่งสิ่งใดอย่างมาก อย่างหนักแน่น ก็เป็นเพราะว่า ขณะนั้น อารมณ์
นั้นเป็นอารมณ์ณาริบัติ ไม่ใช่เป็นแต่เพียงอารมณ์ปัจจัยเท่านั้น และก็ดับไป

๑๐๘๕

การศึกษาเรื่องปัจจัย เป็นเรื่องที่ละเอียด เป็นคัมภีร์สุดท้ายของพระอภิธรรม แต่อย่าไม่จำเป็นจะต้องรอ ถ้าสามารถจะเข้าใจสิ่งใดได้ในชีวิตประจำวัน และเริ่มที่จะเข้าใจลักษณะสภาพของปัจจัยต่าง ๆ จะทำให้คุ้นเคยกับสภาพของปัจจัย ๒๔ ซึ่งจะทำให้สามารถรู้ในสภาพที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตนได้

ต่อไปนี้จะเข้าใจแล้วว่า ขณะไหนเป็นอาร์มมณปัจจัย และขณะไหนเกิดเป็นอาร์มมณาธิปติปัจจัยขึ้นก็ทราบว่า ขณะนั้น สิ่งนั้น สภาพนั้นกำลังเป็นอาร์มมณาธิปติปัจจัยของจิตในขณะนั้นและกดับไป ไม่สามารถที่จะเป็นอาร์มมณาธิปติปัจจัยได้ตลอดไป เพราะจิตอื่นก็มีปัจจัยเกิดขึ้น

ท่านผู้ฟังชอบกุศลจิตใช่ไหม ชอบหรือไม่ชอบ ต้องหยั่งลงไปถึงใจจริง ๆ เพราะบางทีฟังชื่อก็น่าชอบ กุศลจิต ดีงาม น่าที่จะปรารถนา ต้องการ พอใจ แต่ลึกลงไปจริง ๆ จะชอบสักแค่ไหน โดยทั่ว ๆ ไป ทุกท่านปรารถนาที่จะมีจิตที่ดีงามขณะใด ขณะนั้นกุศลประเภทนั้น ๆ เป็นอาร์มมณาธิปติปัจจัยของกุศลจิตก็ได้ หรือของโลภมูลจิตก็ได้ โลภมูลจิตกล่าวได้เลยว่าหนีไม่พ้น แม้แต่อาร์มมณเป็นกุศล ขึ้นอยู่กับโยนิโสมนสิการว่า อาร์มมณที่เป็นกุศลนั้นเป็นอาร์มมณของกุศลจิต หรือว่าเป็นอาร์มมณของโลภมูลจิต

ธรรมต้องเป็นผู้ที่ตรงจริง ๆ ถ้าไม่ตรงเพียงนิดเดียว หรือว่าเข้าใจผิด แทนที่กุศลจะเจริญ อกุศลเจริญแล้วโดยไม่รู้ตัว เพราะฉะนั้น การที่จะรู้สภาพธรรมตามความเป็นจริงได้ ต้องพร้อมด้วยสติสัมปชัญญะจึงจะสามารถรู้ได้ว่า ขณะที่กำลังนึกถึงคิดถึงกุศลประเภทหนึ่งประเภทใด ขณะนั้นเป็นจิตที่เป็นกุศล หรือว่าเป็นโลภมูลจิต

- ถ. บวชพระจะได้กุศลไหม
- สุ. ใครได้
- ถ. คนที่บวชและพ่อแม่ด้วย จะได้กุศลไหม

ส. กุศลจิตไม่ได้ยั่งยืนยาวนาน เกิดขึ้นและก็ดับไปอย่างรวดเร็ว เพราะฉะนั้น เวลาที่กุศลจิตดับและอกุศลจิตก็เกิดต่อ การที่จะบอกว่า ได้บุญไหม ต้องพิจารณาว่า ขณะใดที่เป็นกุศลจิต ขณะนั้นเป็นบุญ เป็นกุศล แต่กุศลจิตดับไปแล้ว อกุศลจิตก็เกิดได้ จะให้มีกุศลตลอดไปไม่ได้

ถ. สร้างพระพุทธรูป เขาว่าไม่ได้อะไร ก็เลยไม่สร้าง อยากปรึกษาอาจารย์ในพระไตรปิฎกเขาว่าอย่างไร

ส. บางท่านก็ถามว่า ทำอย่างนี้ ทำอย่างนั้นจะเป็นบุญไหม ถ้าเป็นบุญก็ทำ คล้าย ๆ กับว่าอยากจะได้บุญโดยไม่เข้าใจว่า บุญ คือ กุศลจิตเกิดขณะใด ปราศจากโลภะ โทสะ โมหะ ขณะนั้นคือบุญ เพราะฉะนั้น ไม่ต้องคิดว่า ได้ไหม เป็นบุญไหม จะได้บุญไหม

ถ. สงสัยว่า จะสร้างไปทำไม ไม่ค่อยปฏิบัติกัน ไม่ได้กุศลแล้วจะสร้างทำไม

ส. เพราะฉะนั้น จึงจำเป็นต้องเรียนเรื่องกุศลจิตและอกุศลจิตอย่างละเอียด ถ้าต้องการบุญจริง ๆ จะต้องรู้ว่ากุศลจิตต่างกับอกุศลจิต และขณะใดเป็นกุศล ขณะใดเป็นอกุศล การศึกษาธรรมก็เพื่อให้รู้ตามความเป็นจริงว่า กุศลเป็นกุศล และอกุศลเป็นอกุศล บุญ คือ กุศลจิตเกิดขณะใดเป็นบุญขณะนั้น

ถ. ใส่บาตรแก่พระสงฆ์ เขาว่าไม่ต้องใส่ก็ได้ จะทำอย่างไร ...

ส. นี่เป็นตัวอย่างที่กว้างและไกล เพราะมีกุศลจิตเกิดบ้าง อกุศลจิตเกิดบ้าง สลับกันเกิดดับอย่างรวดเร็ว แต่ที่จะให้รู้ชัดก็คือ รู้จิตของตนเองว่า ขณะใดเป็นกุศล ขณะใดเป็นอกุศล และจะตอบปัญหาได้ทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องใส่บาตร หรือสร้างวัด สร้างโรงพยาบาล สร้างโรงเรียน หรืออะไร ๆ ก็ตามแต่ ถ้ารู้ลักษณะของจิตจะตอบคำถามทั้งหมดได้ แต่ถ้าไม่รู้ลักษณะของจิตจะตอบได้อย่างไร ไม่ทราบว่าจะจิตของท่านผู้ถามหวังอะไร หรือต้องการอะไรหรือเปล่า เพราะโลภะนี้ไม่ห่างไกลเลย และหนียาก ยากที่จะพ้นได้ แม้แต่กุศลทั้งหลาย ไม่ว่ากุศลที่เป็นทาน หรือว่าเป็นศีล หรือว่าเป็นสมถภาวนาก็ตาม ก็ยังเป็นปัจจัยให้เกิดโลภะได้

ถ. ถือศีล ๕ ได้กุศลดี ถ้าบริสุทธิ์ แต่ถ้าขาดข้อหนึ่ง ก็ขาดหมดทั้ง ๕ ข้อจริงไหม

ส. แล้วแต่เจตนาที่จะวิวัติว่า วิวัติรวม หรือว่าวิวัติแยก แต่ก็เป็นเรื่องที่ไม่ละเอียดเท่ากับการรู้ว่า ขณะใดเป็นกุศลจิต หรือว่าขณะใดเป็นอกุศลจิต เริ่มจากทานการให้ หวังอะไรไหม

ถ. ฉันอายุ ๗๕ แล้ว ได้มาฟังจึงทำให้เข้าใจบ้าง แต่จำไม่ได้เลย จำยากจริง ๆ จำที่อาจารย์พูดไม่ได้เลย จะทำอย่างไร ตายแล้วมิตกนรกหรือ

ส. อย่าจำ แต่เข้าใจ พยายามฟัง พิจารณาให้เข้าใจ แม้เพียงเล็กน้อยก็ยังจะก่อกุศลให้เข้าใจขึ้น ๆ แม้ว่าจะเข้าใจไม่หมด เข้าใจนิดหนึ่ง ต่อไปก็จะทำให้เข้าใจขึ้น

ถ. ฉันไม่ค่อยสบาย จะมาไม่ไหวอยู่แล้ว ขึ้นรถไม่ไหวแล้ว มีอาการงเป็นโรคประสาทอะไรอย่างนี้

ส. แต่ฟังไหวใช่ไหม

ถ. ฟังวิทยุอยู่กับบ้าน ลูกเขาเปิดก็ฟังกับเขา

ส. ถ้าฟังไหว ก็ฟังต่อไป

เพราะฉะนั้น ปัญญาของคนอื่นจะแก้ไขกุศลของแต่ละบุคคลหรือตัวท่านเองไม่ได้ ต้องเป็นปัญญาของท่านเองจริงๆ โดยเฉพาะการรู้ลักษณะของโลภะ เป็นสิ่งที่มีประโยชน์ และเป็นสิ่งที่สำคัญ มิฉะนั้นแล้วจะไม่มีวันที่จะรู้อนันคืออกุศลธรรม เพราะโลภะเป็นสภาพที่พอใจ ปรรณานินดีในทุกสิ่งทุกอย่าง เว้นโลกุตตรธรรมเท่านั้นที่ไม่เป็นปัจจัยของโลภะ

ฟังไปเรื่อย ๆ เพราะมีผู้ฟังหลายท่านบอกว่า หลังจากฟังแล้ว ๗ ปี ก็เข้าใจขึ้นอีก ๆ เข้าใจขึ้นเรื่อย ๆ เพราะฉะนั้น ก็ฟังไปเรื่อย ๆ

ขออนุโมทนาที่สนใจอ่าน และสนใจฟัง ซึ่งต่อไปก็จะเข้าใจขึ้นอีก ๆ แน่แน่นอน แม้ว่าจะเป็นเพียงทีละน้อย ๆ ก็ยังดี เพราะเป็นเรื่องซึ่งยากที่จะเข้าใจ น่าเห็นใจที่สุดที่จะเข้าใจลักษณะของจิต เจตสิก และรูป ที่เป็นปัจจัยซึ่งกันและกันโดยละเอียด

จนกระทั่งเห็นว่าไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน ต้องเป็นชีวิตประจำวันจริง ๆ ซึ่งจะค่อย ๆ เข้าใจ และค่อย ๆ พิจารณาขึ้น แม้แต่ในเรื่องของปัจจัย ไม่ใช่เรื่องง่าย เป็นเรื่องที่ยากที่สุด แต่แม้กระนั้นถ้าได้เข้าใจบ้างตามสมควรโดยที่ไม่ต้องเป็นห่วงเรื่องของตัวเลข เพียงแต่ให้เข้าใจเป็นพื้นฐานก่อนก็จะเกื้อกูลให้เห็นว่า สภาพธรรมนั้น ๆ ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน แม้ว่าจะเกิดดับอย่างรวดเร็วที่สุด ก็ยังมีความละเอียดของปัจจัยที่ทำให้สภาพธรรมนั้น ๆ เกิดปรากฏ ซึ่งไม่ควรจะยึดถือว่าเป็นตัวตน

ผู้ฟัง ดิฉันสงสารคุณยายที่ถาม ดิฉันจะเล่าเรื่องให้ฟังสักเรื่อง เกี่ยวกับใจที่เป็นกุศล ดิฉันฟังเขาเล่ามาแต่เป็นความจริง

ที่บ้านนอกมีครอบครัวอยู่ ๒ ครอบครัว ครอบครัวหนึ่งนับถือศาสนาพุทธเป็นชาวนา อีกครอบครัวหนึ่งนับถือศาสนาอื่น เด็กในบ้านทั้งสองเป็นเพื่อนกัน เห็นเพื่อนอีกคนหนึ่งตื่นเช้าออกไปใส่บาตรพร้อมกับน้ำ ๑ แก้ว พอใส่เสร็จแล้วก็กวรบน้ำ ทำอย่างนี้ทุกวัน บังเอิญเด็กที่ใส่บาตรมีธุระไปกันทั้งครอบครัว พระก็มารับบาตร แต่ไม่มีคนใส่ เด็กเพื่อนบ้านเห็นพระมายืนคอยรับบาตร แต่ไม่มีใครใส่ เขาไม่ได้นับถือศาสนาพุทธ เขาจะอย่างไร แต่ด้วยจิตที่รักเพื่อน และคงจะเป็นจิตที่เป็นกุศลด้วย เพราะเป็นจิตที่คิดดี ก็เอาข้าวแกงมาใส่ และเขาก็กวรบน้ำ เขากวรดไม่เป็น ก็บอกว่าเพื่อนเขากวรดอย่างไร เขาก็ขออธิษฐานเหมือนเดิมอย่างนั้น เหมือนอย่างที่คุณเขาอธิษฐาน วันนั้นผ่านไปจนกระทั่งค่ำ แม่เขากลับจากตลาด เขาก็ไม่กล้าเล่า เพราะว่าศาสนาถ้าไปทำอย่างนี้ถือว่าผิด

แม่เขาตื่นขึ้นมาตอนดึก เขาเห็นแม่นั่งกินหมากอยู่ก็แปลกใจ ก็ถามว่า ทำไมแม่ไม่นอน แม่บอกว่า แม่ฝันแปลก ไม่เคยฝันถึงพ่อของเด็กตั้งแต่เสียไป แต่วันนี้ฝันว่าพ่อของเด็กมาถามว่า วันนี้ทำอะไรให้ฉันหรือ ฉันจึงมีความสุขสบายเหลือเกิน ตั้งแต่ตายมาไม่เคยมีความสุขสบายอย่างนี้ ก็ตอบไปว่า ไม่ได้ทำอะไร ตื่นขึ้นมาก็เลยมานั่งกินหมากเพราะนอนไม่หลับ ลูกเลยตัดสินใจเล่าให้แม่ฟัง ถึงจะถูกดุก็ยอม ว่าวันนี้เขาใส่บาตรเพราะเพื่อนเขาเคยใส่ วันนี้เพื่อนเขาไม่อยู่ เลยใส่แทนให้ ทำอย่างที่เขาเคยทำ เสร็จแล้วก็กวรน้ำอธิษฐาน ไม่รู้เขาอธิษฐานว่าอย่างไร ก็ตั้งใจว่า อธิษฐาน

อย่างเพื่อนเขานั่นแหละ ก็เกิดเรื่องอย่างนี้ขึ้น ซึ่งดิฉันก็ไม่สามารถวินิจฉัยได้ นอกจาก เพราะว่าจิตเป็นกุศลอย่างเดียว ฉะนั้น ที่คุณยายข้องใจว่า ทำแล้วจะได้บุญหรือไม่ได้ บุญ ถ้าใจเราเป็นกุศลแล้วทำเถอะ อย่าไปคิดเอาอะไร

ถ. ที่ท่านอาจารย์กล่าวว่า โลกะนี้จะไรเป็นอารมณ์ได้หมด เว้นแต่อารมณ์ ที่เป็นโลกุตตระ แต่ถ้าเป็นกุศล ก็ยังเป็นปัจจัยให้เป็นกุศลอีกต่อไปได้ใช่ไหม

ส. กุศลจิตเป็นอารมณ์ของกุศลจิตได้ เวลาที่นึกถึงกุศลแล้วเกิดปลาบปลื้ม ผ่องใสในกุศลที่ได้กระทำแล้ว ขณะนั้นก็เป็นกุศลจิตได้ แต่ถ้าทำกุศลแล้ว ต้องพิจารณาว่า ถ้าเกิดดีใจว่า เรา ตัวเราได้กระทำกุศลอย่างใหญ่สำเร็จลงไปแล้ว กุศล หรือไม่ในขณะนั้น

ถ. เป็นโลกะ

ส. มานะได้ไหม สำคัญตนได้ไหมว่า เราได้กระทำกุศลอย่างนั้น เพราะฉะนั้น เรื่องของกุศลจิตและอกุศลจิตเป็นสิ่งที่สัมผัสปัญญะจะต้องระลึกไว้ใน ขณะนั้น จึงจะรู้ความต่างกัน เวลาที่ทำกุศลแล้วนึกถึงกุศล และเกิดเบิกบานผ่องใส ในกุศล ไม่ใช่ด้วยความสำคัญตน นี่ต่างกันใช่ไหม

ถ. อารัมมณานิปติ อารมณ์ที่หนักแน่นจริง ๆ หมายความว่าอย่างไร

ส. หมายความว่า ไม่ทั้งอารมณ์นั้นเลย จะเห็นได้ว่า ตั้งแต่ลืมตามา จนกระทั่งถึงเดี๋ยวนี้ โภภะมูลจิตเกิดนับไม่ถ้วน ทางตาที่เห็น ทางหูที่ได้ยิน ทางจมูกที่ได้กลิ่น ทางลิ้นที่ลิ้มรส รับประทานอาหารทุกวัน ๆ ที่พอใจ โภภะมูลจิตหรือไม่ ถ้าขณะนั้นไม่ใช่โทสมูลจิต ไม่ใช่ความรู้สึกที่ไม่แช่มชื่นแล้ว ขณะนั้นรับประทานด้วย โภภะ ทางกายที่กระทบสัมผัสก็กระทบสัมผัสสิ่งที่พอใจ ถ้าขณะนั้นไม่ใช่โทสมูลจิต หรือไม่ใช่กุศลจิต ก็เป็นโภภะมูลจิต เพราะฉะนั้น โภภะเกิดขึ้นเป็นประจำ แต่ขณะใด ที่รู้สึกว่าการปรารถนาต้องการอารมณ์ใดบางอารมณ์ในวันนี้ อารมณ์นั้น ในขณะนั้น เป็นอารัมมณานิปติ ไม่ใช่เป็นเพียงอารมณ์ปัจจัย

ถ. ที่อาจารย์กล่าวว่า เป็นธรรมที่ไม่ควรดูหมิ่น ไม่ควรทอดทิ้ง

ส. คือ นิพพาน หรือโลกุตตรธรรม เพราะฉะนั้น อารัมมณานิบัติปัจจัยนี้ นอกจากกุศลจิตที่เป็นโลกียกุศลแล้ว โลกุตตรกุศลก็เป็นอารัมมณานิบัติปัจจัย แต่ว่าเป็นอารัมมณานิบัติปัจจัยเฉพาะแก่กุศลญาณสัมปยุตต์ หรือกิริยาจิตที่เป็นญาณสัมปยุตต์เท่านั้น จะไม่เป็นปัจจัยแก่โลกมุลจิตเลย

คือ หลังจากที่ยับยั้งผลนิพพานแล้ว จะมีการพิจารณามรรคจิต ผลจิต และนิพพาน ก็เลศที่ดับและกิเลสที่เหลือ ขณะนั้นเป็นมหากุศลญาณสัมปยุตต์ที่พิจารณาโลกุตตรจิต ถ้าเป็นพระอรหันต์ก็เป็นมหากิริยาญาณสัมปยุตต์ที่พิจารณาโลกุตตรธรรม เพราะฉะนั้น ฝ่ายสูงสุดของอารัมมณานิบัติก็ได้แก่ โลกุตตรธรรม ซึ่งจะไม่เป็นปัจจัยของโลกมุลจิตเลย โลกมุลจิตไม่มีทางที่จะมีโลกุตตรธรรมเป็นอารมณ์ แต่ว่าสำหรับกุศลอื่น คือ ทาน ศีล หรือสมถภาวนา ไม่ว่าจะเป็นรูปาวจรกุศล อรูปาวจรกุศลทั้งหมด ก็ยังเป็นอารมณ์ของโลกมุลจิต ซึ่งเป็นอารัมมณานิบัติปัจจัย ไม่ใช่อารมณ์ธรรมดาที่ผ่านไปวันหนึ่ง ๆ และก็เกิดโลภะ แต่ว่าเป็นอารมณ์ซึ่งมีกำลัง ชักจูงให้จิตประเภทนั้น ๆ เกิดขึ้น

สำหรับอารัมมณานิบัติปัจจัย ให้ทราบว่า หมายความว่า หมายความว่าถึงอารมณ์ซึ่งไม่ควรทอดทิ้ง หรือเห็นว่าควรได้ ไม่ควรดูหมิ่น

๑๐๘๖

ในวันหนึ่ง ๆ ที่ท่านผู้ฟังเดินไปตามถนน หรือตามท้องที่ต่าง ๆ โลกะเกิดแล้วแม้ว่าจะไม่รู้ตัว และไม่ใช้ว่าท่านจะปรารถนาไปทุกอารมณ์ที่เห็น แต่อารมณ์ใดก็ตามที่เกิดปรารถนาอย่างหนักแน่น ไม่ทอดทิ้ง คิดว่าควรจะได้ ควรจะมี ในขณะนั้นอารมณ์นั้นเป็นอรัณมณานิปัตติปัจจัย

สำหรับกุศลทั้งหลาย เป็นอรัณมณานิปัตติปัจจัยให้เกิดกุศลต่อไปอีกได้ อย่าลืมสำหรับผู้มีปัญญา กุศลทั้งหลายเป็นปัจจัยให้เกิดกุศลต่อ ๆ ไปอีก เพราะฉะนั้นสำหรับกุศลทั้งหลายเป็นปัจจัยให้เกิดกามาวจรกุศลได้ และเป็นปัจจัยให้เกิดโลภมูลจิตก็ได้

สำหรับโลภมูลจิต ก็เป็นอรัณมณานิปัตติปัจจัยให้เกิดโลภมูลจิตได้ เพราะลึกลงไปจริง ๆ ทุกท่านยังปรารถนาโลกะอยู่ ยังชอบ ยังต้องการ ไม่ได้อยากให้หมดไปเร็ว ๆ นัก ตามความเป็นจริงเป็นอย่างไร สภาพธรรม คือ โลภมูลจิตก็เป็นอรัณมณานิปัตติปัจจัยให้เกิดโลภมูลจิต แล้วแต่ว่าปรารถนาที่จะให้โลภมูลจิตประเภทใดเกิดขึ้น

สำหรับโลกียวิบากทั้งหมด เป็นอรัณมณานิปัตติปัจจัยของโลภมูลจิตได้ เพราะฉะนั้น จะเห็นได้ว่า อรัณมณานิปัตติปัจจัยเป็นปัจจัยแก่โลภมูลจิตเป็นส่วนใหญ่นอกจากจะโยนิโสมนสิการ กุศลทั้งหลายก็เป็นอรัณมณานิปัตติปัจจัยแก่กุศลได้ เพราะฉะนั้น เป็นเรื่องที่ละเอียด ที่สติจะต้องระลึกรู้ตามความเป็นจริงจึงสามารถรู้ได้ว่า ในขณะที่นึกถึงกุศลประเภทหนึ่งประเภทใด ขณะนั้นเป็นโลภมูลจิต หรือเป็นกุศลจิตที่มีอารมณ์นั้น

และสำหรับรูปขันธ์ทั้งหมด เป็นอรัณมณานิปัตติปัจจัยของโลภมูลจิตเท่านั้น ไม่เป็นอรัณมณานิปัตติปัจจัยของกุศลจิต

ถ้าไม่ศึกษาอย่างนี้ จะหลงคิดว่า ขณะที่กำลังพอใจในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโผฏฐัพพะนั้นเป็นกุศลได้ แต่ว่ารูปขันธ์ที่ปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกายในชีวิตประจำวันตามปกติตามความเป็นจริง ให้ทราบว่า เป็นอภิมมณานิบัติปัจจัยของโลภมูลจิต

ท่านผู้ฟังที่ชอบสืบนวณะของเสื่อผ้า ของวัตถุเครื่องใช้ ของสิ่งหนึ่งสิ่งใด จนกระทั่งต้องไปแสวงหาซื้อหา ขณะนั้น อารมณ์นั้น รูปนั้นเป็นอภิมมณานิบัติปัจจัยของโลภะ ไม่ใช่เพียงแต่ผ่านไปเฉย ๆ แต่ไม่ควรทอดทิ้ง เห็นไหมว่าเป็นที่ปรารภณาเพียงไร เป็นสภาพธรรมที่มีกำลังที่ทำให้โลภมูลจิตเกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นรูปที่ปรากฏทางตา เสียงทางหู กลิ่นทางจมูก รสที่กระทบลิ้น โผฏฐัพพะที่กระทบกาย ก็จะได้เห็นว่า รูปใดเป็นอภิมมณานิบัติปัจจัย และรูปใดเป็นอภิมมณปัจจัย

สำหรับอภิมมณปัจจัย ก็ชอบ แต่ว่าได้ก็ได้ไม่ได้ก็ได้ไม่เป็นไร แต่ถ้าเป็นอภิมมณานิบัติปัจจัยไม่เป็นเช่นนั้น เพราะจะทำให้เกิดการชวนชวน เกิดความปรารภณาอย่างหนักแน่นที่จะไม่ทอดทิ้งในอารมณ์นั้นไป นี่ก็เป็นชีวิตประจำวัน เพียงแต่ว่าพระผู้มีพระภาคทรงแสดงสภาพธรรมนั้นโดยบัญญัติศัพท์เพื่อที่จะให้รู้ถึงลักษณะของสภาพธรรมนั้น ๆ ว่า สภาพธรรมใดเป็นปัจจัยโดยปัจจัยใด เมื่อเป็นอภิมมณานิบัติปัจจัย ก็ไม่ใช่แต่เพียงคำว่า อภิมมณปัจจัย

ถ. สรุปได้ว่า นิบัติปัจจัยมีองค์ธรรม ๔ ประการ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา

สุ. สำหรับสหชาตานิบัติปัจจัย

ถ. สงสัยว่า วิมังสาปฏิบัติ เป็นไปในทางกุศลก็ได้ อกุศลก็ได้หรือ

สุ. อกุศลไม่ได้ และสำหรับกุศลก็ต้องเว้นญาณวิปยุตต์ด้วย

ถ. ถ้าอย่างนั้นก็เหลือ ๓ ที่เป็นได้ทั้ง ๒ อย่าง

สุ. ใช่

ถ. เมื่อเปรียบเทียบกับอิทธิบาท ๔ อิทธิบาท ๔ ไม่มีทางที่จะเป็นไปในอกุศล

ส. ถูกต้อง และไม่เป็นไปในกุศลอื่นนอกจากในภาวนากุศล เพราะเป็นปัจจัยที่จะให้เกิดความสำเร็จที่เป็นความมั่นคงของความสงบ เป็นสมถภาวนา และความสำเร็จที่เป็นการประจักษ์แจ้งลักษณะของสภาพธรรม เป็นวิปัสสนาภาวนา

ที่ว่ารูปขันธ์ทั้งหมดไม่เป็นอารมณ์นาธิปติปัจจัยของกุศลจิต ท่านผู้ฟังคิดว่าถูกต้องไหม

ถ. ก็น่าคิดอยู่ ทำไมเป็นอย่างนั้น ขณะที่รูปเป็นอารมณ์ทางตา และสติเกิดขึ้นระลึกว่าเป็นเพียงรูปธรรม ขณะนั้นจิตก็เป็นกุศล ทำไมว่าเป็นกุศลจิตไม่ได้

ส. เป็นอารมณ์ปัจจัยของกุศลจิตได้ แต่ไม่เป็นอารมณ์นาธิปติปัจจัยของกุศล นี่เป็นความละเอียดของสภาพธรรมซึ่งเป็นอยู่ในชีวิตประจำวันที่จะต้องพิจารณาจริง ๆ

รูปธรรมเป็นปัจจัยให้เกิดกุศลจิตได้ เป็นปัจจัยให้เกิดอกุศลจิตได้ แต่รูปธรรมทั้งหมดไม่เป็นอารมณ์นาธิปติปัจจัยของกุศลจิต จริง หรือไม่จริง ธรรมต้องพิจารณาเห็นรูปเป็นประจำ หลังจากได้เห็นแล้ว เป็นกุศลก็ได้ เป็นอกุศลก็ได้ เพราะรูปธรรมเป็นอารมณ์ปัจจัยของกุศลจิตได้ ของอกุศลจิตได้ แต่รูปนั้นจะเป็นอารมณ์นาธิปติปัจจัยของกุศลจิตไม่ได้

ถ. ... (ได้ยินไม่ชัด)

ส. นี่เป็นเหตุที่จะต้องพิจารณาธรรมจริง ๆ เวลาที่เห็นพระพุทธรูปเกิดกุศลจิต พระพุทธรูปเป็นอารมณ์ปัจจัยทำให้กุศลจิตเกิด แต่พระพุทธรูปไม่เป็นอารมณ์นาธิปติปัจจัยของกุศลจิต เพราะว่ารูปทั้งหมดไม่สามารถทำให้กุศลจิตงอกงามไพบูลย์ได้ มีรูปไหนบ้างที่จะทำให้กุศลจิตงอกงามไพบูลย์ ที่กุศลจิตจะงอกงามไพบูลย์ก็เพราะการสะสมอบรมของกุศลจิตบ่อย ๆ เนือง ๆ แต่ไม่ใช่เพราะอาศัยรูปนั้นเป็นอารมณ์นาธิปติให้กุศลจิตเกิด ที่กุศลจิตจะงอกงามไพบูลย์ขึ้น เพราะการสั่งสมของกุศลแต่ละขณะทำให้กุศลเจริญขึ้น

กุศลจะเจริญขึ้นเพราะรูปเป็นอธิปัตติปัจจัยไม่ได้ แต่เพราะปัจจัยอื่น เช่น สหชาตาทิปัตติ คือ เพราะฉันทะในกุศล หรือเพราะวิริยะในกุศล หรือเพราะปัญญาในกุศล แต่ไม่ใช่เพราะรูปนั้นเป็นอาร์มมณาทิปัตติปัจจัยให้กุศลเจริญขึ้น

เวลาที่ท่านผู้ฟังนี้ก็จะอยากจะทำบุญถวายบางสิ่งบางประการเป็นพิเศษ ลองพิจารณาว่า ขณะนั้นจะเป็นอาร์มมณาทิปัตติปัจจัยของกุศลได้ไหม ถ้าเห็นผ้าเนื้อดี จีวรที่เหมาะสมสำหรับการใช้สอยอย่างสบาย เป็นปัจจัยให้เกิดกุศลจิตคิดที่จะถวายแก่พระภิกษุได้ แต่ว่าจะเป็นอาร์มมณาทิปัตติปัจจัยของกุศลได้ไหม นี่คือชีวิตประจำวัน แท้ ๆ ที่จะต้องเข้าใจตามความเป็นจริงให้ถูกต้อง

ถ. ... (ได้ยินไม่ชัด)

สุ. ขณะใดไม่มีโลภะ ไม่มีโทสะ ไม่มีโมหะ ขณะนั้นเป็นกุศล กำลังจะบวชขณะนั้นมีโลภะ โทสะ โมหะไหม ต้องรู้ว่า มีโลภะ โทสะ โมหะไหม ไม่ใช่คิดเอาเอง แต่จะต้องมีสติสัมปชัญญะที่จะรู้ขณะจิตในขณะนั้นว่า มีโลภะ โทสะ โมหะไหม ควรที่จะสังเกต บางท่านถวายทานบางประการที่ประณีตเป็นที่พอใจในกุศล ขณะนั้นต้องพร้อมด้วยสติสัมปชัญญะจึงจะรู้ว่า เป็นโลภมุลจิต หรือว่าเป็นกุศลจิต และที่กุศลจะเพิ่มพูนไพบูลย์ขึ้นไม่ใช่เพราะติด หรือว่ายินดีพอใจในรูปธรรมที่ปรากฏ แต่เพราะระลึกถึงกุศล อย่าลืม ระลึกถึงสภาพความผ่องใสของจิตด้วยโยนิโสมนสิการ จึงจะทำให้จิตเป็นกุศลเพิ่มพูนขึ้นได้

แต่ถ้าไปติดในทานนั้นโดยความที่เป็นวัตถุที่ประณีต หรือโดยความที่เป็นเรา ที่กระทำทานนั้น หรือว่าวัตถุทานนั้นเป็นของเรา ขณะนั้นให้ทราบว่าเป็นกุศลจิตแล้ว การอบรมเจริญปัญญาจะต้องรู้ลักษณะของกุศลตามความเป็นจริงว่า กุศลจิตไม่ใช่อกุศลจิต กุศลจิตจึงจะเจริญขึ้นได้

ถ. ขอให้ช่วยขยายความที่ว่า รูปทั้งหมดเป็นอาร์มมณาทิปัตติปัจจัยไม่ได้

สุ. รูปธรรมเป็นอาร์มมณาทิปัตติปัจจัยของโลภมุลจิตได้ แต่เป็นอาร์มมณาทิปัตติปัจจัยของกุศลจิตไม่ได้ ตามความเป็นจริง ทุกท่านที่รูปได้ใหม่ ไม่ให้เห็นสิ่งที่ปรากฏทางตา ไม่ให้ได้ยินเสียงที่ปรากฏทางหู หมดความสนใจในสิ่งที่

สวย ๆ งาม ๆ ทางตา ในเสียงที่ไพเราะ ๆ ในกลิ่นหอม ๆ ในรสที่อร่อย ในโผฏฐัพพะ ที่เป็นสุข ทั้งได้ใหม่

ถ. บางครั้งก็ทั้งได้

ส. ขณะใดที่กุศลจิตเกิด ขณะนั้นรูปเหล่านั้นเป็นอารมณ์ปัจจัย แต่เวลาที่เป็นอารมณ์ปฏิบัติปัจจัยให้สังเกตดูว่า เป็นอารมณ์ปฏิบัติปัจจัยของโลกมูลจิต ซึ่งไม่ทั้งอารมณ์นั้น ทั้งได้เดียวเดียว ก็เป็นอารมณ์ปฏิบัติใหม่อีกแล้ว

ถ. ทั้งได้เดียวเดียว ขณะนั้นก็เป็นอารมณ์ปฏิบัติแล้ว

ส. ขณะที่ทั้ง ไม่เป็นอารมณ์ปฏิบัติ เป็นอารมณ์ปฏิบัติเมื่อเวลาที่เป็นอารมณ์ที่หนักแน่น ไม่ควรทอดทิ้ง แต่เวลาที่กุศลจิตเกิด ไม่ได้ปรารภณา ไม่ได้ต้องการ ไม่ได้ติด เพราะฉะนั้น จึงไม่ใช่เป็นอารมณ์ปฏิบัติปัจจัย แต่ถ้าเป็นอารมณ์ปฏิบัติปัจจัย ต้องเป็นอารมณ์ที่ไม่ควรทอดทิ้ง จึงเป็นอารมณ์ปฏิบัติปัจจัยของโลกมูลจิต ไม่เป็นอารมณ์ปฏิบัติปัจจัยของโลกมูลจิต เพราะโลกมูลจิตไม่ปรารภณาอารมณ์นั้น

ถ. คำจำกัดความของอารมณ์ปฏิบัติ หมายความว่าอย่างไร

ส. เป็นธรรมที่เป็นปัจจัยโดยเป็นอารมณ์ที่ควรได้ ไม่ควรทอดทิ้ง ไม่ควรดูหมิ่น ด้วยอำนาจการเคารพยำเกรง หรือด้วยอำนาจความปรารภณา นี่คือลักษณะของอารมณ์ปฏิบัติปัจจัย สภาพธรรมที่เป็นอารมณ์ปฏิบัติปัจจัย

ชีวิตประจำวันจริง ๆ เป็นอย่างนี้ อารมณ์ที่ไม่ควรทอดทิ้งทั้งหลาย ที่กำลังปรารภณาขณะใด ขณะนั้นไม่ใช่เป็นแต่เพียงอารมณ์ปัจจัยของโลกมูลจิตซึ่งเกิดอยู่บ่อย ๆ เป็นประจำ แต่ว่าเป็นอารมณ์ปฏิบัติปัจจัยแล้ว

ถ้าเป็นรูป รูปทั้งหมดที่ปรารภณา เป็นอารมณ์ปฏิบัติปัจจัยของโลกมูลจิต บางท่านอาจจะบอกว่า ปรารภณาที่จะถวายทานแก่พระภิกษุสงฆ์ เกิดกุศลจิต ขณะที่มีรูปเป็นอารมณ์ แต่ไม่ใช่อารมณ์ปฏิบัติปัจจัย ไม่มีกำลังโดยที่เมื่อเห็นรูปนั้นแล้ว กุศลจะเจริญขึ้นเรื่อย ๆ หรือองกามไพบูลย์

แต่ที่กุศลจะเจริญงอกงามไปบุลย์ ก็เพราะกุศลก่อน ๆ ที่ได้กระทำแล้ว หรือเวลานึกถึงกุศลที่ได้กระทำแล้ว นึกถึงสภาพที่เป็นกุศลจิตที่ผ่องใส ว่า ขณะที่ทำเป็นกุศลแท้ ๆ ไม่ได้ปรารถนาสิ่งใดเลย ซึ่งในขณะนั้นก็เป็นปัจจัยให้กุศลจิตเกิด แต่ไม่ใช่ไปนึกถึงวัตถุทานที่เป็นรูปและกุศลจะผ่องใสได้มากมาย

ขณะใดก็ตามที่นึกถึงวัตถุทานที่ประณีต สติสัมปชัญญะควรจะเกิดระลึกได้ว่า ขณะนั้นเป็นโลภมูลจิตหรือไม่ แม้แต่ในขณะที่กระทำทานกุศล ถ้าอารมณ์ประณีต กำลังปรากฏในขณะที่กำลังกระทำกุศล สติสัมปชัญญะก็ควรที่จะระลึกได้ตามความเป็นจริงว่า ในขณะที่ยังประณีตกำลังเป็นอารมณ์นั้น เป็นโลภมูลจิต หรือว่าเป็นกุศลจิต

นี่คือการที่จะอบรมเจริญกุศลแท้ ๆ ยิ่งขึ้น คือ สามารถแยกคุณลักษณะของจิต ซึ่งเป็นอกุศลได้ว่า ต่างกับขณะที่เป็นกุศล

แต่ถ้าสติสัมปชัญญะไม่เกิด จะทราบไหมว่า ความพอใจในวัตถุทานเป็นโลภมูลจิต หรือว่าเป็นกุศลจิต เพราะใกล้ชิดกันมาก ถ้าไม่สังเกตจริง ๆ ไม่สามารถที่จะแยกลักษณะของโลภมูลจิตออกในขณะที่กำลังกระทำกุศลประเภทหนึ่งประเภทใด

ถ้าอาหารที่จะถวายพระภิกษุมีสรรอ้อย แยกได้ไหมว่า ขณะไหนเป็นกุศลจิต ขณะไหนเป็นอกุศลจิต หรือจะเหมารวมไปว่าเป็นกุศลทั้งนั้น ถ้าเหมารวมว่าเป็นกุศลทั้งนั้น ผิดหรือถูก

เพราะฉะนั้น จึงต้องเป็นผู้ที่ละเอียดแม้แต่ในการพิจารณา เมื่อมีความเข้าใจที่จะให้ตรึกตรองพิจารณาเพิ่มขึ้น จึงเกื้อกูลอุปการะในขณะที่กระทำกุศลที่จะให้สติระลึกได้ว่าแม้ในขณะนั้นจิตเป็นกุศลหรือเป็นอกุศล ซึ่งสติสัมปชัญญะจะตรงลักษณะของสภาพธรรมนั้น ๆ ตามความเป็นจริง เมื่อเป็นอกุศลจิตก็เป็นอกุศลจิต เมื่อเป็นกุศลจิตก็เป็นกุศลจิต ไม่ใช่เรา อกุศลจิตก็ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่เรา กุศลจิตก็ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่เรา และการเข้าใจเรื่องของปัจจัย จะทำให้เห็นความเป็นอนัตตาละเอียดขึ้น

ชีวิตตามความเป็นจริงเห็นรูปทางตาเสมอ ได้ยินเสียงทางหูก็บ่อย ๆ ได้กลิ่นทางจมูกอยู่เรื่อย ๆ เมื่อกลิ่นกระทบกับจมูก ลิ้มรสก็นาน เข้า เทียง บ่าย เย็น หลายนาที่ และมีการกระทบสัมผัสอยู่บ่อย ๆ ประโยชน์ คือ จะได้ระลึกรู้ตามความเป็นจริงว่า กุศลหรืออกุศลเกิด ตามปกติ ซึ่งจะเห็นได้ว่า อกุศลเกิดแล้ว ๆ โดยความไม่รู้ แต่เมื่อได้ศึกษาโดยละเอียดจึงเริ่มเห็นโทษของอกุศลซึ่งเกิดบ่อยเหลือเกิน ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ และเป็นหนทางที่จะทำให้สติเริ่มระลึกรู้ตามความเป็นจริงเมื่อรู้ว่าอกุศลเป็นอกุศลและกุศลเป็นกุศล เพราะฉะนั้น จึงต้องศึกษาเรื่องของสภาพธรรมตามปกติตามความเป็นจริงให้ละเอียดขึ้น

การศึกษาธรรมเป็นเรื่องที่ละเอียด เพราะว่าจะต้องพิจารณาให้เข้าใจสภาพธรรมที่ปรากฏจนกว่าจะรู้ลักษณะที่แท้จริงของสภาพธรรมนั้น ๆ แต่ถ้าไม่ได้ศึกษาจะไม่เห็นเลยว่า ลักษณะที่แท้จริงของสภาพธรรมแต่ละอย่างที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน เป็นอย่างไร

บางท่านอาจจะคิดว่า เรื่องของปัจจัยที่ทำให้สภาพธรรมเกิดขึ้นปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจที่กำลังพูดถึงในขณะนี้ เป็นเรื่องละเอียดเกินไป บางท่านเข้าใจอย่างนั้น แต่ถ้าไม่รู้ลักษณะของปัจจัยที่ทำให้สภาพธรรมนั้น ๆ เกิดขึ้น ก็ยากที่จะเห็นว่าสภาพธรรมที่กำลังปรากฏในขณะนี้ เป็นอนัตตา ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน

๑๐๘๓

มีท่านผู้ฟังท่านหนึ่ง ท่านเล่าให้ฟังถึงเพื่อนของท่านคนหนึ่ง เวลาที่ได้ฟังวิทยุ เรื่องแนวทางเจริญวิปัสสนาก็รู้สึกว่าเป็นเรื่องที่ละเอียด ไม่ตรงกับใจที่กำลังต้องการ ฟังธรรมบางประการ เช่น อยากจะฟังเรื่องเมตตา แต่ในวันที่เปิดวิทยุไม่ได้รับฟังเรื่อง เมตตา เป็นเรื่องอื่น ไม่ตรงกับใจของท่าน เพราะท่านคงอยากจะเป็นผู้ที่เจริญเมตตา แต่อย่าลืมว่า ถึงแม้จะรู้ว่าเมตตาคืออะไร มีลักษณะอย่างไร เกิดขึ้นในขณะไหนก็ตาม ถึงอย่างนั้นอกุศลจิตก็ยังเกิดอยู่ ไม่ใช่เมื่อรู้เรื่องของเมตตาแล้วจะมีเมตตาอยู่ได้ ตลอดเวลาโดยที่อกุศลจิตไม่เกิดเลย เพราะว่าอกุศลธรรมเป็นพืชเชื้อที่ตายยาก ดับยาก ถ้าไม่อบรมเจริญปัญญาที่จะรู้ลักษณะของสภาพธรรมโดยถ่องแท้ โดยละเอียดถูกต้องจริง ๆ อกุศลธรรมทั้งหลายไม่สามารถที่จะดับได้ ถึงแม้ว่าจะได้ฟัง เรื่องของเมตตา เรื่องของกุศลนานาประการก็ตาม อกุศลก็ยังเกิดอยู่

แต่ข้อสำคัญที่สุด คือ จะต้องรู้ว่าขณะใดเป็นกุศล ขณะใดเป็นอกุศลในขณะนี้ เป็นเหตุที่จะต้องศึกษาธรรมโดยละเอียดถี่ถ้วนจริง ๆ มิฉะนั้นจะเข้าใจว่าอกุศล เป็นกุศลได้ อย่างท่านที่ต้องการจะมีเมตตา เพราะว่าท่านไม่ต้องการมีโทสะ ท่านจึง ปรารถนาที่จะมีเมตตา แต่เวลาที่โทสะไม่เกิดขึ้น ไม่ทราบที่ท่านจะเห็นโทษของ โลกมูลจิตและโมหมูลจิตบ้างหรือเปล่าว่า แท้ที่จริงแล้วสภาพธรรมที่เป็นอกุศลนั้น ไม่ใช่แต่เฉพาะเวลาที่เป็นโทสะ แม้ในขณะที่เป็นโลภะ หรือขณะที่เป็นโมหะ ขณะนั้น ก็เป็นอกุศลแล้ว ข้อสำคัญ คือ ลักษณะของอกุศลที่ละเอียดซึ่งไม่เคยคิดมาก่อนว่า เป็นอกุศล ก็อาจจะเข้าใจว่าเป็นกุศล

ด้วยเหตุนี้ ถ้าสามารถเข้าใจลักษณะของสภาพธรรมที่เกิดขึ้นปรากฏกับตัวท่าน โดยละเอียดจะมีปัจจัยทำให้รู้ได้ถูกต้องว่า จิตในขณะนี้ เป็นกุศลหรือเป็นอกุศล เพื่อที่จะได้อบรมเจริญกุศลได้ยิ่งขึ้น มิฉะนั้นจะมีแต่ความต้องการธรรมบางประการ เหมือนกับยาบางชนิดในร้านขายยา เวลาที่เป็นโรคชนิดหนึ่งชนิดใดก็อยากจะซื้อยา

ชนิดนั้นมาบำบัดโรค แต่ธรรมไม่ใช่อย่างนั้น เพราะจะต้องเป็นความเข้าใจจริง ๆ ซึ่งเมื่อได้ศึกษาธรรมยิ่งขึ้นก็จะเห็นได้ว่า ต้องอาศัยการพิจารณา การไตร่ตรอง จนกว่าจะเป็นความเข้าใจ ไม่ใช่เป็นเรื่องของการท่องจำ แต่ต้องเป็นเรื่องที่จะต้องพิจารณาในเหตุผลจนกว่าจะเข้าใจ

พระธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดง เป็นเรื่องของเหตุและผลที่คงทนแก่การพิสูจน์ และคงทนแก่การพิจารณา เพราะเมื่อกล่าวสรรเสริญคุณของท่านพระอานนท์ ก็มีข้อความที่กล่าวว่า บางท่านมีความสามารถในการฟัง แต่ไม่มีความสามารถในการเรียน และบางท่านมีความสามารถในการฟัง มีความสามารถในการเรียน แต่ว่าไม่มีความสามารถในการกล่าว เพราะฉะนั้น เรื่องธรรมจะเห็นได้จริง ๆ ว่า เป็นเรื่องที่ละเอียด และต้องพิจารณาจิตใจของแต่ละบุคคลจริง ๆ

สำหรับเรื่องที่จะต้องพิจารณาในเหตุผลจนมีความเข้าใจเพิ่มขึ้นโดยที่ไม่ใช่เป็นการท่องจำ ขอยกตัวอย่างเรื่องของจิต เจตสิก รูป ซึ่งเป็นสังขารธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้น โดยเป็นสภาพธรรมที่เกิดขึ้นร่วมกัน และเป็นปัจจัยแก่กันและกันตามสมควรของสภาพธรรมแต่ละอย่างนั้น สำหรับปัจจัยที่ได้กล่าวถึงแล้ว คือ เหตุปัจจัย อารัมมณปัจจัย และอุปติปัจจัย

สำหรับเจตสิก ๖ ดวง ซึ่งเป็นเหตุปัจจัยให้สภาพธรรม คือ จิตและเจตสิกอื่นเกิดพร้อมกับตน ในขณะนั้นถ้าพิจารณาจะทราบได้ว่า สำหรับเหตุปัจจัยนั้น เป็นปัจจัยให้จิต เจตสิก และรูปเกิดขึ้น เพราะถ้าจิตเป็นโลภะ จะต้องมีการเคลื่อนไหวของกายบ้าง ของวาจาบ้างด้วย

วันหนึ่ง ๆ ที่ทุกท่านกระทำกิจสิ่งหนึ่งสิ่งใดโดยไม่รู้ตัวเลย ไม่ว่าจะยืน จะเดิน จะนั่ง จะนอน จะพูด วันนี้ก็มีการกระทำหลายอย่างที่เกิดขึ้นโดยที่ไม่ทราบว่า ในขณะนั้นเป็นโลกเจตสิกที่เกิดกับจิตและเจตสิก เป็นปัจจัยให้รูปเคลื่อนไหวกระทำกิจการงานต่าง ๆ ด้วยโลกมูลจิตในขณะนั้น ไม่ทราบใช่ไหม ไม่ได้พิจารณาเลย แต่ให้ทราบว่า เวลาที่เจตสิกที่เป็นเหตุเกิดขึ้นพร้อมกับจิตและเจตสิกอื่นที่ประกอบเป็นปัจจัยให้รูปเกิดขึ้นกระทำกิจต่าง ๆ ทางกายและทางวาจาได้ด้วย

สำหรับอาร์มณปัจจัย คือ สภาพธรรมใดก็ตามซึ่งเป็นปัจจัยให้จิตและเจตสิกเกิดขึ้นรู้สภาพธรรมนั้น สภาพธรรมนั้นเป็นอาร์มณปัจจัย คือ เป็นอาร์มณของจิตดวงนั้นและเจตสิกที่ประกอบ อาร์มณปัจจัยเป็นอาร์มณของจิตและเจตสิก แต่ไม่ได้ทำให้รูปเกิดขึ้นรู้อาร์มณนั้น

นี่เป็นเรื่องของจิต เจตสิก และรูป ซึ่งเกิดขึ้นปรากฏในชีวิตปกติประจำวัน โดยที่ไม่ได้รู้สภาพธรรมนั้น ๆ ตามความเป็นจริง แต่ถ้าพิจารณาแล้วสามารถที่จะเข้าใจ และเมื่อศึกษาความละเอียดยิ่งขึ้น จะทำให้เข้าใจชีวิตตามปกติตามความเป็นจริงในชีวิตประจำวันนั่นเอง

สำหรับอธิปัตติปัจจัย มี ๒ คือ สหชาตาทิปัตติปัจจัย และอาร์มณอธิปัตติปัจจัย

คำว่า สหชาตาทิปัตติ เป็นคำรวมของสหชาตะ และอธิปัตติ

สหชาตะ หมายความว่า เกิดพร้อมกัน ร่วมกัน ได้แก่ จิตและเจตสิกซึ่งเกิดร่วมกัน

อธิปัตติ หมายความว่า ถึงสภาพธรรมซึ่งเป็นหัวหน้า หรือเป็นใหญ่

เพราะฉะนั้น สหชาตาทิปัตติ หมายถึงสภาพธรรมที่สามารถกระทำกิจเป็นหัวหน้า หรือเป็นใหญ่ ชักจูงให้สหชาตธรรม คือ สภาพธรรมอื่นซึ่งเกิดร่วมด้วยเกิดขึ้น

ในบรรดาจิตและเจตสิกที่จะเป็นสหชาตาทิปัตติปัจจัยได้ที่ละอย่างนั้น ได้แก่ ฉันทเจตสิก เป็นสหชาตาทิปัตติ เป็นสภาพธรรมซึ่งสามารถเป็นหัวหน้าชักจูงให้จิตและเจตสิกอื่นเกิดพร้อมตนได้ แล้วแต่ว่าจะเป็นฉันทะในกุศล หรืออกุศลก็ได้ ให้สังเกตว่าในวันหนึ่ง ๆ นั้น เวลาที่จิตเกิดขึ้นเพราะมีฉันทะ คือ สภาพธรรมที่พอใจจะกระทำหรือเปล่า แต่จะต้องเข้าใจลักษณะที่ต่างกันของฉันทะและโลภะว่า โลภเจตสิกเป็นอกุศลเจตสิก เป็นสภาพธรรมที่ติด ยึดมั่น ไม่ปล่อยวาง ส่วนฉันทเจตสิกเป็นสภาพธรรมที่พอใจจะกระทำ เพราะฉะนั้น สำหรับฉันทเจตสิกเป็นกุศลก็ได้ เป็นอกุศลก็ได้ เป็นวิบากก็ได้ เป็นกิริยาก็ได้ ถ้าจำแนกโดยนัยของชาติ ๔

นอกจากฉันทเจตสิกเป็นสหชาตาทิปปัจจยแล้ว ยังมีวิริยเจตสิก ขวนจิต ๕๒ ดวง และวิมังสา คือ ปัญญาเจตสิกอีกหนึ่ง รวมสภาพธรรมที่เป็นสหชาตาทิปปัจจย ได้ ๔ ประเภท คือ เจตสิก ๓ ได้แก่ ฉันทเจตสิก ๑ วิริยเจตสิก ๑ ปัญญาเจตสิก ๑ และขวนจิต ๕๒ ดวง

ขวนะ โดยศัพท์หมายความว่าถึงแล่น หรือเร็ว ที่ภาษาไทยใช้คำว่า เขว่น ความไว การแล่นไปโดยรวดเร็ว ซึ่งท่านผู้ฟังคงจะคิดว่า จิตจะแล่นได้หรือ เพราะว่าจิตทุกดวงเกิดดับ ๆ มีอายุเท่ากันทุกดวง แบ่งเป็นอนุขณะได้ ๓ ขณะ คือ อุปาทขณะ ขณะที่เกิดขึ้น จิตขณะ ขณะที่ตั้งอยู่ และภังคขณะ ขณะที่ดับ แต่ว่าสำหรับจิตอื่น เช่น จักขุวิญญาณที่เห็นเกิดขึ้นขณะเดียวและดับ ไม่สามารถที่จะแล่นไปในอารมณ์ โดยเกิดดับสืบต่อซ้ำกันได้หลายขณะเท่ากับขวนจิต

คำว่า ขวนจิต ไม่ได้เป็นจิตอื่นต่างจากขณะที่เป็นโลกะ โทสะ โมหะ คือ เป็นอกุศลจิตบ้าง เป็นกุศลจิตบ้าง ในวันหนึ่ง ๆ

เพราะฉะนั้น สำหรับสหชาตาทิปปัจจย ขวนจิต ไม่ใช่จิตอื่น เป็นจิตที่มีอยู่เป็นประจำ เพียงแต่ว่าโดยศัพท์ทำให้ไม่เข้าใจว่าหมายความว่าถึงจิตขณะไหน ประเภทไหน แต่ให้เข้าใจว่า หมายความว่าถึงไม่ใช่จิตเห็น ไม่ใช่จิตได้ยิน ไม่ใช่จิตได้กลิ่น ไม่ใช่จิตลิ้มรส ไม่ใช่จิตที่รู้สิ่งที่กระทบสัมผัสกาย คือ ไม่ใช่จักขุวิญญาณ ไม่ใช่โสตวิญญาณ ไม่ใช่ฆานวิญญาณ ไม่ใช่ชีวหาวิญญาณ ไม่ใช่กายวิญญาณ ไม่ใช่สัมปฏิจฉนจิตซึ่งเกิดต่อจากจักขุวิญญาณ ถ้าเป็นการเห็นทางตา หรือเกิดต่อจากโสตวิญญาณ ถ้าเป็นการได้ยินเสียงทางหู เกิดต่อจากฆานวิญญาณ ถ้าเป็นการได้กลิ่น เกิดต่อจากชีวหาวิญญาณ ถ้าเป็นการลิ้มรส เกิดต่อจากกายวิญญาณที่รู้สิ่งที่กระทบสัมผัส สัมปฏิจฉนจิตเกิดขึ้นขณะเดียวและดับ ไม่ใช่ขวนจิต และเมื่อสัมปฏิจฉนจิตดับไปแล้ว สันตິรณจิตเกิดต่อขณะเดียวและดับ ไม่ใช่ขวนจิต วิภูฏัพพนจิตเกิดขึ้นขณะเดียวกระทำทางเพื่อให้กุศลหรืออกุศลเกิดต่อสำหรับผู้ที่ไม่ใช่พระอรหันต์และกัณฑ์ไป

เพราะฉะนั้น จิตต่าง ๆ เหล่านี้ไม่ใช่ขวนจิต แต่ขวนจิต คือ ขณะที่เราเห็นแล้ว พอใจ เป็นโลภมูลจิต ทุกท่านรู้สึกในสภาพที่พอใจ ขณะนั้นเป็นเพราะโลภมูลจิตทำ ขวนกิจเกิดดับสืบทอดกัน เท่ากับแล่นไปในอารมณ์จนปรากฏเป็นความพอใจ ซึ่ง ในขณะที่เป็นสัมปฏิจจันนจิตก็ดี สันตிரณจิตก็ดี โภจวิญญูจิตก็ดี ไม่ปรากฏ

ไม่มีใครสามารถรู้ลักษณะของสัมปฏิจจันนจิต สันตிரณจิต หรือโภจวิญญูจิต ในขณะนี้ได้ แต่ถ้าเกิดพอใจในสิ่งหนึ่งสิ่งใดขึ้น สามารถรู้ได้ว่าขณะนั้นเป็นสภาพที่ พอใจ หรือถ้าขณะนั้นเป็นความไม่แฉ่มขึ้น เป็นลักษณะที่หยาบกระด้าง ประทุษร้าย เป็นความโกรธ ในขณะนั้นก็รู้ว่าทันทีที่เห็นก็โกรธ หรือว่าขุ่นเคืองใจ ไม่พอใจ หรือว่า ทันทีที่ได้ยินเสียงก็ขุ่นเคืองใจ ไม่ชอบในเสียงนั้น ที่เป็นอย่างนี้เพราะว่าจิตที่ทำขวนกิจ แล่นไปในอารมณ์ด้วยความยินดี เป็นโลภมูลจิตเกิดดับสืบทอดกัน ตามปกติก็ ๗ ขณะ หรือว่าถ้าเป็นขณะที่ไม่พอใจ โทสมูลจิตไม่ได้เกิดขณะเดียวอย่างจักขุวิญญูญาณหรือ โสทวิญญูญาณ แต่ว่าเกิดดับซ้ำกันถึง ๗ ขณะตามปกติ กระทำขวนกิจ และเป็น ชีวิตประจำวันซึ่งทุกคนสามารถรู้ได้ในขณะที่จิตนั้นเป็นขวนจิต

ข้อความในอรรถกถาบางแห่งได้แสดงถึงขณะที่ปัญญาเกิดขึ้น สามารถรู้ ลักษณะของสภาพธรรมว่าเป็นนามธรรม หรือเป็นรูปธรรมนั้น ก็ในขณะที่เป็นขวนจิต

เวลานี้ท่านผู้ฟังแยกไม่ออกแน่ใช่ไหม ระหว่างขณะไหนเป็นจักขุวิญญูญาณที่กำลังเห็นเดี๋ยวนี้ ดับแล้วเร็วมาก ซึ่งขณะต่อไปต้องเป็นสัมปฏิจจันนจิต แยกไม่ได้ เมื่อดับไปแล้ว สันตிரณจิตเกิดต่อ ก็ไม่สามารถรู้ได้ เมื่อสันตிரณจิตดับแล้ว โภจวิญญูจิตเกิดต่อ ก็ไม่สามารถรู้ได้

เพราะฉะนั้น ปัญญาที่จะรู้ลักษณะของนามธรรมและรูปธรรม จึงต้องรู้ใน ขณะที่ เป็นขวนจิต ไม่ว่าจะเป็นทางปัญจทวารหรือมโนทวาร แต่ถ้าเป็นวิปัสสนาญาณ ต้องเป็นทางมโนทวารวิถี

ในขณะที่กำลังเห็น ถ้าขวนวิถีจิตไม่เกิดดับซ้ำกันถึง ๗ ขณะ จะไม่ปรากฏว่า มีการเห็น คือ จักขุวิญญูญาณที่กำลังเห็นสิ่งที่ปรากฏ พอที่สติจะระลึกและศึกษาให้รู้ ว่า ขณะนั้นสติระลึกที่ลักษณะของรูปธรรม หรือว่าระลึกที่ลักษณะของนามธรรม

เพราะฉะนั้น สำหรับสภาพธรรม คือ จิตและเจตสิก ที่จะเป็นสหชาตาธิปัตติปัจจัย จึงต้องเป็นเฉพาะในขณะที่เป็นขวนจิต ไม่ใช่ขณะเห็น ไม่ใช่ขณะสัมผัสปัจจัย ไม่ใช่ขณะสันติระณะ ไม่ใช่ขณะวิภูษิตัพพะ

และสำหรับขวนจิตทั้งหมดสำหรับผู้ที่ไม่ใช่พระอรหันต์ ได้แก่ อกุศลจิตและกุศลจิต สำหรับผู้ที่เป็นพระอรหันต์ไม่มีกุศลจิตและอกุศลจิต เป็นกิริยาจิต ขวนจิตทั้งหมดจึงมี ๕๕ คือ จิตที่เป็นกุศลจิตบ้าง เป็นอกุศลจิตบ้างของปุถุชน เป็นกิริยาจิตของพระอรหันต์ และรวมโลกุตตรจิตทั้ง ๘ ด้วย

ขวนจิตทั้งหมด ๕๕ ดวง คือ อกุศลจิต ๑๒ ดวง มหากุศลจิต คือ กามาวจรกุศลจิต ๘ ดวง มหากิริยาจิต คือ กามาวจรกิริยาจิตของพระอรหันต์ ๘ ดวง รูปาวจรกุศลจิต ๕ ดวง รูปาวจรกิริยาจิตของพระอรหันต์ ๕ ดวง อรูปาวจรกุศลจิต ๔ ดวง และอรูปาวจรกิริยาจิตของพระอรหันต์ ๔ ดวง โลกุตตรกุศลจิต ๔ ดวง และโลกุตตรวิบากจิต ๔ ดวง รวมเป็นขวนจิตที่ประกอบด้วยเหตุ ๕๔ ดวง และผลสุปปาทจิต คือ จิตที่ทำให้เกิดการยึดของพระอรหันต์ที่ไม่ประกอบด้วยเหตุอีก ๑ ดวง รวมเป็นขวนจิตทั้งหมด ๕๕ ดวง

สำหรับกุศลจิตในกามภูมิ ไม่ใช่ฌานจิต ไม่ใช่รูปาวจรจิต ไม่ใช่อรูปาวจรจิต มี ๘ ชื่อว่า กามาวจรกุศล เวลาที่ท่านให้ทานก็ดี วิริตฺตจิตก็ดี หรือจิตที่สงบเกิดขึ้นหรือจิตในขณะนั้นกำลังระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรมว่าเป็นรูปธรรมหรือนามธรรม ในขณะนั้นเป็นกามาวจรกุศลจิตนั่นเอง เพราะว่ายังไม่ใช่ฌานจิต ยังไม่ใช่รูปาวจรกุศล ยังไม่ใช่อรูปาวจรกุศล ยังไม่ใช่โลกุตตรกุศล

เพราะฉะนั้น สำหรับกุศล โดยภูมิมี ๔ ภูมิ คือ กามาวจรกุศล มี ๘ ดวง รูปาวจรกุศล ได้แก่ รูปฌานจิต มี ๕ ดวง อรูปาวจรกุศล ได้แก่ อรูปฌานกุศลจิต มี ๔ ดวง และโลกุตตรกุศล มี ๔ ดวง ได้แก่ โสตาปัตติมรรคจิต ๑ สกทาคามีมรรคจิต ๑ อนาคามีมรรคจิต ๑ อรหัตตมรรคจิต ๑

เพราะฉะนั้น เป็นกามาวจรกุศล ๘ รูปาวจรกุศล ๕ อรูปาวจรกุศล ๔ และโลกุตตรกุศล ๔ รวมเป็นกุศลจิต ๒๑ ดวง

๑๐๘๘

สำหรับจิตชาตีกุศลมี ๔ ภูมิ เป็นขวนจิต นอกจากอกุศลจะเป็นขวนจิตแล้ว
กุศลก็เป็นขวนจิตด้วย นอกจากนั้นกิริยาจิตของพระอรหันต์ก็เป็นขวนจิตด้วย เพราะ
เมื่อมีการเห็นแล้วไม่มีเหตุปัจจัยที่จะให้เป็นกุศลหรืออกุศล แต่ก็เป็นโสภณจิตซึ่งกระทำ
ขวนกิจโดยความเป็นกิริยา โดยชาตีกิริยา ซึ่งไม่เป็นเหตุให้เกิดผล เพราะฉะนั้น แทนที่
จะเป็นมหากุศลจิตอย่างคนที่ไม่ใช่พระอรหันต์ สำหรับพระอรหันต์ก็เป็นกิริยาจิต

สำหรับพระอรหันต์ที่ได้รูปาวจรฌานก็เป็นรูปาวจรกิริยาจิต และถ้าเป็น
พระอรหันต์ที่ได้ถึงอุปปฌานก็เป็นอุปปาวจรกิริยาจิต แต่โลกุตตรจิตไม่มีชาตีกิริยา

นี่เป็นความละเอียดของการที่จะรู้ลักษณะของสภาพธรรมตามความเป็นจริง
เมื่อสรุปประมวลแล้ว ขวนจิตมี ๕๕ เป็นกุศล เป็นอกุศล เป็นกิริยา และเป็น
โลกุตตรวิบาก ๔ ดวงด้วย

สำหรับโลกุตตรวิบากไม่เหมือนโลกียวิบาก ถ้าเป็นกุศลขั้นกามาวจร ไม่ได้
ให้ผลทันทีหลังจากที่กุศลจิตนั้นดับไป หรือถ้าเป็นกุศลที่เป็นขั้นรูปาวจรก็ดี อุปปาวจร
ก็ดี เมื่อดับไปแล้ว บุคคลที่อบรมเจริญความสงบจนกระทั่งฌานจิตเกิดในภูมิที่เป็น
มนุษย์ยังไม่เป็นพรหมบุคคลทันที แต่ถ้ารูปาวจรกุศลนั้นไม่เสื่อมและเกิดก่อนจะจุติ
จะทำให้ปฏิสนธิจิตของบุคคลนั้นเป็นรูปาวจรวิบากจิตเกิดในรูปพรหมภูมิ เป็น
รูปพรหมบุคคล หรือถ้าอุปปาวจรกุศลจิตเกิดก่อนจุติก็จะทำให้บุคคลนั้นเกิดใน
อุปปพรหมภูมิ เป็นอุปปพรหมบุคคล

เพราะฉะนั้น กุศลอื่นทั้งหมดไม่ได้ให้ผลทันทีที่กุศลจิตนั้นดับไป เว้น
โลกุตตรกุศลจิตเท่านั้น ซึ่งเมื่อดับไปโลกุตตรวิบาก คือ ผลจิต เกิดต่อทันที มีนิพพาน
เป็นอารมณ์เช่นเดียวกับโลกุตตรมรรค เพราะฉะนั้น สำหรับโลกุตตรวิบากจิต ๔ ดวง
กระทำขวนกิจ จึงเป็นขวนจิตด้วย รวมเป็นขวนจิต ๕๕ ดวง

สำหรับสภาพธรรมที่มีกำลังทำให้เป็นอธิปัตติปัจจัยได้ ต้องเป็นสภาพธรรม คือ จิตและเจตสิกที่มีเหตุเกิดร่วมด้วยอย่างน้อย ๒ เหตุ จะไม่เกิดกับอเหตุกจิตซึ่งไม่มีเหตุเกิดร่วมด้วย และจะไม่เกิดกับโมหมูลจิตซึ่งมีเหตุเกิดร่วมด้วยเพียงเหตุเดียว

สำหรับจิตที่ไม่เกิดร่วมกับเหตุ เป็นอเหตุกจิต มีอุปมาว่า เหมือนสาหร่ายที่ลอยไปตามน้ำ แต่สำหรับจิตที่มีเหตุเกิดร่วมด้วยเหมือนกับต้นไม้ที่มีรากลึก ทุกสิ่งทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นดอก เป็นใบ เป็นผล ที่จะออกงามเจริญเติบโตได้ เพราะว่ามีราก ฉะนั้น จิตที่มีกำลังก็ต้องประกอบด้วยเหตุ ถ้าไม่ประกอบด้วยเหตุก็อุปมาเหมือนกับสาหร่ายที่ลอยไปในน้ำ ไม่มีรากที่จะหยั่งลึกที่จะทำให้งอกงามไพบูลย์ได้

จิตที่จะเป็นสหชาตาทิปัตติได้ นอกจากเว้นหสิตุปปาทจิตซึ่งเป็นอเหตุกจิต คือ จิตยัมแย้มของพระอรหันต์ที่ไม่ประกอบด้วยเหตุแล้ว แม้โมหมูลจิตซึ่งมีเหตุเกิดร่วมด้วยเพียงเหตุเดียว ก็ยังนับว่าเป็นจิตที่ไม่มีกำลัง เพราะฉะนั้น จึงไม่มีสหชาตาทิปัตติปัจจัย

ถ. โลกุตตรจิตเกิดเกิดกี่ขณะ วิบากจิตเกิดกี่ขณะ วิถีนันเกิดขึ้นในขณะหรือนอกขณะ

สุ. ขณะนี้กำลังกล่าวถึงสหชาตาทิปัตติปัจจัยว่า วิบากจิตทั้งหมดไม่มีสหชาตาทิปัตติเพราะไม่ใช่ชวนจิต แต่สำหรับโลกุตตรจิต เว้น คือ ถ้าเป็นโลกียวิบากทั้งหมดไม่เป็นสหชาตาทิปัตติ แต่สำหรับโลกุตตรจิตทั้ง ๘ ดวง คือ โลกุตตรกุศลจิต ๔ ดวง และโลกุตตรวิบากจิต ๔ ดวง ต้องมีสหชาตาทิปัตติปัจจัย เพราะเป็นจิตที่มีกำลัง

แม้ว่าโลกุตตรมรรคจิต คือ โสตาปัตติมรรคจิตจะเกิดขึ้นเพียงขณะเดียว ไม่เหมือนกับกุศลอื่น เช่น กามาวจรกุศลเกิดดับซ้ำกันแล่นไปในอารมณ์ถึง ๗ ขณะ หรือรูปาวจรกุศลจิตในตอนจะเริ่มเกิดจะเกิดขึ้นเพียงขณะเดียว แต่เมื่อเป็นผู้ที่ชำนาญแล้ว รูปาวจรกุศลจิต ซึ่งแล้วแต่ว่าจะเป็นปฐมฌาน หรือทุติยฌาน หรือตติยฌาน หรือจตุตถฌาน หรือปัญจฌาน จะเกิดมากมายหลายขณะโดยไม่มีภวังค์คั่นนับเป็นชั่วโม่ง นับเป็นวันได้ และสำหรับรูปาวจรกุศลจิตก็เช่นเดียวกัน แต่สำหรับโลกุตตรกุศลจิต คือ มรรคจิต ในสังสารวัฏฏ์จะเกิดขึ้นเพียงขณะเดียวเท่านั้น

โสตาปัตติมรรคจิตไม่เกิด ๒ ครั้ง ไม่เกิด ๓ ครั้ง ไม่เกิด ๔ - ๕ - ๖ - ๗ ครั้ง เพราะว่าโลกุตตรกุศลจิตกระทำกิจดับกิเลสเป็นสมุจเฉท เมื่อกิเลสประเภทนั้นดับแล้ว กิเลสประเภทนั้นจะไม่เกิดมาให้มรรคจิตชนิดเดียวกันนั้นดับลงไปอีก ไม่จำเป็นที่จะต้องดับซ้ำ เพราะว่าป็นสมุจเฉทปหาน

เพราะฉะนั้น โสตาปัตติมรรคจิตในสังสารวัฏฏ์จะเกิดขึ้นเพียงขณะเดียว ไม่ว่าจะเป็นผู้ที่บรรลุประโสดาบันในมนุษย์ โสตาปัตติมรรคจิตก็เกิด ๑ ขณะและดับ ไม่ว่าบุคคลนั้นจะเกิดในสวรรค์ หรือในรูปพรหม หรือในอรูปพรหมก็ตามแต่ ไม่ต้องมีโสตาปัตติมรรคจิตที่จะดับกิเลสอีก เพราะว่ากิเลสที่โสตาปัตติมรรคจิตดับนั้นเป็นสมุจเฉทแล้ว สกทาคามีมรรค อนาคามีมรรค และอรหัตตมรรค ก็โดยนัยเดียวกัน

เมื่อโสตาปัตติมรรคจิตดับแล้ว จิตอื่นจะเกิดต่อไม่ได้นอกจากโสตาปัตติผลจิต ซึ่งอาจจะเป็น ๒ ขณะ หรือ ๓ ขณะ แล้วแต่ประเภทของบุคคล

สำหรับผู้ที่ได้ฉานจิตที่ชำนาญคล่องแคล่ว ก็สามารถมีผลสมาบัติ ซึ่งโสตาปัตติผลจิตสามารถเกิดดับสลับต่อกันตามองค์ฉาน แล้วแต่ว่าผู้นั้นจะเป็นผู้ที่ได้ปฐมฉาน หรือทุติยฉาน หรือตติยฉาน หรือจตุตถฉาน หรือปัญจฉาน โสตาปัตติผลจิตก็จะเกิดดับสลับต่อเป็นฉานจิต ชื่อว่าผลสมาบัติ แล้วแต่ว่าจะเป็นเวลานานมากน้อยเท่าไรโดยที่ภวังคจิตไม่เกิดคัน

โลกุตตรมรรคจิตและโลกุตตรผลจิต โดยชาติ โลกุตตรมรรคจิตเป็นชาติกุศล และโลกุตตรผลจิตเป็นชาติวิบาก กระทำชวนกิจ เป็นชวนจิตทั้งหมด ดังนั้นต้องมีสหชาตาธิปติปัจจัยโดยแน่นนอนสำหรับโลกุตตรวิบาก

เพราะฉะนั้น สำหรับสหชาตาธิปติปัจจัยให้ทราบ ว่า เว้นโลกียวิบาก แต่ไม่เว้นโลกุตตรวิบาก เพราะโลกุตตรวิบากเป็นชวนจิต

ถ. ผลจิตที่เกิดขึ้นสำหรับผู้ที่ได้ฉานแล้ว โลกุตตรวิบากจิตจะเกิดในฉานวิถียังนั้นหรือ เป็นอารมณ์ของฉานจิตหรืออย่างไร

สุ. ผลจิตหมายความว่าจิตที่มีนิพพานเป็นอารมณ์

ถ. อาจารย์บอกว่า เกิดได้ ๒ หรือ ๓ ขณะ แต่ผู้ที่ได้ฉาน....

ส. ในมรรควิถี ในขณะที่กำลังบรรลุดุคคุณธรรมเป็นพระโสดาบันบุคคล เมื่อโสดาปัตติมรรคจิตเกิดและดับไป เป็นปัจจัยให้โสดาปัตติผลจิตเกิดต่อทันที ๒ หรือ ๓ ขณะ

ถ. ถ้าผู้ที่เป็นฌานลาภีบุคคล เขาจะห่วงงោอารมณ์ของโลกุตตรผลจิตเป็นอารมณ์ของฌาน โลกุตตรวิบากจิตจะเกิดสืบต่อหรืออย่างไร

ส. ในวิถีหลัง ๆ เพราะหลังจากที่มรรควิถีจิตดับแล้ว มีภวังค์คั่น หลังจากนั้นปัจเจกเวทณวิธิต้องเกิด ปัจเจกเวทณวิธิต คือ ปัจเจกเวทณญาณ เป็นญาณที่พิจารณาอารมณ์ คือ มรรคจิต ผลจิต และนิพพาน ทีละวิถี ไม่ใช่พร้อม ๆ กัน

นี่เป็นเรื่องที่จะต้องศึกษาต่อไป ขณะนี้กำลังพูดถึงสหชาตวิปัสสนา

ถ. อธิปัตติปัจจัย คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ถ้าเป็นอกุศลจิต วิมังสา คือ ปัญญา ...

ส. เกิดไม่ได้ ต้องเว้นสำหรับปัญญาเจตสิก จะต้องเกิดกับโสภณจิต โสภณขณะเท่านั้น เพราะฉะนั้น การศึกษาต้องเว้นไป ๆ ตามเหตุผล เวลาที่ท่านผู้ฟังอ่านในพระไตรปิฎกหรือในอรรถกถา จะแสดงไว้โดยย่อ หลังจากนั้นจะแสดงรายละเอียดขึ้น ๆ ในภายหลัง แต่ในตอนแรกจะบอกว่า อธิปัตติปัจจัยเกิดกับชวนจิต ๕๒ ดวง พุดเพียงเท่านี้ และต่อไปก็จะอธิบายว่า เว้นอะไรบ้าง เพราะเหตุใด

ท่านผู้ฟังจะเห็นเหตุผลที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอธิปัตติปัจจัยเป็นปัจจัยที่ ๓ ต่อจากเหตุปัจจัยและอารมณ์ปัจจัย เพราะว่าวิบากจิตไม่สำคัญอะไรเลย ไม่มีแม้สหชาตวิปัสสนา

กำลังนอนหลับสนิท ภวังคจิตของบางท่านอาจประกอบด้วยอกุศลเจตสิก อโทสเจตสิก และอโมหเจตสิก คือ ปัญญาเจตสิก ซึ่งเป็นผลของกุศลที่ประกอบด้วยปัญญา ทำให้พ้นจิตเป็นจิตที่มีปัญญาเกิดร่วมด้วยพร้อมที่จะเจริญขึ้นในภายหลังได้

แต่ในขณะที่นอนหลับสนิท แม้ภวังคจิตของบุคคลนั้นจะมีปัญญาเจตสิกเกิดร่วมด้วย บุคคลนั้นจะทำอะไรได้ บุคคลนั้นไม่สามารถทำอะไรได้เลยในขณะที่เป็นภวังคจิต เพราะฉะนั้น แม้ปัญญาจะเกิดกับภวังคจิต ก็ไม่เป็นสหชาตวิปัสสนา

นี่เป็นเหตุที่วิบากจิตทั้งหมดที่เป็นโลกียวิบากไม่สำคัญอะไรเลย ไม่สามารถเป็นอริปปัจจัยได้ เพราะฉะนั้น ชีวิตในวันหนึ่ง ๆ ขณะที่ป็นขวนจิตที่เป็นกุศลหรืออกุศล เป็นขณะที่สำคัญ พระผู้มีพระภาคจึงทรงแสดงว่า สำหรับขวนจิต ขณะใดฉันท์จะเป็นอริบัติ หรือวิริยะเป็นอริบัติ หรือปัญญาเป็นอริบัติ หรือจิตเป็นอริบัติ เพื่อที่จะให้เห็นว่า แม้ในขณะที่กำลังเป็นโลภะ หรือขณะที่กำลังเป็นกุศล สภาพธรรมหนึ่งสภาพธรรมใดปรากฏลักษณะที่เป็นหัวหน้า เป็นอริบัติ ก็ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตนทั้งสิ้น เพียงแต่เป็นสภาพธรรมที่มีลักษณะเช่นนั้นเกิดขึ้นด้วยความเป็นอริปปัจจัย เพื่อที่จะให้เห็นความเป็นอนัตตาในขณะที่ป็นกุศลหรืออกุศลนั่นเอง

ถ. ปัญจทวาราวชชนจิตกับโงฐฐัพพนจิต เป็นสหชาตาริบัติได้ไหม

สุ. ไม่ได้ทำชวนกิจ อย่าลืม เมื่อประมวลและสรุปแล้ว สหชาตาริบัติ-ปัจจัยจะเกิดได้กับเฉพาะจิตที่เป็นขวนจิตเท่านั้น เพราะฉะนั้น กิริยาจิตอื่นที่ไม่ได้กระทำชวนกิจ ไม่มีสหชาตาริบัติปัจจัย

ถ. หมายความว่า จิตที่ไม่เป็นสหชาตาริบัติปัจจัย รู้ไม่ได้ทั้งหมด

สุ. ท่านผู้ฟังจะรู้ได้ไหม ตามความเป็นจริงในชีวิตประจำวัน จักขุวิญญาณเกิดขณะเดียวเท่านั้นและดับไป ที่ดูเสมือนว่าเห็นอยู่ตลอดเวลาไม่ได้ดับไปเลย ตามความเป็นจริงแล้ว จักขุวิญญาณเกิดขึ้นขณะเดียวและกัดับ สัมปฏิจฉนจิตเกิดต่อกับดับ สันตிரณจิตเกิดต่อกับดับ โงฐฐัพพนจิตเกิดต่อกับดับ แต่ขวนจิตเกิดดับสลับต่อกัน ๗ ขณะ ทำให้รู้ว่าสิ่งใดกำลังปรากฏทางตา

ถ้ามีแต่เฉพาะจักขุวิญญาณเพียงขณะเดียวแท้ ๆ โดยที่ขวนจิตไม่รู้อารมณ์ คือสิ่งที่ปรากฏทางตาด้วยทางปัญจทวาร จะรู้ได้ไหมว่า สภาพธรรมใดกำลังปรากฏทางปัญจทวาร

ถ. สำหรับผม ไม่รู้แน่

สุ. เพราะฉะนั้น ในอรรถกถาจึงได้กล่าวว่า ที่จ้ะรู้อารมณ์ได้ ก็ตรงขวนวิถิจิต เพราะว่าเกิดดับซ้ำกันถึง ๗ ขณะ

ถ. ทุกวันนี้ที่เราเห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องสัมผัสเกิดความรู้ว่า เห็นได้ะ เห็นเก้าอี้ มีความพอใจ ไม่พอใจนั้น เป็นขวนจิตทั้งหมดหรือ

สุ. ขณะที่มีความรู้ ต้องเป็นขวนจิตแน่นอน ขณะที่พอใจหรือไม่พอใจ หรือเฉย ๆ จะเป็นโลภมูลจิตก็ดี หรือโทสมูลจิตก็ดี หรือโมหมูลจิตก็ดี หรือ กามาวจรกุศลจิตก็ดี ขณะนั้นเป็นขวนจิตทั้งหมด

ถ. เมื่อเราเห็นแล้วเกิดความพอใจไม่พอใจ จะรู้ได้หรือเปล่าว่า ทาง ปัญจทวารวิถี หรือมโนทวารวิถี

สุ. ถ้ามโนทวารวิถีไม่ปรากฏ ขณะนั้นจะไม่รู้ว่าเป็นมโนทวารวิถี มีมโนทวารวิถีเกิดต่อจากปัญจทวารวิถีทุกครั้ง เห็นครั้งหนึ่งจะมีแต่ปัญจทวารวิถีจิต เกิดเท่านั้นไม่ได้ ได้ยินครั้งหนึ่งจะมีแต่โสตทวารวิถีจิตเกิดเท่านั้นไม่ได้

เมื่อปัญจทวารวิถีจิตดับไปหมดแล้ว ภวังคจิตเกิดต่อ และมโนทวารวิถีจิตเกิด ต่อทุกครั้ง ไม่ว่าจะเป็นทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย

คำว่า วิถีจิต คงไม่ลืมนะว่า ขณะใดที่ไม่ใช่ภวังคจิต ไม่ใช่ปฏิสนธิจิต ไม่ใช่ จุตติจิต เป็นวิถีจิตทั้งหมด เพราะฉะนั้น จักขุวิญญาณ เป็นจักขุวิญญาณวิถีจิต สัมผัสจันณะก็เป็นวิถีจิต สันตிரณะก็เป็นวิถีจิต จิตใดที่ไม่ใช่ปฏิสนธิจิต ไม่ใช่ ภวังคจิต ไม่ใช่จุตติจิตแล้ว เป็นวิถีจิตทั้งนั้น

บางครั้งเมื่อปัญจทวารารมณ์จิตเกิด ดับแล้ว จักขุวิญญาณเกิด ดับแล้ว สัมผัสจันณจิตเกิด ดับแล้ว สันตிரณจิตเกิด ดับแล้ว โวภูตัพพนจิตเกิด ดับแล้ว และอารมณ์ดับ ขวนจิตไม่เกิด ขณะนั้นจะรู้ไหมว่าเห็นอะไร ในเมื่อขวนวิถีจิตไม่เกิด แต่ว่าปัญจทวารารมณ์จิตเกิดแล้ว จักขุวิญญาณเกิดแล้ว สัมผัสจันณจิตเกิดแล้ว สันตிரณจิตเกิดแล้ว โวภูตัพพนจิตเกิดแล้ว

ถ. ก็ต้องไม่รู้อะไร

สุ. เพราะฉะนั้น ที่กำลังเห็นอยู่เดี๋ยวนี้ ที่จะศึกษารู้ลักษณะของสิ่งที่ ปรากฏว่าเป็นนามธรรมหรือรูปธรรม ไม่ใช่ไปเจาะจงรู้ที่ลักษณะของจักขุวิญญาณ แต่ ขณะที่ขวนกำลังรู้ในอารมณ์ที่ปรากฏทางตา ในขณะนั้นกำลังมีสี่ คือ สีสันวัณณะ

ต่าง ๆ เป็นอารมณ์ของชวนจิตซ้ำกัน ๗ ขณะ และไม่ใช่เพียงแค่เฉพาะวิธีเดียว หรือ ครั้งเดียวของการเห็น เพราะว่าในเวลานี้จักขุวิญญาณในวิธีหนึ่งดับไปแล้ว มีวงศ์คั่น มีมโนทวารวิถีจิตคั่น และก็มีจักขุวิญญาณเกิดอีก ทำให้ดูเหมือนไม่ดับ แต่ที่จะ พิจารณา รู้ ต้องในขณะที่เป็นชวนวิถีจิต

ถ. ผู้ที่มโนทวารวิถียังไม่ปรากฏก็ไม่ต้องรู้เลยว่า ที่เห็น ที่พอใจไม่พอใจนั้น เป็นมโนทวารวิถี หรือเป็นปัญจทวารวิถี

ส. เมื่อไม่ปรากฏก็รู้ไม่ได้เป็นของธรรมดา แต่ศึกษาได้ เพื่อที่จะได้ปรากฏ เมื่อปรากฏแล้วก็รู้ แต่ถ้าไม่ปรากฏจะรู้ไม่ได้

๑๐๘๕

ชวนจิต ๕๒ มีฉันทะเป็นสหชาตาทิปปัจจัยบ้าง มีวิริยะเป็นสหชาตาทิปปัจจัยบ้าง หรือมีวิมังสา คือ ปัญญา เป็นสหชาตาทิปปัจจัยบ้าง โดยชาติ ๔ คือ กุศล อกุศล วิบาก กิริยา ซึ่งจะขอกล่าวถึงโดยลำดับ

กามาวจรกุศลเป็นกุศลซึ่งมีปรากฏอยู่ทั่วไป เพราะฉะนั้น มีอีกชื่อหนึ่งว่า มหากุศล หมายความว่า กุศลที่เป็นไปมากมาย ไม่ว่าจะเป็นไปในเรื่องของทาน ในเรื่องของศีล ในเรื่องการอบรมเจริญความสงบ หรือในเรื่องการอบรมเจริญสติปัญญา ก็เป็นจิตระดับชั้นกามาวจรกุศลทั้งสิ้น เพราะว่ายังไม่ใช้รูปาวจรกุศล ยังไม่ใช้อรูปาวจรกุศล ยังไม่ใช้โลกุตตรกุศล

เมื่อกามาวจรกุศลเป็นไปมากมายทั้งในทาน ศีล ภาวนา ประเภทต่าง ๆ จึงมีอีกชื่อหนึ่งว่า มหากุศลจิต ซึ่งท่านผู้ฟังจะเห็นได้ว่า แต่ละท่านมีฉันทะต่างกันในการกระทำกุศลแต่ละครั้ง มีวิริยะต่างกัน และมีปัญญาระดับชั้นต่างกันด้วย

ถ้าจะกล่าวถึงกุศลที่แต่ละท่านกระทำในวันหนึ่ง ๆ จะเห็นได้ว่า ถ้าไม่มีฉันทะในกุศลนั้น ๆ จะกระทำกุศลประเภทนั้นใหม่ ท่านผู้ฟังชอบทำกุศลอะไร นี่ก็ออกใหม่ ไม่ใช่ตัวตน แต่เพราะฉันทะ ความพอใจ สภาพของเจตสิกซึ่งพอใจที่จะกระทำกุศลประเภทนั้น ๆ เป็นอธิบดี จึงเป็นปัจจัยทำให้กุศลนั้นเกิดขึ้น

เช่น บางท่านเป็นผู้ที่สนใจ มีฉันทะในการเผยแผ่ธรรม พยายามชวนชวนหาสถานที่เพื่อที่จะให้มีการออกอากาศการบรรยายธรรม หรือว่าบางท่านอาจจะมีฉันทะในการพิมพ์หนังสือธรรมแต่ไม่สนใจในกุศลอื่น บางท่านก็มีฉันทะพอใจที่จะแสวงหาช่วยเหลือในการจัดหาอุปกรณ์ในการศึกษาหรือว่าในการเผยแผ่ธรรม บางท่านก็เป็นผู้ที่ มีฉันทะในการช่วยเหลือสงเคราะห์ในการรักษาพยาบาล หรือว่ากระทำกิจธุระของเพื่อนฝูงมิตรสหาย หรือแม้แต่ช่วยรักษาพยาบาลสุนัขหูก คนที่ไม่มีฉันทะทำได้ใหม่ เห็นสุนัขหูกก็ผ่านไป ถ้าไม่มีฉันทะก็ช่วยไม่ได้ เพราะฉะนั้น ใน ๕ คน ๖ คน

๑๐ คนซึ่งผ่านไป ถ้ามีท่านผู้หนึ่งผู้ใดช่วย แสดงว่าท่านผู้นั้นมีฉันทะในการกระทำกุศลประเภทนั้น หรือบางท่านก็ช่วยเหลือนักเรียนที่ขาดแคลน บางท่านก็ดูแลทุกข์สุข ความป่วยไข้ของคนในบ้าน รวมทั้งนอกบ้าน จนถึงทหารชายแดน หรือบรรดาผู้ที่มีความจำเป็นที่จะต้องอยู่ในแหล่งเสื่อมโทรม บางท่านก็มีความเห็นใจในความทุกข์ยาก ซื่อซื่อซื่อซื่อและซื่อซื่อไปแจกให้กับผู้ที่ขัดสน

นี่เป็นการทำกุศลประเภทต่าง ๆ บางท่านสร้างโรงพยาบาล สร้างโรงเรียน บางท่านอย่างอื่นไม่ทำเลยนอกจากบวชพระ ไม่ว่าจะมีความศรัทธาในการที่จะอุปสมบท ท่านผู้นั้นก็รับอุปสมบทให้

นี่ก็เป็นฉันทะของแต่ละบุคคล ซึ่งท่านผู้ฟังจะพิจารณาตัวของท่านได้ว่า ท่านมีฉันทะในกุศลประเภทใด ในเรื่องของทาน หรือในเรื่องของศีล หรือในเรื่องความสงบของจิต หรือในเรื่องการอบรมเจริญสติปัญญา นี่เป็นทางฝ่ายกุศลในชีวิตประจำวัน

และบางท่านมีฉันทะในการสวดมนต์ สวดได้ยาวมาก สวดได้หมด บางท่านสามารถสวดมหาสติปัฏฐานสูตรได้ทั้งสูตร เวลาที่ท่านสวดมนต์ก็รู้สึกว่าเป็นเวลาที่ท่านมีความสงบใจ มีความสุข ซึ่งในขณะนั้นจะเห็นได้ว่า ฉันทะเป็นอธิบดี แต่บางท่านอาจจะสวดน้อย แต่สวดด้วยความซาบซึ้งและความเข้าใจในพระคุณในบทสวดนั้น ขณะนั้นถ้ามีความเข้าใจจริง ๆ มีความซาบซึ้งจริง ๆ ขณะนั้นวิมังสะหรือปัญญาก็เป็นอธิบดีได้

และในวันหนึ่ง ๆ ทุกท่านไม่ได้มีจิตเหมือนกันทุกครั้งในขณะที่สวดมนต์ เพราะฉะนั้น ถ้าท่านสามารถจะมีสติระลึกไว้ในขณะนั้น ก็จะทราบได้ว่า เป็นกุศลจิตประเภทไหน ประกอบด้วยปัญญาหรือไม่ประกอบด้วยปัญญา และมีอะไรเป็นอธิบดี ซึ่งไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตนทั้งนั้น

หรือบางท่านฟังธรรมจริงแต่ก็เพียงฟัง ขณะนั้นเป็นกุศลประเภทไหน มีศรัทธาเป็นกุศลจิตที่จะฟัง แต่ว่าเป็นญาณวิปัสยุดต์ คือ ไม่ประกอบด้วยปัญญา แต่ขณะใดก็ตามที่ฟังแล้วพิจารณา เข้าใจ ในขณะนั้น ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน เป็นกุศลประเภทที่ประกอบด้วยปัญญาเจตสิก เป็นมหากุศลญาณสัมปยุตต์ และแล้วแต่

ว่าในขณะที่นั้นจะมีฉันทะเป็นอธิบดี หรือว่ามีวิริยะเป็นอธิบดี ถ้าขณะที่นั้นจะมีฉันทะ ความพอใจที่จะพึงเป็นอธิบดี ในขณะที่นั้น จิต เจตสิกอื่นที่เกิดร่วมด้วยเป็น อธิบัติปัจจัย คือ เป็นหัวหน้า เป็นใหญ่ ในขณะที่นั้นไม่ได้ เพราะฉันทะเป็นอธิบดีแล้ว

นี่เป็นแต่ละวันในชีวิตประจำวัน นอกจากเรื่องของสวามนสิการ ก็จะสังเกตได้ ว่า ในการทำกุศลทั้งหลายนี้ กุศลของท่านที่มีฉันทะเป็นอธิบดีในขณะไหน ที่มีวิริยะ เป็นอธิบดีในขณะไหน หรือว่ามีปัญญาเป็นอธิบดีในขณะไหน

ถ. ขอให้อาจารย์ยกตัวอย่าง ที่ว่าจิตเป็นอธิปไตยปัจจัย

ส. เวลาที่ขณะที่นั้นไม่ใช่ฉันทะ ไม่ใช่วิริยะ และไม่ใช่ปัญญา แต่มีจิตที่ เกิดขึ้นเป็นไปในขณะนั้น

ถ. เป็นกุศลหรืออกุศลก็ได้

ส. ได้ อย่างบางท่านมีความมั่นคงในการเจริญกุศล แต่ไม่ใช่เพราะท่านมี ฉันทะ หรือวิริยะ หรือปัญญาในขณะนั้น แต่มีความมั่นคงในการที่จะเจริญกุศล ถ้าพูดถึงฝ่ายกุศล

ถ. มั่นคงหรือ

ส. อย่างบางท่าน ท่านมีความมั่นคงในการไม่พุดมูสาเลย ในขณะที่มี ความมั่นคง ในขณะนั้นไม่เห็นลักษณะของฉันทะ ไม่มีลักษณะของปัญญา ไม่มี ลักษณะของวิริยะที่เป็นอธิปไตย มีแต่สภาพของจิตที่มั่นคงในกุศล

ท่านผู้ฟังมีจิตที่มั่นคงในกุศลประเภทไหนบ้างไหม ที่ท่านชวนชวายุฟังธรรม ศึกษาธรรม เวลาที่ลักษณะของอธิปไตยอื่น เช่น ฉันทะ หรือวิริยะ หรือปัญญา ไม่ปรากฏ แต่ว่าไม่มีใครยับยั้งความมั่นคงของท่านในการที่จะศึกษาธรรม หรือ พิจารณาธรรม ในขณะนั้นก็เพราะจิตเป็นอธิปไตย

เพราะว่าบางคนกุศลไม่มั่นคงเลย ชักชวนง่ายที่สุดที่จะให้เป็นอกุศล คิดว่า จะมาฟังธรรม แต่ว่ามีเพื่อนฝูงหรือญาติพี่น้องชักชวนนิตเดียวก็ไปแล้ว ในขณะนั้นไม่มี อะไรที่จะเป็นอธิปไตยทางฝ่ายกุศล แต่ถ้าอย่างไร ๆ ท่านก็ไม่ยอม ขณะนั้นไม่มีลักษณะ

ของฉันทะ หรือวิริยะ หรือปัญญา แต่จิตมันคงที่จะเป็นกุศล ในขณะนั้นก็เพราะจิตเป็นอธิบดี

และต้องทราบว่า สำหรับจิตที่ดี ฉันทะที่ดี วิริยะที่ดี ปัญญาที่ดี ที่จะเป็นอธิบดีได้ ไม่ใช่ในขณะที่เป็นวิบากจิต ต้องเป็นในขณะที่เป็นชวนจิตเท่านั้น และต้องเว้นจิตที่อ่อน เช่น จิตที่ประกอบด้วยเหตุเดียว ไม่สามารถที่จะมีกรรมใดเป็นอธิบดีได้

ถ. ขอให้อาจารย์ยกตัวอย่างวิมังสาเป็นอธิบดี

ส. วิมังสาเป็นอธิบดีต้องเกิดกับมหากุศลที่เป็นญาณสัมปยุตต์ ถ้าเป็นการอบรมเจริญสมถภาวนาหรือว่าสติปัฏฐาน ขณะนั้นก็เป็นมหากุศลญาณสัมปยุตต์ และเมื่อยังไม่ถึงฌานจิตหรือโลกุตตรจิต ขณะใดที่ประกอบด้วยปัญญาจึงจะเป็นอธิบดี

และถึงแม้ว่าจะเป็นมหากุศลญาณสัมปยุตต์จริง แต่ไม่มีกำลัง เช่น ในขณะที่กำลังฟังธรรม มีความเข้าใจไปเรื่อย ๆ ยังไม่มีลักษณะที่ปัญญาปรากฏเป็นอธิบดีหรือเป็นหัวหน้า ในขณะนั้นก็เป็นมหากุศลญาณสัมปยุตต์ แต่ว่าปัญญา还不是เป็นอธิบดี เพราะฉะนั้น เมื่อไรปัญญาเป็นอธิบดี เมื่อนั้นสติสัมปชัญญะก็จะรู้ว่า กุศลจิตในขณะนั้นมีปัญญาเป็นอธิบดี

ถ. ขณะที่มีความโลภเกิดขึ้น เมื่อจิตรู้ เป็นอธิบดีหรือยัง เป็นญาณสัมปยุตต์หรือยัง

ส. คนอื่นไม่สามารถจะบอกได้เลยถึงลักษณะของอธิบดีในขณะนั้นว่ามีปัญญาเป็นอธิบดี หรือว่าปัญญา还不是เป็นอธิบดี ต้องเป็นสติสัมปชัญญะของบุคคลนั้นเองที่จะทราบได้ คนอื่นไม่สามารถที่จะทราบได้

สำหรับฉันทะในอกุศล ทุกท่านสามารถที่จะทราบได้ตามความเป็นจริงว่าท่านชอบทำอะไรในวันหนึ่ง ๆ ถ้าสติปัฏฐานเกิดระลึก รู้ จะเห็นสภาพที่กำลังพอใจอย่างยิ่งในขณะที่กำลังเพลิดเพลินหรือยินดีในสิ่งที่ท่านกระทำ

บางท่านชอบดูหนัง ยับยั้งไม่ได้ สนุกเพลิดเพลินเหลือเกินในขณะที่ดู แต่บางท่านชอบดูกีฬา บางท่านก็ชอบแต่งตัว บางท่านชอบไปเที่ยวต่างจังหวัด บางท่านชอบฟังดนตรี บางท่านชอบทำอาหาร บางท่านชอบปลูกต้นไม้ ดอกไม้ บางท่านชอบ

สะสมวัตถุสิ่งของต่าง ๆ ในขณะนั้นให้ทราบว่ ขณะที่กำลังเพ็ดเพลินยินดีพอใจ
อย่างยิ่ง ในขณะนั้นฉันตะเป็นอธิบดี

แต่ไม่ใช่แต่เฉพาะฉันตะ แม้ในเรื่องของกุศล บางครั้งเป็นวิริยะ ความเพียร
เป็นอธิบดี เพราะว่าไม่ใช่ทำด้วยความพอใจ แต่อาจจะเห็นประโยชน์ หรือว่าถูก
ชักชวนเพราะรู้ว่าท่านสามารถที่จะช่วยในกิจการกุศลนั้นได้ แม้ว่าท่านจะไม่มีฉันตะใน
การกุศลนั้นจริง ๆ แต่เพราะวิริยะ ความเพียร จึงทำให้สงเคราะห์หรือช่วยเหลือในการ
กุศลนั้นจนกระทั่งการกุศลนั้นสำเร็จได้

ทางฝ่ายอกุศลก็เช่นเดียวกัน บางขณะก็ไม่ใช่เพราะฉันตะ แต่เป็นเพราะวิริยะ
ก็ได้ อย่างบางท่านที่ไม่ชอบทำอาหาร แต่เมื่อเป็นการกุศลท่านก็ช่วยเหลือได้ ใน
ขณะนั้นฉันตะไม่ได้เป็นอธิบดี แต่วิริยะเป็นอธิบดี

สำหรับอกุศลจิต วมังสา คือ ปัญญา ไม่เป็นอธิบดี เพราะว่าปัญญาจะเกิด
กับโสภณจิตเท่านั้น เพราะฉะนั้น กุศลจิตที่ประกอบด้วยปัญญา คือ ญาณสัมปยุตต์
เท่านั้น ที่วมังสาเป็นอธิบดีได้

เวลาที่มีความเห็นผิด ปฏิบัติผิด ให้ทราบว่ ต้องมีสหชาตาธิปติปัจจัย
ในขณะนั้นเช่นเดียวกับในขณะที่เกิดปัญญา ความเห็นถูก ที่ต้องมีสหชาตาธิปติปัจจัย
ในขณะที่เป็นฉานจิต ให้ทราบว่ ต้องมีสหชาตาธิปติปัจจัย ในขณะที่เป็นโลกุตตรจิต
ให้ทราบว่ ต้องมีสหชาตาธิปติปัจจัย เพราะฉานจิตทั้งหมดและโลกุตตรจิตทั้งหมด
เป็นจิตที่มีกำลัง ถ้าไม่มีสหภาพธรรมที่เป็นอธิปติปัจจัยแล้วเกิดไม่ได้

แต่สำหรับมหากุศล หรือกามาวจรกุศล หรืออกุศลนั้น บางครั้งไม่มี
อธิปติปัจจัยเลย ไม่ได้หมายความว่าทุกครั้งที่เป็นโลกมุลจิต หรือโทสมุลจิต หรือ
กุศลจิตจะต้องมีอธิปติปัจจัย โดยนัยของสหชาตาธิปติปัจจัย

๓. คนที่ทำการค้า เป็นความจำเป็นของชีวิต ซื่อก็กต้องขายแพงกว่า
ต้องการเงินทอง ปากท้องบังคับ หรืออะไรต่าง ๆ หรือบางครั้งวางแผนจะขาย
ขายงานให้มั่นคง ให้เจริญ โลกะคิดมาก อยากจะได้ แต่ว่าเป็นการค้า ไม่ได้ลักขโมย
อกุศลประเภทนี้เกิดขึ้นจะเป็นโทษอย่างไร

ส. สะสมทำให้เกิดอกุศล โลภะต่อไปเรื่อย ๆ ไม่มีวันหมดสิ้น
 ถ. ผมคิดว่าบางอย่างคงมีโทษ บางอย่างคงไม่มี
 ส. แล้วแต่กำลังของอกุศลนั้น
 ถ. เราไม่ได้ไปคิดไปโกงเขา ไม่น่าจะเป็นโทษอะไร
 ส. ทำให้ไม่หมดโลภะ สะสมไป ทำให้มีโลภะต่อไปเรื่อย ๆ ไม่มีวันจบสิ้น
 ถ. ทุกคนมีโลภะ และทำให้โลภะมีกำลังเพิ่มมากขึ้น ข้อนี้เห็น โลภะมีกำลังเพิ่ม

ส. ทำให้ไม่หมดอกุศล ทำให้ไม่หมดโลภะ

ผู้ฟัง ความสำคัญอยู่ที่มโนการ ที่อาจารย์บอกว่า ถ้าปัญญาเจตสิกเกิดขึ้น ก็เป็นกุศลฝ่ายเดียว ถ้าไม่ใช่ปัญญา จะพัฒนาให้โลภะเจริญเรื่อยไป แต่ถ้าเป็นปัญญาจะพัฒนาจิตใจให้เจริญไปสู่เป้าหมาย เพราะโลภะปกติแล้วไม่มีเป้าหมาย จะพัฒนาให้เป็นวิภวอยู่เสมอ ซึ่งเวลานี้ก็พัฒนากันแต่เรื่องปากท้อง ถ้าพัฒนาตามเป้าหมายที่อาจารย์กล่าว คือ พัฒนาจิตใจ โลภะก็จะลดน้อยลงไป ที่พูดมานี้ก็เพื่อให้เห็นว่า การพัฒนาจิตใจมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ยิ่งกว่าการพัฒนาทางวัตถุ เพราะว่าเวลานี้เราพัฒนาทางวัตถุกันมากมาย แต่ไม่ได้พัฒนาจิตใจ และเวลานี้กำลังศึกษาเรื่องการพัฒนาจิตใจจากอาจารย์ที่กำลังสอน ซึ่งถ้าพัฒนาจิตใจตามที่อาจารย์กำลังกล่าว ก็มีโอกาที่จะยุติได้

ส. ข้อสำคัญ คือ จะต้องพัฒนาให้ถูก ต้องรู้วิธีว่าจะพัฒนาอย่างไรจึงจะถูกต้อง เพราะถ้าไม่เข้าใจโดยละเอียดอาจจะพัฒนาผิดก็ได้ เพราะฉะนั้น การศึกษาธรรมจึงเป็นเรื่องที่ละเอียดจริง ๆ

แม้แต่ปัญหาที่ว่า ผู้ที่มีความรู้ความสามารถในทางโลก ในขณะนั้นก็ไม่ใช่ว่าปัญญาเจตสิก จะต้องพิจารณาให้ถูกต้อง มิฉะนั้นอาจจะคิดว่าขณะนั้นเป็นปัญญาเจตสิก แต่ให้ทราบว่า เรื่องของทางโลกทั้งหมดถ้าขณะนั้นไม่ใช่กุศลจิต ก็ต้องเป็นอกุศลจิตซึ่งไม่ประกอบด้วยปัญญาแน่นอน เพราะปัญญาเจตสิกจะเกิดกับโสภณจิตหรือกุศลจิตเท่านั้น ไม่เกิดกับอกุศลจิตเลย

ถ. เรื่องกุศลจิต อกุศลจิต รู้สึกว่าสภาพลักษณะไม่ค่อยจะปรากฏ บางครั้งจะต้องอาศัยการเดา เช่น ตามที่ศึกษามากก็รู้ว่าขณะที่ฟังธรรมหรือศึกษาธรรม และเข้าใจ ขณะนั้นเป็นกุศลจิตที่ประกอบด้วยปัญญา เพราะฉะนั้น บางครั้งเรากำลัง ศึกษาธรรม เช่น กำลังอ่านพระไตรปิฎกและเข้าใจเนื้อความในพระไตรปิฎก แต่สติปัฏฐานไม่เกิด ก็คิดเองว่าขณะนั้นเป็นกุศลตามที่ได้ศึกษามา แต่บางทีเรากำลัง อ่านหนังสืออื่น เช่น หนังสือจิตวิทยา ซึ่งก็ต้องใช้ความพยายามอ่านจึงจะเข้าใจ ในขณะที่เข้าใจหนังสือประเภทอื่น กับอ่านพระไตรปิฎกและเข้าใจเนื้อความใน พระไตรปิฎก ก็ต้องอาศัยเดาเท่านั้นว่า ขณะที่อ่านพระไตรปิฎกและเข้าใจเนื้อความ ขณะนั้นเป็นกุศล ถ้าอ่านหนังสือประเภทอื่นและเข้าใจเนื้อความในนั้นก็ เป็นอกุศล โดยที่ขณะนั้นสติปัฏฐานไม่เกิด เป็นอย่างนี้ทุกครั้งใช่ไหม

ส. เวลาที่มหากุศลญาณสัมปยุตต์เกิด ไม่ได้หมายความว่าต้องเป็น ขั้นสติปัฏฐานทุกครั้ง ในขณะที่กำลังฟังธรรมและเข้าใจเรื่องของธรรมที่ได้ยินได้ฟัง ขณะนั้นก็เป็นมหากุศลญาณสัมปยุตต์ที่กำลังเข้าใจ ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่เรา

๑๐๕๐

ถ. เมื่อสติปัฏฐานไม่เกิด ขณะที่อ่านพระไตรปิฎกกับขณะที่อ่านหนังสือ จิตวิททยา จิตใจในขณะนั้นรู้สึกว่ามีอะไรต่างกัน

สฺ. จิตวิททยาพูดเรื่องธรรมอะไรที่จะให้เข้าใจ

ถ. เขาก็พูดเรื่องจิตได้สำนึกบ้าง อะไร ๆ พวกนี้

สฺ. เป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นจิตเรา ถูกหรือผิด

ถ. ตามที่ศึกษาก็อ้างผิด

สฺ. เพราะฉะนั้น ต้องพิจารณาละเอียดจริง ๆ จิตเกิดดับอย่างรวดเร็ว และก็มีระดับหลายชั้น แม้แต่จิตที่เป็นญาณสัมปยุตต์ประกอบด้วยปัญญาก็มีหลายระดับหลายชั้น ตั้งแต่อย่างอ่อนที่สุดจนกระทั่งถึงอย่างคมกล้าที่สุด เพราะฉะนั้น การอบรมเจริญปัญญาจึงต้องฟังเรื่องของจิตเหล่านี้ พร้อมกันนั้นก็อบรมเจริญปัญญาที่จะรู้ในความละเอียดของเรื่องจิตที่ได้ยินได้ฟังด้วย

ผู้ฟัง รู้ทางโลกจิตไม่สงบ รู้ทางธรรมจิตสงบ ขณะนั้นเบาสบาย

สฺ. ท่านผู้ฟังชอบอ่านหนังสือประเภทไหน ตามร้านหนังสือหรือที่บ้านของท่านมีตั้งแต่หนังสือพิมพ์จนกระทั่งหนังสือรายสัปดาห์ รายเดือน มีหนังสือประเภทต่าง ๆ เป็นวิชาการต่าง ๆ เป็นเรื่องบันเทิงต่าง ๆ แล้วแต่ฉันท์ะใจใหม่ ซึ่งขณะนั้นเป็นอกุศล ไม่ได้ประกอบด้วยปัญญา แม้เพียงจะอ่านหนังสือ มีหนังสือหลายประเภทหลายเล่ม โลกมูลจิตเกิดจึงต้องการที่จะอ่าน แต่แล้วแต่ฉันท์ะใจของท่านที่สะสมมาในทางใดเป็นอธิปัตติในขณะนั้น ก็ทำให้เลือกหนังสือที่จะอ่านตามความพอใจของแต่ละท่าน เป็นชีวิตประจำวันตามความเป็นจริง ซึ่งถ้าศึกษาแล้ว สติเกิดระลึกได้

ขณะที่มีหนังสือ ๒ เล่ม จะอ่านเล่มไหน จะเห็นฉันทาธิปัตติที่เกิดขึ้นในขณะนั้นที่กำลังอ่านด้วยความเพลิดเพลินพอใจ หรือแม้แต่ในหนังสือพิมพ์ฉบับเดียวก็มีหลายเรื่อง หลายหน้า ท่านเปิดหน้าไหนก่อน บางท่านอาจจะชอบโหราศาสตร์ พอเปิดก็ดู

ทันทีว่าวันนี้จะเป็นอย่างไร ในขณะนั้นจะประกอบด้วยอภิปัตติปัจจัยตามฉันทะ ตามความพอใจของท่าน นี่เป็นชีวิตประจำวันจริง ๆ ที่จะเห็นว่า สำหรับอกุศลจิต โลกมุขจิตมีฉันทาธิปไตย มีวิริยะเป็นอภิปัตติได้ หรือว่ามีจิตเป็นอภิปัตติก็ได้

สำหรับโทสมุขจิตก็มีอภิปัตติปัจจัยด้วย จะมีฉันทะเป็นอภิปัตติปัจจัยก็ได้ จะมีวิริยะเป็นอภิปัตติปัจจัยก็ได้ จะมีจิตตะเป็นอภิปัตติปัจจัยก็ได้ แต่ว่าทางฝ่ายอกุศลไม่มีวิมังสา คือ ปัญญา ไม่สามารถจะเป็นอภิปัตติปัจจัยได้

หลายท่านยังคงมีความเห็นว่า ต้องโกรธจึงจะถูก จึงจะควร จึงจะดี ขณะนั้นเพราะฉันทะเป็นอภิปัตติ มีความพอใจที่เห็นว่าควรที่จะโกรธในขณะนั้น มีไหมในชีวิตประจำวัน บางคนไม่โกรธ คนอื่นก็บอกว่าต้องโกรธ ไม่โกรธไม่ได้ ในขณะนั้นเป็นสสังขาริกได้ถ้าเกิดโกรธขึ้น และเป็นฉันทาธิปไตยได้เพราะมีความเห็นว่า ควรจะต้องโกรธด้วย ถูกชักจูงให้มีความเห็นอย่างนั้นได้

เพราะฉะนั้น สำหรับอกุศลจิต ๑๒ ที่จะเป็นสหชาตอภิปัตติปัจจัยได้ก็มี ๑๐ เว้นโมหมุขจิต ๒

สำหรับโมหมุขจิต ทำไมจึงไม่เป็นสหชาตอภิปัตติ มีใครอยากจะทำใจในโมหะบ้างไหม ไม่มี เพราะฉะนั้น ฉันทเจตสิกไม่เกิดกับโมหมุขจิตทั้ง ๒ ดวง จึงไม่มีฉันทาธิปไตย และต้องมีความพากเพียรอะไรไหมที่จะให้เป็นโมหะ ไม่มี เพราะฉะนั้นวิริยะก็ไม่มีเป็นอภิปัตติ และโมหมุขจิตเป็นจิตที่ประกอบด้วยเหตุเจตสิกเพียงเหตุเดียว คือโมหเจตสิก จึงเป็นจิตที่มีกำลังอ่อน ก็ไม่เป็นจิตตอภิปัตติ สำหรับวิมังสาธิปไตย ไม่เกิดกับอกุศลจิตทุกประเภท เพราะฉะนั้น วิมังสาธิปไตยก็ไม่มี

สำหรับวิบากจิต โลกียวิบากทั้งหมดไม่มีสหชาตอภิปัตติปัจจัย แต่โลกุตตรวิบากมีสหชาตอภิปัตติปัจจัย

สำหรับกิริยาจิต ซึ่งส่วนใหญ่เป็นของพระอรหันต์ โดยเฉพาะที่เป็นขวนจิต ต้องเป็นของพระอรหันต์เท่านั้น ปุถุชนจะไม่มีกิริยาจิตที่เป็นขวนจิต เพราะว่าสำหรับปุถุชน เห็นแล้วเป็นกุศลบ้างอกุศลบ้าง ไม่ใช่เป็นมหากิริยา เพราะฉะนั้น กิริยาจิตที่เป็นขวนจิตจึงเป็นของพระอรหันต์เท่านั้น

สำหรับกิริยาจิตที่เป็นชวนจิตที่ไม่ประกอบด้วยเหตุมี ๑ ดวง คือ หลีตุปปาทจิต เป็นจิตที่เกิดร่วมกับโสมนัสเวทนา ทำให้เกิดการยื้มแย้มเพียงเล็กน้อยสำหรับ พระอรหันต์ เวลาที่เกิดโสมนัสยินดีเป็นปัจจัยให้รูปปรากฏเป็นลักษณะของการยื้ม และการหัวเราะ

ในวันหนึ่ง ๆ ท่านผู้ฟังก็ยื้มบ้าง หัวเราะบ้าง แต่ถ้าไม่ได้อบรมเจริญสติปัฏฐาน จะไม่ทราบว่าในขณะที่นั้นยื้มเพราะจิตอะไร หรือถ้าหัวเราะ อาจจะทราบได้ว่าหัวเราะ เพราะจิตอะไร ทราบได้ไหมปกติที่หัวเราะเพราะจิตอะไร กุศลจิตหรืออกุศลจิต อกุศลจิต เป็นโลภมูลจิต

และจิตที่จะทำให้เกิดการยื้มหรือการหัวเราะ ต้องเป็นจิตที่เกิดร่วมกับ โสมนัสเวทนา ถ้าขณะนั้นจิตเกิดร่วมกับอุเบกขาเวทนา ความรู้สึกไม่สุขไม่ทุกข์ เฉย ๆ จะไม่เป็นปัจจัยให้เกิดการยื้มหรือหัวเราะ เพราะฉะนั้น ขณะใดที่ยื้มหรือหัวเราะ เวทนาในขณะนั้นต้องเป็นโสมนัสเวทนา

สติปัฏฐานเกิดได้ไหมในขณะที่ยื้มหรือหัวเราะ ไม่มีใครไปบังคับว่าอย่าเกิด หรือว่าเกิดไม่ได้ ไม่ใช่เจริญสติปัฏฐานต้องไม่ยื้ม ต้องไม่หัวเราะ สติเป็นอนัตตา การยื้ม ถ้าไม่มีปัจจัยก็ไม่เกิดขึ้น และในขณะที่ยื้ม สติเกิด สามารถที่จะระลึกถึง ลักษณะของโสมนัสเวทนาได้ในขณะนั้น หรืออาจจะรู้ลักษณะของรูปหนึ่งรูปใด หรือ นามหนึ่งนามใดก็ได้ เพราะว่าสติปัฏฐานเป็นอนัตตา ไม่มีใครสามารถจะบังคับว่า โสมนัสเวทนาอย่าปรากฏ ความดีใจอย่าปรากฏ ความสนุกสนานรื่นเริงอย่าปรากฏ

ในขณะที่กำลังสนุก ลักษณะสภาพที่เป็นโสมนัส หรือความรู้สึกสนุกสนาน ปรากฏ เมื่อปรากฏแล้ว สติย่อมสามารถระลึกถึงสภาพที่ไม่ใช่ตัวตน เป็นแต่เพียง ลักษณะของความรู้สึกชนิดหนึ่งซึ่งกำลังดีใจ เพลิดเพลิน หรือว่าสนุกสนานในขณะนั้น

สำหรับปุถุชน ยื้มด้วยจิตที่ประกอบด้วยโสมนัสเวทนาที่เป็นมหากุศลโสมนัส ๔ ดวง ได้แก่ มหากุศลญาณสัมปยุตต์ ๒ ดวง และมหากุศลญาณวิปยุตต์ ๒ ดวง และยื้มด้วยโลภมูลจิตที่เกิดร่วมกับโสมนัสเวทนา ๔ ดวง คือ เกิดร่วมกับ

ทวิฏฐิตสัมปยุตต์ ๒ ดวง และทวิฏฐิตวิปยุตต์ ๒ ดวง เพราะฉะนั้น ในวันหนึ่ง ๆ ที่ ยืมให้ทราบว่าเป็นเพราะโสมนัสเวทนาที่เกิดกับกุศลจิตหรืออกุศลจิต

เวลาที่กำลังเพติดเพลินในธรรม ชาบซึ่ง ผ่องใสเบิกบานในกุศลที่กำลัง ประกอบ ที่กำลังกระทำอยู่ หน้าตาจะปรากฏเป็นลักษณะที่ยิ้มแย้มได้ใหม่ ใน ขณะนั้นก็จะเป็นมหากุศลซึ่งเกิดร่วมกับโสมนัสเวทนา แล้วแต่ว่าจะเป็นญาณสัมปยุตต์ หรือว่าญาณวิปยุตต์

สำหรับการยิ้มหรือการหัวเราะ หนังสือสุโพธาลังการ ฉบับมหาจุฬาลงกรณ ข้อ ๓๖๐ - ข้อ ๓๖๑ ได้กล่าวถึงลักษณะของการยิ้มและการหัวเราะ ๖ อย่าง ซึ่ง แปลจากภาษาบาลี มีความว่า

อาการหัวเราะ มีนัยน์ตาบาน ชื่อสิตตะ

อาการหัวเราะ มีฟันปรากฏนิดหน่อย ชื่อหสิตตะ

อาการหัวเราะ มีเสียงไพเราะ ชื่อวิหสิตตะ

อาการหัวเราะ มีไหล่และศีรษะหวั่นไหว ชื่ออุปหสิตตะ

อาการหัวเราะ มีน้ำตาไหล ชื่ออวหสิตตะ

อาการหัวเราะ มีอวัยวะโยกโคลง ชื่ออติหสิตตะ

และบรรดาอาการหัวเราะเหล่านี้ อาการละสอง ๆ ย่อมมีในบุคคลผู้เจริญ ผู้ปานกลาง และผู้ต่ำโดยลำดับ ซึ่งหมายถึงพระอรหันต์ พระเสกขบุคคล และปุณฺณ

เพราะฉะนั้น ไม่ได้หมายความว่า ต้องหัวเราะทุกครั้ง เพียงแต่เบิกบานผ่องใส ปลานปล้ม นัยน์ตาแจ่ม หรือว่านัยน์ตาบาน ในขณะนั้นเกิดขึ้นเพราะโสมนัสเวทนาได้

เคยเป็นไหมอย่างนี้ อาจจะไม่เคยรู้สึก แต่ขณะใดที่รู้สึกโสมนัส ยังไม่ทันจะยิ้ม แต่ว่ามีความสุข ในขณะนั้นถ้าดูที่ตาจะทราบว่า ขณะนั้นนัยน์ตาแจ่ม หรือว่า นัยน์ตาบาน นั่นก็เป็นสิตตะ และบางครั้งเป็นการยิ้มแย้มเพียงเห็นฟัน นั่นก็เป็นหสิตตะ

สำหรับพระอรหันต์จะมีการยิ้มหรือการยิ้มที่มีฟันปรากฏนิดหน่อย คือ เป็น เพียงสิตตะและหสิตตะเท่านั้น ท่านจะไม่มีอาการหัวเราะเสียงดัง หรือมีเสียงไพเราะเกิดขึ้น

เสียงหัวเราะเพราะใหม่ ธรรมดาเสียงหัวเราะเพราะใหม่ เทียบกับเสียงร้องไห้ ต้องเทียบกัน บางคนได้ยินเสียงคนอื่นหัวเราะก็หัวเราะแล้ว หัวเราะในเสียงหัวเราะที่ได้ยิน เพราะเสียงนั้นช่างน่าหัวเราะจริง ๆ

สำหรับกิริยาจิตที่เป็นหสิตุปปาทจิต ซึ่งทำให้เกิดการยิ้มหรือแยมเพียงเห็นไรฟันของพระอรหันต์ ในขณะที่นั้นไม่ประกอบด้วยเหตุ เพราะฉะนั้น ไม่มีสหชาตาธิปัติปัจจัย

แต่พระอรหันต์ท่านไม่ได้ยิ้มด้วยหสิตุปปาทจิตซึ่งเป็นเหตุกจิตดวงเดียว ท่านยังมีมหากิริยาจิตที่เกิดร่วมกับโสมนัสเวทนาซึ่งเป็นอสังขาริกหรือสังขาริก เป็นญาณสัมปยุตต์หรือญาณวิปยุตต์ที่ทำให้เกิดการยิ้มแยมด้วย

เพราะฉะนั้น พระอรหันต์บางครั้งยิ้มด้วยมหากิริยาจิตญาณสัมปยุตต์ บางครั้งยิ้มด้วยมหากิริยาจิตญาณวิปยุตต์ บางครั้งยิ้มด้วยหสิตุปปาทจิตซึ่งเป็นเหตุกจิต ไม่เกิดร่วมกับเหตุเจตสิกเลย แต่ขณะที่ยิ้มด้วยจิตอื่นซึ่งไม่ใช่หสิตุปปาทจิต จึงจะมีสหชาตาธิปัติปัจจัยได้

ถ. เหตุที่พระอรหันต์ยิ้ม อาศัยเหตุอะไร

ส. น่าคิดใช่ไหม ธรรมดาผู้ที่ไม่ใช่พระอรหันต์ยิ้มด้วยโลกมุลจิตบ้าง มหากุศลจิตบ้าง แต่เวลาที่เป็นพระอรหันต์ จะหมดเหตุปัจจัยที่จะเกิดการยิ้มเลยหรือ จะไม่มีความรู้สึกโสมนัสใด ๆ ทั้งสิ้นเลยหรือ หรือว่ายังมีเหตุที่จะให้เกิดโสมนัสเวทนา โสมนัสเวทนาจึงเกิดตามเหตุตามปัจจัย เพราะฉะนั้น ผู้ที่เป็นพระอรหันต์ดับกิเลสหมดจริง แต่ไม่ได้ดับเหตุที่จะทำให้เกิดโสมนัสเวทนา

ถ้าพระอรหันต์เห็นสถานที่ที่เหมาะสมแก่สมณธรรม จะมีปัจจัยให้เกิดความพอใจในสถานที่นั้นถึงกับยิ้มได้ไหม หรือว่าทางหู เวลาที่อาจจะได้ยินเสียงดัง วุ่นวาย แสดงความโลภของผู้ที่ยังเป็นปุถุชนหรือผู้ที่ยังไม่หมดกิเลส อาจจะเป็นปัจจัยทำให้พระอรหันต์เกิดโสมนัสเวทนาที่ท่านดับกิเลสได้หมดสิ้นแล้ว ไม่ต้องวุ่นวายอีกต่อไป

ไม่ทราบที่ท่านผู้ฟังเห็นความวุ่นวายของโลกหรือยัง แต่ถึงจะเห็นอย่างไร ก็ยังไม่เท่าที่พระอรหันต์ทั้งหลายท่านเห็น เพราะที่จริงแล้วความวุ่นวายมีอยู่เกือบจะเรียกได้ว่าเป็นปกติ เพียงแต่ไม่รู้สึกรู้ว่าขณะนั้นวุ่นวาย เรื่องของโลกะทั้งหมดวุ่นวายแน่นอน

ขณะที่สติระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ เปรียบเทียบจึงจะรู้ว่า ขณะที่ไม่วุ่นวาย คือ ขณะที่กำลังศึกษาถึงลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ และสามารถที่จะรู้ว่าขณะนั้นเป็นเพียงรูปธรรมชนิดหนึ่งหรือว่านามธรรมประเภทหนึ่ง และก็ดับทันที เมื่อหมดไปแล้ว และไม่ใช่ว่าเพียงครั้งเดียว เมื่อสติระลึกต่อไป สภาพธรรมลักษณะหนึ่งปรากฏและดับอีก จึงเห็นว่าสูญทุกขณะ ไม่มีตัวตนที่เที่ยง ไม่มีสาระ เพราะว่าปรากฏแล้วก็หมดไป มีแล้วก็ไม่มี เมื่อสภาพธรรมปรากฏอย่างนี้ จึงรู้ว่า ในขณะนั้นเท่านั้นที่ไม่วุ่นวาย

แต่ขณะที่สติไม่ได้ระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ แม้จะวุ่นวายก็ยังไม่สามารถรู้สึกถึงสภาพที่วุ่นวายในขณะนั้นได้ แต่ถ้าสติระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรมที่ปรากฏจึงจะรู้ว่า ขณะที่ไม่วุ่นวายจริง ๆ คือ ขณะที่สติระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏตามปกติตามความเป็นจริงว่า ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน เป็นปกติในชีวิตประจำวัน

เพราะฉะนั้น เมื่อพระอรหันต์ยังมีเหตุที่จะทำให้เกิดโสมนัส มหาภิราจิตก็เกิดร่วมกับโสมนัสเวทนาเป็นญาณสัมปยุตต์ทำให้เกิดการยัมแย้มได้ หรือบางครั้งก็เป็นมหาภิราญาณวิปยุตต์ และบางครั้งก็เป็นหสิตุปปาท ซึ่งเป็นเหตุกจิต

สำหรับทางจมูก เวลาที่ได้กลิ่นหอม เวลาที่บูชาพระเจดีย์ด้วยของหอม ก็เป็นปัจจัยให้เกิดโสมนัสได้สำหรับพระอรหันต์ หรือทางลิ้น เมื่อท่านได้อาหารบิณฑบาตที่ประณีตแบ่งให้เพื่อนพรหมจรรย์ และโสมนัสที่ได้กระทำสาราณียธรรม คือ การเอื้อเฟื้อกับเพื่อนพรหมจรรย์ ก็เป็นปัจจัยให้โสมนัสเวทนาเกิดได้

หรือทางกาย ในขณะที่ท่านกระทำวัตรทางกาย เช่น อภิสมาจาริกวัตรตามวินัย และสติปัฏฐานเกิด ขณะนั้นก็เป็นมหาภิราญาณสัมปยุตต์ที่เป็นโสมนัส ทำให้จิตยัมแย้มเกิดได้

หรือทางใจ เวลาที่นึกถึงอดีต หรืออนาคต ก็เป็นปัจจัยให้โสมนัสเวทนาเกิดได้

ท่านผู้ฟังคล้าย ๆ อย่างนี้หรือเปล่า เพียงแต่ว่าไม่ใช่มหาภิราจิต ที่นึกถึงอดีต และก็หัวเราะ มีอะไร ๆ ชัน ๆ โหมในอดีตที่นึกถึงแล้วยังหัวเราะได้ ขณะนั้นก็

ปัจจัยที่จะทำให้โสมนัสเวทนาเกิดขึ้นทำให้ยี้มหรือหวัระะ ถ้าสติปัฏฐานเกิดระลึก
ในขณะนั้นจะรู้ลักษณะของโสมนัสเวทนาที่กำลังปรากฏว่า เพราะกำลังมีอะไรเป็น
อารมณ์ เป็นปัจจัยให้การยี้มหรือการหวัระะเกิดขึ้น

เป็นชีวิตประจำวันจริง ๆ หรือเปล่า ที่นี้ก็และก็เกิดการยี้มหรือการหวัระะได้

